

•
Bawerî, civaknasî û derûnî

Abdusamet Yîgît

Weşanên

.
. .
. .
. .

*Bawerî, civaknasî û derûnî
@Abdusamet yigit
Weşanên felsefeyê
2012-Almanya-Berlin*

.
ISBN 960-3-940990-30-9

Pêşgotin

Di aslê xwe de wê mijara bawerî û civaknasiyê wê bi hevdû re wê li ser temenê jîyankirin û pêvajoyên wê yên fahmkirinê re wê xwediye dîrok û mejuyek pirr zêde kevn û dem dirêj bê. Di wê temenê de wê pêvajoyên wê yên ku wê biibin wê di wê de wê çawa wê dem bi dem wê bi mirov re wê xwe bide dîyarkirin û mirov wê çawa wê xwe bi wê re wê bête ser ziman wê di zikhevdû de wê taqabûlî rewşek deûrnî û civaknasî a di zikhevdû de wê bikê. Di wê temenê de wê dîroka wê di demên hemdem de wê bi zêdeyî wê li ser temenekê civaknasî re wê mijare baweriyê wê ji gelek aliyan ve wê bê hildan li dest.

Wekî din wê ji aliyê derûnî ve jî wê hin bi hin wê li ser wê re wê bê hildan li dest. Dager û kirinên bi baweri ku wê ji bilî wê rengê fahmkiriinê ê bi xwe wê çawa wê xwediye şewayna din ên fahmkirinê ên di xwe de vêşarî bin wê bê xwestin ku ew werê fahmkirin. Di dewama wê de wê mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Derûnî û bawerî wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê bi rewş û rengê jîyankirinê xwe di wê de wê bi ahengekê jîyankirin û dana nîşandinê re wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê dîtbarî wê biafirênê. Lê wê dema ku mirov wê li ser pêvajoyên afirîna keseyetê û fahmkirinên wê re wê hilde li dest wê çawa wê xwediye renegekê fahmkirinê bê wê dikarê wê li wê bihizirê.

Di aslê xwe de wê mijara derûnîyê û civaknasiyê wê di wê temenê de wê bi temen û çerçoveye ku wê çawa wê pêvajoyên pêşketina mirov a bi bi keseyetî, hişmendî, zanîn û hwd re wê hilde li dest wê bi wê re wê di renegekê de wê bê dîtin.

Di nava têgîna civaknasiyê û baweriyê de wê, bi wê rengê wê weke aliyekê ku wê bi mijarî wê zêde kûr bê wê were dîtin. Wê di wê temenê de wê, ji reng û awayê baawerîyan bigira û heta di nava baweriyekê de wê awayê pêşketinê ku mirov wê xwediye wê bê û di dewama wê de wê pêvajoyên pêşketinê û peresandinê wê çawa bijî û hwd re wê karibê bi gelek aliyan wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Mijare baweriyê û civaknasiya wê di wê temenê de wê bi zêdeyî wê weke mijarek zêde kûr wê xwe bi wê re wê, di wê rengê de wê bide dîyarkirin. Lê ev mijar wê bo pêşketinek baş a di jîyanê de jî wê pêwîst bê ku ew were ji hev derxistin û fahmkirin. Di nava civaknasiya bi

destpêkeke dîrokî-materyalîst de (wekî Marksîzmê), ol weke berhemeke pêkhateya aborî û qonaxên pêşketina civakê jî hatiye dahûrkin. Weki din di demên dawî de bi pêşketina têgîna civaknasiya baweriyê di nava têgîna civaknasiyê de wê ol wê weke temenekê vegûhar wê bi wê re wê, bi pêvajoyên wê yên fahmkirinê de wê bê xwestin ku ew were şîrovekirin û ser ziman.

Di wê temenê de wê, pêvajoyên wê yên pêşketinê û di dewama wê de wê awayekê çawa wê bi wê re wê bê jînkirin wê di aslê xwe de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê bide dîyarkirin. Di nava jîyane me ya civaknasî de wê dema ku mirov bertekekê dide nîşandin, tirsek rû dide, temenê darazên me bi têgînên weke başî û nebaşîyê û hwd wê weke aliyna ku wê di wê temenê de wê werina fahmkiirin bin. Di wê rewşê de wê mirov wê bigihijê rengekê pêşketinê çawa bi wê re wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giirng bê ku mirov wê bi wê re wê fahmbikê bê.

Dîroka baweriyên wê di wê temenê de wê di xwe de wê dîmenekê zêde cihêreng wê bide nîşandin. Wê di rengekê de wê bawerî wê nebê. Ev jî wê di awayekê de wê li ser rewşên fahmkirinê ên baweriyî re wê, temenê pêşveçûnê ên cihê rengî wê bi xwe re wê, weke ku wê bide dîyarkirin. Civaknasîya bawerî bi têkiliya ol û civakê re mijûl dibe. Civaknasên olî, di nav tiştên din de, lêkolîn dikin ku ol çi bandûrê li ser civakê dike, û ol çi formên civakî digire. Ji aliyekê din ve jî wê li gorî gotinên olî û hwd wê çawa wê rengekê jîyanî wê were pêşdîtin û di dewama wê de wê, di nava ya ku ew dibê û ankû bibê de wê çawa wê were fahmkirin wê li ser wê bisekinê.

Bawerî wê ji rewşa bawerîya bi têgînek olî û heta ya weke bi zanînekê ku mirov wê di jîyane xwe de wê bi wê dijî wê di yelpezeyek zêde berfireh de wê were dîtin. Pêvajoyên baweriyê wê li ser pêvajoyên pêşketina aqil û zanîne re wê, dem bi dem wê reng û awayên nû wê bi xwe re wê bistênê. Di wê temenê de wê, weke rengekê hizirkirinên me jî wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê li ser jîyankirinên me û awayên wan re wê bide nîşandin.

Abdusamet yigit

Destpêk; bawerî, derûnî û Civaknasî

Di aslê xwe de wê mijara baweriyê wê weke mijarek ku wê zêde mijarên din ên civakî û keseyetî wê bi xwe re wê bi têkilîbikê û wê alaquadar bikê bê. Mijarek dîrokî a zêhnî jî wê mirov dikarê wê fahmbikê. Lê bawerî wê, di serî de wê, dema ku mirov wê hilde li dest wê, çendî ku wê weke têgînek ku wê rengê zêhnî û hizirkirinê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin jî wê, di nava jîyane civakê û ankû civaknasî de wê çawa wê encaman wê bi xwe re wê werênê wê, di serî de wê weke mijarek bi serê xwe ku mirov wê hilde li dest bê. Di wê çerçoveyê de wê mijara baweriyê û civaknasiyê wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê biafirênê ku wê mirov wê hilde li dest bê.

Heta roja me wê, dema ku wê bawerî wê were hildan li dest wê di nava jîyane civakî de wê bi temenê wê yê zêhnî û encamên wê re wê, di wê temenê de wê bê hildan li dest. Ev çendî ku wê weke aliyekê ku mirov

wê bi wê hinekî fahmbikê jî lê wê ji aliyên weke yê civaknasî, derûnî û hwd ve wê çawa wê bê salixkirin û fahmkirin wê bi serê xwe wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê girin bê ku mirov wê fahmbikê bê.

Di nava jîyanê de wê mijara baweriyê wê, dema ku wê mirov li wê bihizirê wê, çawa wê, bi xwe re wê, bi encamî wê regekê jîyankirinê wê werênê, di wê temenê de wê çawa çerçoveyek jîyanî, têkiliyî û hwd wê biafirênê wê di wê temenê û çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê hilde li dest bê. Di demek weke dema zanîn û ragihandinê de wê, zanîn wê weke kirdeyek fahmkirinê a temenî wê xwe bide dîyarkirin. Ber vê yekê wê di wê temenê de wê, çawa wê rengê pêşketinê wê bi bereye wê re wê were berfirehtirkirin û wê di dewama wê de wê çawa wê çerçoveyek fahmkirinê ku wê ji aliyekê ve wê, baştirin wê temen û çerçoveyek pêşketinê wê bi xwe re wê werênê holê wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê, di wê temenê de wê li wê bihizirê bê.

Dema ku wê, bawerî wê tevli mijarê bê û wê bi wê fahmkirin wê bibê wê di dewama wê de wê gelek tabû û rengên fahmkirinê ku wê di wê temenê de wê sînoran di nava jîyanê de wê bi jîyane mirov re wê çêbikin wê xwe bidina dîyarkirin. Di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giirng wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê mijara zanîn û ragihandinê wê di wê temenê de wê bi zêdeyî wê weke aliyekê wê yê giirng wê xwe bide dîyarkirin û wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê, çawa wê bi wê re wê rengê têkiliyan wê were dîtin wê bi wê re wê dîmenekê fahmkirinê wê werina dîtin.

Di wê temenê de wê dema ku mirov wê li ser rewşa têkiliyên nava mirovan re wê hilde li dest re wê, bi gotina 'çawa wê rengê têkiliyê wê wre fahmkirin' û ankû 'wê çawa wê têkilî wê bi wê re wê werina bi reng û awa kirin' wê weke du gotinên ku wê ji hevdu cûda wê karibin xwe bidina dîyarkirin. Di yekê de wê dîyarkirin wê bê kirin ku mirov wê çawa wê bikê bê. Di ya din de jî wê ew dîyarkirin wê bi regekê li ser awayê wê yê heyî ê bi fahmkirinê re ku wê 'bi regekê din' wê çawa wê were fahmkirin û li wê were zêdekirin re wê, karibê were fahmkirin û bê hildan li dest. Di wê temenê de wê mijara baweriyê wê di wê temenê de wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giirng wê xwe bide dîyarkirin.

Bawerî wê, di wê rengê de wê, bi rastî jî wê di awayekê de wê di aslê xwe de wê jîyane mirov wê, di dîmenekê de wê weke ku wê bi reng bikê. Wê di wê temenê de we dîmenê 'baaweriyê' wê bikê ku wê salixbikê û bi

awa û rengên wê yên ku ew dihên pêşxistin re wê di awayekê de wê bikê ku wê bide dîyarkirin û wê werênê li holê. Mijare baweriyê wê di wê temenê de wê di nava têtikiliyên me yên civakî û keseyeti de wê çawa wê weke temenekê fahmkirinê wê were bicihkirin wê di wê temenê de wê, bi tenê wê ji gelek aliyên ve wê li wê were hizirkirin. Lê ev wê bi serê xwe wê ne bes bê ku mirov wê bi wê re wê bi tenê wê fahmbikê bê. Ber ku wê di mijare têtikiliyan û fahmkirina wê de wê, di wê temenê de wê, çî di baweriyê de wê were esasgirtin wê çendî ku wê weke mijarek din a fahmkirinê wê xwe bide dîyarkirin jî wê di dewama wê de wê, weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê li wê bihizirê bê. Di mijara fahmkirina baweriyê di nava têtikiliyan de û bi wê fahmkirina têtikiliyan wê di wê rengê de wê carna wê levnekin. Ber ku wê di nava jîyanê de wê di wê de wê temenê fahmkirînê wê jîyankirin ku em wê weke kirdeyek temenê fahmkirinê hildina li dest wê demê wê di wê temenê de wê tenê wê çawa wê bi wê bê kirin ji wê zêdetirî wê, di wê temenê de wê, ew awayê ku ew dibê ku ew ddervî wê sînore li wê bihizirê û ew çawa wê karibê were zêdetirîbi watelêkirin û fahmkirîn wê karibê di wê temenê de wê, baştirin wê temenekê fahmkirinê bi xwe re bide dîyarkirin.

Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara têtikiliyên me yên jîyanî de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê mijara têtikiliyan wê, di wê temenê de wê, di wê rengê de wê bi awayekê giringî wê xwe di wê rengê de wê bi wê re wê karibê bide dîyarkirin bê.

Di aslê xwe de wê, têtikiliya nava bawerî û civaknasîyê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, weke têtikiliyek giring a watelêkirinê bê. Lê ev têtikilî wê dema ku wê li wê were lê hizirkirin wê ji watelêkirinê zêdetirî wê diawayekê çawa wê bi wê were dîyarkirin ku wê bi temenekê wê were lê hizirkirin wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê êdî wê zêdetirî wê baweriyê wê bikê ber rengên jîyankirinên ku ew dibin de.

Di wê temenê de wê, weke têtînek watelêkirinê ez di wê mêylê de me ku wê bi wê rengê fahmbikin û wê di wê temenê de wê li gorî min wê baştirin wê karibê di awayekê de wê were fahmkirin. Di awayekê din de wê dema ku wê di rengekê din de wê, weke dîyarkirina 'ev ne rast a wê neke' wê çendî wê ew wê weke kifşkirinek bi bawerî bê ku mirov wê karibê wê bi wê rengê wê bêtê ser ziman bê. Di aslê xwe de wê di awayekê din de jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara jîyankirinên me yên di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, bi wê re wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê bi wê dikarin bi wê li wan bihizirin.

Di mijara hizirkirinên me yê civakî de wê, di wê temenê de wê, dema ku em li ser têtînek watelêkirinê a bi wê li wê bihizirkirin de wê di wê temenê de wê têtîna baweriyê wê di xwe de wê nebînê ku wê bide dîyarkirin ku wê kirinek newê kirin û ankû were kirin. Wê tenê wê her kirina ku ew bû wê di rengekê fahmkirinê de wê bi wateyekê wê fahmbikê. Di wê rengê de wê karibê wê watelêkirinê jî wê hertimî wê rengekê pozitiv de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di wê nûqtayê de wê aliyê weke 'ev kirin ne rast a wê nekê' jî wê di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê ku wê di wê temenê de wê, derkeve hemberî me. Wê, di wê temenê de wê kirinek wê heta ku ew newê kirin wê ew rastbûn û ne rastbûna wê nikaribê were kifşkirin jî. Di wê temenê de wê ti kirin ku wê dema ku em li wê bihizirin ku wê ne ya din a berî xwe ku ew bûya bê ku wê bi wê têtîne li wê bihizirin wê demê wê, kifşkirineke weke kirin nebê û ankû ew pêknewê wê di wê temenê de wê weke têtînek ku wê nikaribê wê di destpêkê de wê bide dîyarkirin bê. Yan jî wê di wê temenê de wê, fahmbikê ku wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê, di nava jîyanê de wê kirin wê bo ku ew were watelêkirin ew pêşî divê ku ew were pêkhatin. Di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di wê rengê de wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giirng wê xwe bi wê re wê, di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin bê.

Ber vê yekê wê, di wê rengê de wê, mijare baweriyê wê bi zêhnî wê di wê temenê de wê, dema ku em ji aliyê mantiqî, zêhnî û hwd ve wê li wê dihizirin wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê ku ew di wê temenê de wê weke ku ew pêwîsta bi awayekê din were fahmkirin wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di mijara salixkirinên me yê di nava jîyanê de ên bi kirinî wê di wê temenê de wê, dema ku wê bi bawerî wê were kirin wê karibê wê jî wê bi wê fahmbikê ku wê 'ti kirin wê ne belesebeb bê'. Wê dema ku mirov wê bi wê rengê wê li wê bihizirê wê demê wê li ser têtînek jixwerebûnê re wê mirov dikarê wê li wê bihizirê û wê di wê temenê de wê, çawa wê kirin wê karibê ew pêşî bibê. Piştê jî wê sedemê û hwd wê, di wê temenê de wê, li ser aliyekê wê yê funksiyonî wê li wê bi wê bihizirê û wê fahmbikê bê. Di dewama wê de wê bi wê re wê, weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijara baweriyê û civaknasîyê ku mirov wê hilde li dest wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giirng wê bi wê re wê di serî de wê li wê bihizirê û wê fahmbikê.

Di tégîna baweriyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê het roja me wê du ali wê bi wê re wê, werina ser ziman. Aliyek wê, bi tégînên weke li gorî baweriyê rast´ ku ew werina kirin û yên ku ´ew li gorî baweriyê nerast ku ew newina kirin wê werina li ser wan sekin in. Di wê temenê de wê bi morfolojîyî wê herdu alî jî wê weke aliyîna ku wê di dewama wê de wê, di temenekê kirinê de wê sînor kişandinê wê di xwe de wê bi kirdeyî wê bihawênin.

Li vir wê, di serî de de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê piştî ronansê û pê de wê ya ku wê were dîtî wê li şûna ku wê ji aliyekê ve wê pêşîya kirinê wê were girtin wê salixkirina wê bi watelêkirina wê re wê di rengê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Di wê temenê de wê, ev jî wê weke aliyekê wê yê giirng wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Wê dema ku mirov wê bahsa baweriyê wê bikê wê di nava wê de wê gelek alî û tégînên ku wê weke ´tabû´ wê karibin wê were dîtî û ser ziman wê hebin. Di wê temenê de wê, di çerçoveya tégîna ´tabûyên baweriyê´ de wê dikarê wê ji aliyekê ve wê bi wê bihizirê wê werênê ser ziman.

Di nava jîyane civakî de wê, dema ku mirov wê tégînên çandî bikê wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê temenê de wê, awayekê tabûyî wê xwe bi wê re jî wê di wê temenê de wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Mînaq wê tişta ku ew berê hatiya kirin û weke ya ku ew dikarê were kirin wê di wê temenê de wê li wê were hizirkirin. Di wê temenê de wê, çawa mirov wê karibê ya ku me berê kiriya wê nûha jî wê bikin. Wê dúbarekiriin wê, bi kirinan re wê ne bi derfet bê. Ya ku wê demê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê karibê were kiriin wê, weke kirineka ku em di wê temenê de wê li wê dişbihênin û ankû weke bi wê re weke hevdû wê intibayê dide me bê. Di wê temenê de wê, kirinên weke yên ´bawerî ku wê werina ser ziman jî wê di wê rewşê de wê, mirov karibê wê di wê rengê de wê fahmbikê bê.

Di wê temenê de wê, demê wê dema ku wê kirin dúbare nebê wê demê wê gotina ´heman kirinê dana nîşandin´ wê weke ku wê temenê wê nebê. Lê di wê temenê de em wê dema ku em li kirinên xwe yên li şûn xwe dinerin em di rengê wan kirinan de wê tégînê li ser encamên wê yên ku em wê dibînin re wê, bi tégînek rastî û ne rastî û ankû şewayekê mantiqî, hişmendî û hwd re wê di awayekê de wê bi wê re wê, ji wê digirin û wê bi wê re wê di wê temenê de wê bi wê dihizirin.

Di wê temenê de wê ev wê, êdf wê di awayekê de wê weke aliyekê din ê hizirkirinê wê bi wê re wê, di çerçoveyekê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di nava baweriyê de wê, di wê temenê de wê, lêpîrsîna wê bi têkiliya wê ya hizir re wê di wê temenê de wê, dema ku wê kirinê wê salixbikê wê di wê temenê de wê li ser temenekê ku ew kirin baş were dîtin û ankû baş newê dîtin jî ku ew di awayekê de wê weke renekê wê yê ku mirov wê di wê temenê de wê bi wê re wê di renekê de wê bi wê bihizirin bê. Di wê çerçoveyê de wê di wê rengê de wê bi re wê li wê bihizirin.

Mijare têkiliya civaknasiyê û têkiliyên baweriyê wê, di awayekê de wê, dema ku mirmov li ser wê re dînerê wê di dîmenê pêşî de wê weke di çerçoveyek bi têngîna tabûyî ku mirov wê fahmbikê wê ji hevdû cûdabûnek wê di nava mirovan de wê bi kom û hwd wê di wê temenê de wê bi wê re wê were dîtin. Ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê di serî de wê di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di serî de wê fahmbikê bê. Di mijara civaknasiyê de wê, dema ku mirov wê li wê bihizirê wê di rewşa pêşî a ji wê fahmkirinê de wê weke ku mirov wê hebê wê xwe bi wê re wê werênê ser ziman wê ji wê were fahmkirin. Ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê di dewama wê de wê, di serî de wê, di reng û awayekê de wê bi wê fahmbikê bê. Di aslê xwe de wê mijara têngîna civaknasiyê wê di çerçoveya têngînên baweriyê de fahmkirina wan wê di serî de wê, di wê rengê de wê, di temenekê lêpîrsîner de wê di dîmenekê de wê xwe bi wê re wê weke ku wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê pêşî ku mirov wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê fahmbikê bê.

Di deewama wê de wê dema ku mirov wê bi gotinê wê li wê bihizirê wê karibê ji wê bi gotinên weke 'civaknasiya baweriyê', 'bawerîya civaknasiyê' û hwd jî ji wê bixwênê. Ev gotin wê çendî ku wê di renekê de wê ne dîrî hevdû jî wê renekê de wê şewayekê fahmkirinê wê bidina me jî lê wê di awayekê de wê weke ku wê di renekê nûansî de wê têngîna ji hev cûda jî wê karibin bidina me. Minaq wê civaknasiya baweriyê ku em bi gotinê wê li wê bihizirin wê dikarin wê di dewma wê de wê bi wê bihizirin ku wê di nava baweriyê de wê çawa wê bi têngînek civaknasiyê wê were hizirkirin û wê bi wê re wê di nava jîyane civaknasiyê de wê bê ser ziman. Wekî din wê di awayekê de wê bi wê re wê mudahale wê ji aliyê baweriyê ve ku wê, li rewşên civaknasiyê û ankû ên cihêyî ku wê werina ser ziman wê nebin. Di wê temenê de wê, di

awayekê de wê, weke ku wê herkesekê ku ew cihê bi axifê jî wê ew wê weke baweriya wan bê û wê di wê temenê de wê, bi wê rengê wê herêbikê û wê fahmbikê. Wê di wê temenê de wê, li şûna di temenekê redkirinê de nêz bibê wê fahmbikê û wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke mafekê wê kesê ku ew bi wê dijî û wê bawerdikê de wê bibînê û wê werênê ser ziman fahmbikê.

Aliyê din ê bi gotina baweriya civaknasiyê wê di renekê de wê di nava rewşa civaknasiyê de wê bi têtînek baweriyê nerîn û wê, di wê temenê de wê bi wê hizirkirinê wê di renekê de wê bi xwe re wê di renekê de wê weke ku wê çawa wê bi wê bihizirê wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, di wê temenê de wê karibê di nava komek ku wê baweriya endamên wê weke hevdû bê ku ew di wê temenê de wê, xwediyê çî rengê civaknasiyê, hevdû fahmkirinê û hwd bê wê karibê bi wê re wê wê fahmbikê. Wekî din jî ji aliyekê din ve jî wê ji morfolojiya wê gotinê wê were fahmkirin ku wê wê, di nava komê de wê ew kesna bi baweriyên cihê jî hebin ku ew jî weke xwe bèn dîtin û ankû ew di rengê wan de ku ew hatina hanîn li ser ziman di wê temenê de wê, bèn herêkirin.

Di wê rengê de wê dema ku em empatiyê bi wê goitnê re didênin wê di wê temenê de wê, renekê fahmkirinê wê di nava hevdû de a bi rengê xwe hanîna li ser ziman re wê di awayekê de wê weke ku wê bi wê re wê were fahmkirin û wê were ser ziman. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman bê.

Lê di aslê xwe de wê hanîna cme hevdû û gotina civaknasiyê û ya baweriyê wê di wê temenê de wê gotina civaknasiyê wê weke ku wê li ser temenekê civakî wê bikê temenê fahmkirinê û ankû wê dema ku wê bawerî wê were fahmkirin wê rêgezên civaknasiyê û hwd wê di temenê wê de wê weke ku wê di awayekê kifşkar de wê xwe di renekê de wê weke k uwê bidina dîyarkirin.

Di mijara têtînen civaknasiyê û baweriyê de wê, di wê temenê de wê, hingî wê gelek aliyên ku wê, bi wê re wê werina fahmkirin wê karibin xwe bidina dîyarkirin. Di nava civaknasiyê de wê, rewşa baweriyê wê di awayekê de wê li ser temenekê xwe hanîna li ser zimana de ku wê çendî wê bi wê re wê were sser ziman de jî wê, weke ya ku wê ji morfolojiya gotina baweriyê wê were fahmkirin ku wê weke di yekduzeyî de wê weke wê û weke hevdû wê were ser ziman wê mirov dikaribê ji aliyê têtîna civaknasiyê ve wê fahmbikê ku mirov ji wê aliyê ve bi wê binerê.

Ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê di dewama wê de wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê di serî de wê bi wê re wê fahmbikê. Di mijara civaknasiyê de wê, ev wê di serî de wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Di nava civaknasiyê de wê, dema ku mirov bi wê bihizirê wê di wê rengê de wê yekrengî wê di wê de wê mirov nikaribê wê bi wê re wê fahmbikê. Di xweza û xosletên civaknasiyê de wê regekê fahmkirinê ê harmonî wê weke ku mirov wê karibê ji wê fahmbikê wê bi wê re wê weke ku wê hebê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku wê di wê temenê de wê temenê dîyarkirinê wê bi wê re wê di regekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin bê. Di mijara civaknasî û baweriyê de wê, di wê temenê de wê, bi morfolojikî wê aliyekê din jî wê bi wê re wê, xwe bide nîşandin. Ew jî wê ew bê ku mirov ji fahmkirin û têgînên din ên ciheyî re jî vekirî bê wê xwe bi wê re wê weke ku wê bi wê re wê di regekê de wê weke ku wê xwe bide dîyarkirin.

Tabîî wê dema ku mirov wê ji aliyê civaknasiyê ve wê fahmbikê wê mijarên weke zayendî, çandî, wekhevî, cihêyîtî, çinîtî, nîjadî û hwd ve jî wê mirov wê li ser wê bisekinê. Lê ev jî wê weke aliyê din ku wê di wê temenê de wê çawa wê bîn salixkirin ew jî wê li ser wan wê bê sekin in.

Heta roja me wê dema ku wê, di awayekê de wê kronika wê were derxistin wê bê dîtin ku wê di nava aliyê tundrew û ne tundrew de wê, di awayekê de wê çûnûhatin wê weke aliyekê ku wê di temenekê paradigmatî de wê bi wê re wê li wê were hizirkirin. Pergalên ramyarî wê, di awayekê de wê, li ser têgînên tundrew de wê, di awayekê de wê, temenê xwe jîyankirinê û di dewama wê de wê, ji hev cihêkirinê wê di awayekê de wê weke ku wê çêbikin. Di aslê xwe de wê, bi wê re wê, gotinên tundrewî û hwd ku bi wê rengê wê werina ser ziman wê çawa wê di awayekê de wê, werina istismarkirin wê mirov karibê di çerçoveyek berfireh de wê dîroka wê li ser sazûmanên ramyarî ên weke 'nerm' û 'hişk' û hwd re jî wan kifşbikê û fahmbikê.

Li vir ev wê dema ku ew wê were kirin wê ji aliyekê ve wê bikeve çerçoveya têgînek çandî a ku wê bi wê re wê çawa wê were jîyankirin de jî. Wê di wê temenê de wê, çawa wê di nava pergalek baweriyî ku wê, awayekê ku mirov bê ku ew di farqê de a cahiliyê wê weke pîroz wê were dîtin û wê di wê temenê de wê çerçoveyek civakî wê xwestin ku were zantkirin wê karibê kûr û dirêj dahûrîya wê were kirin.

Di dewama wê de wê bi derfet bê ku wê ji aliyê têgînek çandî û civaknasî ve wê dîroka wê jinûve bi hemû dîyarde, fenomen û hwd ve jî gelek aliyê ve bê hildan li dest. Di zane min de wê ev jî aliyekê ve jî wê

pêwîst bê. Ji xwe carna renekê jîyanê wê bêî ku ew gotinekê bi lêvbikê wê karibê weke rexneyekê bingihînê xwe li dijî aliyên din ên jîyanê di çerçoveya têgînek pêşketinê de bide dîyarkirin.

Di wê çerçoveyê de wê, mirov dikarê wê di awayekê de wê li wê bihizirê ku wê mijara baweriyê wê di nava têgîna civaknasiyê de wê fahmkirina wê, di awayekê de wê, divê ku mirov wê şîroveyekê li ser rewşên weke bi têkiliya nava hevgiirtina ragihandin, gotin, sazûmanên baweriyê û hwd de ku wê bi wan wê were hizirkirin de wê pêşbixê. Wê dema ku ew newê kirin wê bêgûman wê hemû şîroveyên ku wê bi têgîna baweriyê û çand bê û ankû civaknasî bê ku wê bi wan re wê werina kirin jî wê weke ku wê di temenekê de wê xwe bi xwe jî wê bi gotinên ku ew werênina ser ziman wê karibin vala derxin û ankû encama ku ew hizirdikê ku ew xwe bigihênê wê, vajî wê di cih de temenekê encamê bi xwe re wê çêbikê.

Ber vê yekê wê di wê temenê de wê, di temenekeê ku mirov wê li ser wê re dihizirê wê di wê temenê de wê çawa wê mijar wê ji aliyekê ve wê bê hildan li dest di nava rewşek civaknasî de wê girîng bê ku mirov wê fahmbikê bê. Wekî din wê di wê temenê de wê ji ber ku wê mijar wê di çerçoveya têgînekê civakî de wê bibê wê, ji wê têgîna fahmkiirna baweriyê di çerçoveyekê civaknasî de wê ji wê zêdetirî wê bi temenekê antropolojikî û çandî jî wê bi têkiliyek fahmkirinê re wê weke ku wê xwe bide dîyarkirin û wê weke ku wê ji wan aliyan ve jî wê weke ku wê pêwîstiya fahmkirinê wê xwe bi wê re wê di renekê de wê bide dîyarkirin.

Em li vir wê jî dikarin wê weke aliyekê wê yê din wê werênina ser ziman ku wê bêgûman wê ji wê aliyê ve wê mirov karibê bi hemû aliyên wê û diyardeyên re wê hemû dîroka baweriyê û rengên jîyankirinê di wê temenê de di temenekê dahûrî de wê, hilde li deest û wê bîne ser ziman. Di zane min de wê ji aliyekê ve wê ew pêwîst jî bê. Lê li vir ya ku ez ji wê girîngtir di wê çerçoveya wê mijarê û xabatê de nivîsandinde girîngtir dibînim ew ew ku wê di çerçoveyek salixkirina nava rewşa civaknasiyê de wê bi rewşa têgînên bi pozîsyon û hwd re wê di awayekê de wê li sser rengên nêzîkatîya li hevdû û hevdû fahmkirina wan re wê di renekê de wê hildima li dest. Ev wê weke aliyekê ku wê di wê temenê de jî wê bi awayekê fahmkir û berfireh wê weke ku wê karibê temenekê fahmkirinê di wê çerçoveyê de bide çêkirin bê.

Mijare civaknasiyê de wê dema ku mirov wê tevli ya baweriyê wê bikê û wê bi wê re wê werênê ser ziman wê di serî de wê weke aliyekê wê yê

giring wê xwe bi wê re wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê din wê bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê mijara baweriyê ku wê weke ku mirov wê bi têngîna civaknasiyê re wê hilde li dest wê, ji du aliyên ve wê karibê xwe bide dîyarkirin. Yek wê di çerçoveya wê teolojiya wê de ku wê bi rengên fahmkirinên wê û têtikiliya nava wê re wê li rewşek civaknasiyê lêgerînê û ankû li ser wan re wê weke li gorî wê û di wê de di ahengekê de wê fahmkirina wê bê. Ev wê di awayekê de wê weke çerçoveyekê ku ew çendî were pêşxistin jî bê wê, di dîmen û awayekê de wê weke ku wê ji rewşa fahmkirina bi têtikiliya wê ya bi sazûmanên pêşketinê ên dervî wê re ku wê qût bê wê di dîmenekê de wê weke ku wê were dîtin.

Ji xwe ku mirov wê bahsa aliyên din ên dervî wê bikê wê bi xwezayî wê weke ku ez li wê dihizirim wê di wê temenê de wê aliyên din ên dervî wê çerçoveya wê sazûmana hevgerî a teolojikî li wê bihizirkinê ku mirov wê bi wê rengê wê fahmbikê wê weke aliyê wê yê duyem wê xwe bide dîyarkirin bê. Li deverekê li jor dema ku min bahsa têngîna civaknasiyê û xwe di nava wê de hanîna ser ziman kir min bahsa têngîna têngihên cihîyî di awayekê de kir. Di aslê xwe de wê di wê temenê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê di rengê de wê bi wê re wê weke ku wê fahmbikê bê.

Di mijara têtikiliyên nava civaknasiyê û hwd de ku mirov wê li wê bihizirê wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê xwe bi wê re wê weke ku wê bide dîyarkirin bê. Di aslê xwe de wê di wê temenê de wê mijara fahmkirinê wê, weke aliyekê wê yê giirng wê li ser têtikiliya bawerî û civaknasiyê û hwd re wê weke ku mirov wê kifşikê wê karibê xwe weke aliyekê wê yê giring xwe di dewama wê de ew bide dîyarkirin û nîşandin.

Wekî din jî wê jî mirmov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara fahmkirinê wê di wê temenê de wê, çawa dihê fahmkirin wê di çerçoveya têtikiliyên baweriyên de wê di temenekê aqilê darazî de wê bi wê re wê weke ku xwe bide nîşandin. Ya ku wê di wê temenê de ku wê di nava têngînek civaknasî de wê weke aliyekê wê yê giring ê din wê fahmbikê jî wê ev bê.

Lê di wê temenê de wê, di awayekê de wê dema ku mirov wê bihizirê ku mirov bo ku mirov bigihijê têngînek şubjeyî jî wê pêwîstîya temenekê objeyî bi têngînê ku wê bibê wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide nîşandin. Ev jî wê weke aliyekê

wê yê giring wê bi wê re wê êdî wê di temenekê fahmkirinê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide nîşandin bê.

Di mijara fahmkirinê û salixkirinê de wê dikarê wê fahmbikê wê di nava civaknasiyê de wê, di wê temenê de wê, dema ku wê bahsa têgîna xwe hanîna sser zimanê wê were kirin wê di wê temenê de wê, weke 'kes di çerçoveya ya ku ew bawer dikê de wê werênê ser ziman' wê di dîmenekê de wê bê dîtin. Ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê di serî de wê fahmbikê bê. Lê di wê temenê de wê dema ku wê di nava rewşek civaknasî de wê gelek kes wê hebin bo ku ew rewşa civaknasiyê karibê bahsa wê were kirin. Di dewama wê de wê jî mirov wê bibê ku wê, dema ku wê gelek kes wê hebin wê bi wê re wê weke ku wê gelek hizir wê werina ser ziman. Hinek ji wan hizran wê weke ku wê di awayekê de wê di çerçoveya rengê hizirkirinê ê gelemperî de wê weke ku wê levbikin û wê di ahengekê hevdû de bin. Lê hinek ji wan wê bi derfet bê ku ew ji wan cihê bê û ne weke wan bê. Wê demê wê di wê temenê de wê, weke li ser temenekê bawerîyî de wê, têgîna weke hevdû hizirkirin û weke hevdû nehizirkirin wê di wê temenê de wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide nîşandin.

Hemû mijar jî wê di wê nûqteya weke hevdû dîtin û weke hevdû nedîtinê de wê weke ku wê wê vêşarî bê. Di wê rengê de wê, weke hevdû dîtin û weke hevdû ne dîtin wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê weke ku wê bide dîyarkirin bê. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara têgîna wekhevdû bûyînê wê di wê temenê de wê, di çerçoveya baweriyê de wê weke li baweriyê xwe girtinê jî wê were dîtin û wê bi wê were lêhizirkirin. Di aslê xwe de wê bawerî û xwe hanîna ser ziman wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê di rengekê giring de wê bide dîyarkirin bê.

Di hanîna ser ziman de wê, çendî ku wê ew hanîna ser ziman wê giirng bê wê weke aliyekê wê yê giring wê biafirênê jî wê di dewama wê de wê weke temenekê hevdû fahmkirinê wê bi wê re wê bibê. Weke hevdû hizirkirin û ankû di çerçoveya baweriyê de wê hizirkirin wê weke 'temenê hevdû fahmkirinê wê di awayekê de wê weke ku wê were dîtin. Di wê rengê de wê weke hevdû di çerçoveya baweriyekê de wê hizirkirinê wê di aslê xwe de wê çendî wê karibê weke hevdû fahmkirinê wê fahmbikê? Ev wê di awayekê de wê weke aliyekê ku mirov wê di wê de wê kûr bibê û wê di awayekê de wê weke ku wê fahmbikê jî bê.

Di wê rewşê de wê di wê temenê de wê weke mijareke fahmkirinê wê xwe di gelek awayan de wê bi gotina fahmkirinê re wê bide dîyarkirin. Wê di serî de wê ji sê aliyan ve wê dikarê wê fahmbikê. Aliyê pêşî wê li ser temenekê di çerçoveya baweriyekê de hizirkirinê bê. Aliyê din ê **duyem** wê di çerçoveyek baweriyî de bi gelek rengên baweriyê ên ji hev cihê hizirkirinê bê. Di wê temenê de wê di dewama wê de wê aliyê din jî wê hebûna mirov a kesî û keseyeti û fahmkirina wê ya ku ew dixwezê ku ew bibê wê çendî wê karibê di wê temenê de wê bibê bê. Yan jî wê di wê temenê de wê, dikarê wê fahmbikê ku wê çawa wê karibê wê di temenê de wê, bi çerçoveyek fahmkirinê wê fahmbikê. Di mijara fahmkirinê a çerçoveya wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di mijara hevdu fahmkirinê de wê di wê temenê de wê dema ku wê di çerçoveya têgîna baaweriyê û hwd de wê hilde li dest wê, di wê temenê de wê, li ser wan hizrên teolojikî ên wê baaweriyê de wê bi wê hizirkirinê û hanîna ser ziman a hizrên xwe re wê, nikaribê wê bibê weke fahmkirineka ku wê kes wê bi xwe wê were fahmkirin bê. Di wê temenê de wê, ew têgînên baweriyê jî wê çawa wê di awayekê de wê bi rastî wê werina fahmkirin jî wê ew jî wê di awayekê de wê weke aliyekê din jî ên ku mirov dikarê wê piştî de dewama wê de wê di wê rengê de wê li wê bihizirê bê.

Ber ku wê di wê temenê de wê mijara fahmkirina kes û baweriyê wê, dema ku wê bahsa fahmkirinê wê were kirin wê weke ku wê di rengekê de wê di heman kirdeyê de wê di zikhevdû de wê werê hanîn li ser ziman. Weke dema ku wê bahsa fahmkirinê wê di wê temenê de wê bê kirin wê bê gotin ku 'ew bi baweriyê wê re hat fahmkirin' wê di wê temenê de wê ew wê, ew û bawerî wê, di wê temenê de wê di zikhevdû de wê weke ku wê werina dîtin ku wê bi wan wê werina hizirkirin bin. Lê ev herdu alî jî wê hem aliyê 'ew' jî û aliyê 'bawerî' jî wê weke du kirdeyên fahmkirinê ên ji hev cûda ku ew dikarin bi serê xwe werina fahmkirin bin. Yek wê were fahmkirin û ya din wê di wê temenê de wê li şûn wê were dîtin.

Di temenê têgînên baweriyê de wê, hertimî wê ya baweriyê wê weke ku wê bi gotinê û kirdeyê wê weke ku wê li pêştir bê. Wê dema ku wê ew fahmkirin wê bibê wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê ew têgîna bi wê hizirkirinê û ankû bi hizirkirineka wê di xwe de wê hêstek wê hîskirinê wê di awayekê de wê weke ku wê têkiliyek bi hêstek fahmkirinê a kes re wê weke ku wê were danîn re wê di dîmenekê de wê weke ku wê

were dîtin. Lê ew têkili wê di awayekê de wê weke têkiliyek ku wê bi renekê wê fahmkirina wê têngîna wê baweriyê a wê bê. Ev wê di wê temenê de wê, di dema ku wê piştî bûhûrîna wê germiya wê hêstê bû û pê de wê mirov wê xwe di wê de wê dîsa wê weke ku wê bi tenê wê hîsbikê û wê ji wê dûr wê hîsbikê. Wê weke xwe û ya xwe dîtin jî wê di awayekê de wê weke ku wê ne bi derfet bê. Wê di wê temenê de wê tenetîya ku wê bijî wê di wê temenê de wê li ser renekê wê di xwe de wê bi wê re wê bijî.

Ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê pêşî wê di dewama wê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bi wê re ku mirov wê karibê bi wê re wê bi wê hizirê bê. Lê di aslê xwe de wê mijara kes û fahmkirinê wê di wê temenê de wê weke ku wê mijarek zêde kûr wê di wê temenê de wê xwe di renekê de wê weke ku wê bide nîşandin bê. Wê zêde di zikhevdu de wê bi awayekê grift wê xwe bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê bide nîşandin. Di aslê xwe de wê weke aliyekê wê yê din wê di wê temenê de wê, dema ku mirov wê li ser wê hêsta kes re wê li wê bihizirê wê di temenê de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê di renekê de wê bide dîyarkirin.

Kes ber çî wê di wê temenê de wê weke aliyekê bi pêwîstîya fahmkirinê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Wê di wê temenê de wê, di kirdeya gotina fahmkirinê a ji aliyê kes ve ku mirov wê bi wê bihizirê wê têngînên weke bi bendewarîya 'hatina fahmkirinê' hwd wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê hebin. Ev jî wê weke aliyana ku mirov wê di wê temenê de wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Weki din wê jî mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê di wê temenê de wê ew bendewarîya fahmkirinê û her wusa bersivgirtina ji hin hêstên xwe re wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Hinekî wê di nava têkiliyên civaknasiyê de ku wê bi kes wê were lê hizirkirin wê di wê temenê de wê, ji wê aliyekê ve wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin. Ev alî wê weke aliyekê ku wê çendî ku wê weke ku wê zêde newê fahmkirin jî lê wê di temeneê xîtabkirinên li wan aliyan bin di temenê hizirkirinên li ser baweriyên re.

Ber çî wê zêde newîna fahmkirin? Ber ku wê di wê temenê de wê dema ku wê kesekê xwe hanî ser ziman wê weke ku ew wê ew wê weke çawa wê dixwezê wê bide nîşandin. Baweriyek wê xwe hanîna ser ziman wê

çendî ku ew bi hinek hêstên kes jî bin wê weke dervî kes wê weke xwediye rewşek fahmkirinê bê. Piştê jî wê di awayekê de wê ber vê yekê bê ku wl piştî ew xirab dawî li wê were jî wê, ew têrbûna bi hêstî ku wê nebê wê hinekî jî wê ev wê di temenê wê de wê weke ku wê weke aliyekê wê yê giring wê hebê.

Di wê temenê de wê di awayekê de wê, têkiliya bi bawerîyê re wê, di nava wê rewşa civaknasiyê de wê, rewş wê ji ya ku em wê fahmdikin wê weke ku wê girantir bê. Wê bendên giranê ên derûnî jî wê di nava yê civaknasiyê de wê di zikhevdu de wê di awayekê de wê weke hebin. Di wê temenê de wê ya ku wê zêde xwe li wê girêdanê û wê di wê temenê de wê weke ji wê û pê de xwe nedîtin û tefkir nekirin wê hinekî jî wê ev alî jî wê weke ku wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê hebê.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe bi wê re wê di wê rengê de wê bide dîyarkirin. Di nava rewşek civaknasiyê de wê hîs, hêst û hwd wê, di wê temenê de wê weke aliyê ku wê zêde wê weyn bileyzin wê xwe di awayekê de wê weke ku wê bidina dîyarkirin. Wê di wê temenê de wê mirov wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê xwe bi wê re wê bîne ser ziman.

Di awayekê de wê dema ku mirov wê xwe hanî ser ziman wê, bi hêstên xwe yê ku ew 'weke li gorî bawerîya xwe' wê bîne ser ziman. Wê di wê temenê de wê, hemû hêst û hîsên ku wê werina ser ziman wê weke ku wê yê wê bawerîyê bin wê di awayekê de wê bîne dîtin û wê werina sser ziman jî. Lê di wê temenê de wê, dîsa wê di awayekê de wê çendî ku wê têgîna bawerîyê wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin jî lê wê kes wê weke ku wê di nava d wê wînda bibê. Wê xewr bibê. Wê di awayekê de wê weke ku wê newê dîtin. Wê demê wê kes û kes wê têkiliya wan ya bi hevdu re wê, bi wê re wê çawa wê fahmbikê? Wê di aslê xwe de wê weke ku wê ev dû aliyên ku wê çendî wê hevdu ji hev derdihênin jî bin lê wê weke ku wê di rewşek ji hev dûr de wê di awayekê de wê bîne dîtin bin. Ya ku wê di awayekê de wê di rewşekê de wê weke ku wê bawerîyê jî wê weke ku tenê bi têgînekê wê bîne ser ziman weke ji rewşek civaknasîyî û hwd jî wê di awayekê de wê weke ku wê ev bê.

Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê mirov dikarê wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê bihizirê ku wê mijara bawerî û civaknasiyê wê li ser çî temenê wê di wê temenê de wê, karibê bahsa civaknasiya wê were kirin? Di serî de wê dema ku wê têkiliya nava kes û

hêstê û hêst û wê rewşê de wê bê kirin re wê hingî wê karibê wê fahmbikê. Wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê di renekê de wê xwe fahmkirinê wê bi wê rengê wê, kes wê bikê. Lê wê, dervî kes wê, tiştêkê din wê nebê. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, cihêtiyên nava hizirkirinê ku wê werina ser ziman wê di awayekê de wê weke cihêtiyna ku wê bi wan re wê di renekê de wê, ew rewşên têkiliyî wê werina hizirkirin jî bin.

Li ser temenê ku mirov xwe hanîna ser ziman

Di wê temenê de wê temenê xwe bi wê hanîna ser ziman jî wê weke aliyekê din ê dîyarker di çerçoveya fahmkirina têgîna baweri û civaknasiyê a bi hevdû re ku wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Wê dema ku mirov wê bahsa li ser 'temenê bawerî' re xwe hanîna ser ziman bikin wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê temenê de wê di çerçoveya baweriyekê û ankû ji baweriyekê zêdetirî de xwe hanîna li ser ziman wê bê kirin. Ev wê di awayekê de wê weke ku mirov wê bi wê re wê çawa wê bihizirê wê di awayekê de wê, ew wê weke referans wê bê girtin û wê li ser wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bê ser ziman.

Di dewama wê dde wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare baweriyê û civaknasiyê wê dema ku mirov wê di wê temenê de wê bi gotinî wê li wê bihizirê wê kîjan gotin bi rengê xwe yê morforlojîkî û têgînî wê pêşî wê di temenê de wê were li wê hizirkirin wê di aslê xwe de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê di wê temenê de wê karibê bi wê bihizirê bê.

Wê dema ku em bahsa têgîna civaknasi û baweriyê wê dikin wê di wê temenê de wê herdû alî jî wê di awayekê de wê xwe bidina dîyarkirin di çerçoveya hiş de. Wê dema ku mirov ji aliyê baweriyê dênê weke temenê hizirkirina nava wê de wê, wê, di wê temenê de wê mirov li ser wê re wê bigihijê encamê. Lê wê dema ku mirov civaknasiyê wê weke temenê lê hizirkirinê wê dênê û li ser wê re wê bi wê bihizirê û wê bi wê were wê werênê ser ziman wê hingî wê di wê temenê de wê ew wê weke temenekê bi wê bi hizirkirinê wê xwe bide dîyarkirin.

Di wê rewşê de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê, herdû alî jî wê li gorî xwe wê bi şewayeî wê hinek encamên ku em bi wan bigihijina wan wê hebin. Lê li vir wê dema ku em li ser encamên wan re dihizirin wê di wê temenê de wê, dema ku em li ser temenekê civakî re wê bihizirin wê demê wê ji aliyê civakî û jîyane dihê jîyankirin ve wê demê

divê ku mirov wê hilde li dest û wê weke temenê destpêka fahmkirinê wê esasbigirê û ji wê bi sazûmanek pêşketinê re wê bi wê bihizirê û deest bihanîna li ser ziman bikê.

Di wê temenê de wê, hingî wê di awayekê de wê, têngîna civaknasiyê wê weke temenekê fahmkirinê û ya baweriyê jî wê weke têngnek bi watelêkirinê wê xwe di rengekê de wê karibê di wê temenê de wê di awayekê de wê bide nîşandin.

Li vir wê dema ku mirov wê di çerçoveya pêvajoyên pêşketina aqil de wê bi wê bihizirin wê dibînin ku wê pêvajoyên hizirkirinê wê di wê temenê de wê bi kifşkirinên wê re wê, weke ku em ji demên kevnera û pê de wê dibînin ku wê li ser temenekê hizirkirinê a ji nava jîyanê re wê di wê rengê de wê bikê ku ew bi wê were fahmkirin. Di nava wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring jî wê mirov dikarê wê fahmbikê wê pêvajoyên hizirkirinê wê di nava wê de wê kirdeya hatî têngiştin wê, di wê temenê de wê ew çawa wê were fahmkirin wê li ser wê temenê wê bê hizirkirin.

Ji xwe wê dema ku em îdîaya baweriyên a bi armanca 'baştirkirinê', 'baştir fahmkirinê', 'baştir baş dîtinê', 'baştir watelêkirinê' û hwd li wê bihizirin wê di wê temenê de wê, weke aliyekê din ku wê di wê temenê de wê ji aliyê têngînên baweriyê zêdetirî wê aliyên ew objeya kirdeyî ku ew bi fenomolojikî wê were hildan li dest wê çawa wê di çerçoveyekê wê baştirin wê were fahmkirin wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bê li wê hizirkirin. Wekî din wê jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di wê rengê de wê, sazûmana hizirkirinê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê di temenê fahmkirina me de wê bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê were lêhizirkirin.

Di mijara fahmkirinê de wê, şewayên bi hizirkirinên felsefeyê ku wê bibin wê di nava wê de wê çawa wê, rewşên weke yên bi sakixkirina rolên zayendî û hwd di nava jîyanê de û wê çawa wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê fahmkirinê wê bi wê re wê di têngiliyek 'baştirin' de wê bikê ku ew li wê bihizirê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di aslê xwe de wê mijara salixkirinên rolên zayendî û di wê temenê de wê hêvî û bendewarîyên ku wê pêşkevin wê weke aliyna di fahmkirina me de wê, rengdêr bin. Wê di rengekê de wê, di nava jîyanê de wê, çawa wê mirov wê di rengekê de wê, bi têngiliyek baş a bi hevdû re wê, di wê rengê de wê bi wê bihizirê wê di wê rengê de wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin bê.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, li ser şewayên aqilê darazî û ankû şubjeyî re wê di wê temenê de wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê di wê temenê de wê bi wê di wê çerçoveyê de wê bigihijê hinek encamna. Di mijara salixkirinên me yên di nava jîyanê de wê, di wê temenê de wê, 'jîyankirina baş', ''dûrûstî', 'başî' û hwd wê, weke gotinên ku wê di wê temenê de wê bi wê were lêhizirkirin. Têgînên weke yên rewîstê û hwd wê di wê temenê de wê weke têgîna sazûmanî ên bi hizirkirinê bin. Wê di nava jîyane civaknasî de wê, dema ku mirov wê di wê temenê de wê bi wê re wê bihizirê wê çî encamê wê bi xwe re wê bînin.

Wê demê wê têgîna 'başîyê' û hwd wê, di wê temenê de wê, di awayekê de ku mirov wê bi wê re wê li wê bihizirê wê weke têgînek dîbar bê. Her wusa têgîmna 'nebaşîyê jî wê wusa bê. Wê demê wê di wê temenê de wê, dema ku wê di nava têgîna baweriyê de wê di nava jîyane civaknasî de wê hizrên ku wê weke yên di wê temenê de wê li hemberî rolekê, kesekê, têgihîştinekê, rewşek û zayendekê û hwd wê werina ser ziman wê di wê temenê de wê, têgîna başî û nebaşîyê wê weke têgîna ku wê ji hevdu vaqatênê bin. Ber vê yekê wê di wê temenê de wê, weke temenekê sînorî wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Bawerî wê, di nava jîyane wê de wê, di awayekê de wê dema ku em li têgînên wê re wê li wê bihizirê wê di wê temenê de wê, sînorê wê yê fahmkirinê ku wê li kû destpêkê bikê û li kû bi dawî bibê ku wê dema ku mirov wê li wê dihizirê wê di dîmenekê weke yê ku mirov wê weke bi wê çerçoveya wê baweriyê re wê li wê bihizirê wê, karibê wê bînin ser ziman. Lê di awayekê din de jî wê, ew sînor wê hertimî wê di nava pêvajoyek jîyanî a pêşketinê de wê dîbar bimênê û wê di temenê wê de wê li gorî wê hizirkirin wê hertimî wê karibê xwe di awayekê de bide çêkirin.

Wekî din jî wê jî wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê di nava jîyane civaknasîyî de wê bawerî wê, weke têgînek fahmkirinê wê bimênê. Wê di wê rengê de wê, gotina baweriyê wê di awayekê de wê razber bê û wê karibê di nava wê de wê, têgînên cihêyî jî ku wê bi têgîna 'baweriyên cihêyî' re wê werina ser ziman wê di wê temenê de wê karibin werina fahmkirin. Ber vê yekê wê di wê rengê de wê, di çerçoveyek bi tenê de wê li wê hizirkirin wê, ne weke sînorekê wê di wê rengê de wê xwe bide dîyarkirin bê.

Di nava têkiliya civaknasîyî û bawerî de wê, salixkirinên ku wê bînin kirin wê di rengê de wê, li ser rewşên keseyetî û salixkirinên wê, rolên

zayendî, tabûyên wê yên bi wê fahmkirinê ku ew dikê û hwd re wê bê dîtîn. Ev wê weke aliyna ku mirov wê di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di aslê xwe de wê mijara baweriyê wê di wê rengê de wê, dema ku wê bi wan salixkirinên wê re wê li wê dihizirê wê hinekî wê sazûmanek baweriyî wê bi wê re wê çerçoveya wê weke ku wê bê dîtîn. Wê di çerçoveya ku wê çawa wê bê kirin' û di kîjan rengê de wê bê kirin' wê weke aliyna ku wê di wê temenê de weke referansên fahmkirinê jî wê di wê rengê de wê, xwe bidina dîyarkirin bin.

Di nava têkiliyek civaknasî de wê, di wê temenê de wê, kesek bi baweriyî wê li ser tabûyên xwe re wê hem bi sînorekê wê xwe di awayekê de wê bide nîşandin û hem jî wê di wê temenê de wê di awayekê de wê weke ku wê bihizirê û wê bînenê ser ziman. Wê di wê temenê de wê, ew rengê wê yê wê weke ku wê Zerdeşt û ankû piştê Bûda jî wê li ser wê bisekinê ku wê weke renekê hişmendî û ankû zêhnî ku wê aliyê wê yê din jî wê hebê ku me ew weke xwe li wê girtîya, bê.

Di mijara fahmkirinê de wê, dema ku mirov wê li wê bihizirê wê, li ser temenekê civaknasî hem di çerçoveyek hevbeş de bihizirê û hem jî di nava wê hevbeşiyê de wê, bi keseyetiyî û kesî wê, bi tekbûna mirovî re jî wê pêwîst bê ku mirov bê ku mirov wê bi wê bihizirê bê. Durkheim wê dema ku wê bi têgîna hizrên wê yên ku em di wê çerçoveyê de wan fahmbikin wê di temen û çerçoveyek hevbeş de wê bihizirê û wê ew wê derxê li pêş. Di dewama wê de wê, kesên weke Weber wê di nava wê rewşê de wê balê bikişênina li ser hebûna tekîtiyê. Di wê rengê de wê keseyetiyê wê, di awayekê de wê derxistina li pêş.

Lê di aslê xwe de wê, dema ku mirov wê bi temenekê dîrokî wê bi wê re wê bihizirê wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijara hevbeşî û keseyetiyê wê di renekê de wê, di çerçoveya civaknasî û civaknasiya wê û rêgezên wê yên jîyankirinê de wê jî hevdû wê ne dîr bin. Lê wê tenê wê bi şewayî wê weke ku wê jî aliyê jî hev cihê wê nêzîkbûna mijarê wê bi xwe re wê di renekê de wê weke ku wê bidina nîşandin û dîyarkirin.

Weki din wê dikarê di dewama wê de wê bi wê bihizirê ku wê mijara têgîna civaknasiya baweriyê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, li ser temenekê hizirkî û bi têgîna civakî re wê di renekê de wê li ser temenê fahmkirina têkiliyê a bi hevdû re wê, bê dîtîn.

Di mijara têkiliyên me yên civakî de wê dema ku em ji kijan aliye bi têngînên baweriyê û ankû teolojikî li wê nêz bibin wê bi wê re wê ev wê, di awayekê de wê weke ku wê were dîtin. Di aslê xwe de wê, di wê warê de wê, çerçoveya têngîna civaknasîya olî ku wê suhrewerdî wê di awayekê de wê, bi wê bihizirê wê di temenekê klasik û ankû kevn de wê dîmenekê hizirkirinê wê di wê rewşê de wê karibê li ser wê xate hizirkirina wî bide me.

Ya ku wê bê temenê ji şêwayekê civaknasîya nava baweriyê bi ber civaknasîya baweriyê a demên hemdem ve wê karibê di mejiyê me de têngînek û çerçoveyek hizirkirinê wê di wê temenê de wê bide çêkirin jî wê di şêwayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê ev bê.

Di aslê xwe de em dema ku em li ser pêvajoyên rtêngîna civaknasîya baaweriyê bihizirin em dikarin li kurdistanê wê di dû pêvajoyan de wê di temenekê kevneşop de wê fahhbikin wê pêşî wê werênina ser ziman. A pêşî wê di demên kevnara de wê di awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê bi mîtra, zerdeşt û heta Manî bê di awayekê de wê xwe bide dîyarkirin. Wê di wê pêvajoyê de wê bi hizirbûn û bi têngîn û temenekê felsefeyî wê bi wê re wê hizirkirin wê di awayekê de wê di çerçoveya destpêkek hemdemî de wê xwe bide dîyarkirin bê. Wê bandûra wê pêvajoya pêşî a klasik û ankû kevneşop wê li pêvajoyên pêşî ên destpêka olên bi aqil jî wê di awayekê de wê weke ku mirov wê dibînê wê bibê. Piştî wê weke pêvajoya duyem a klasik û ankû kevneşop wê di çerçoveya serdemên hemdem de wê, wê weke pêvajoyek, şîrovekirinê, kûrbûn û li ser wê re gihiştina hizir û nerînên nû ên felsefeyî li ser temenekê jîyanî û hwd re ku wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bide nîşandin bê.

Ji wê pêvajoya duyem a klasik re wê li kurdistanê wê zaneyên weke dinwerî, ismaîlê cizirî, Qûdat hemedênî, hallacê mensur, Suhrewerî û heta Şehrezorî wê di wê çerçoveyê de wê gelek zaneyên kurdistanî bi şîroveyên wan re dikarê bi temen bikê û werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, di awayekê de wê, di wê rengê de wê teybetmendîya van zaneyên ku me navê wan nivîsandin wê di serî de wê ev bê ku wê di reng û awayekê de wê weke ku wê civaketiyê wê di rengekê de wê bi têngîhên teolojikî û hwd re wê derxina li pêş.

Lê xate baweriyê û têngîna wê ya civaknasî a bi civakê û hizirkirinên wê re wê di nava xwe de wê, di wê temenê de wê hinek pêvajoyên navber ku wê rengê herikînên wê yên bi demê re wê bidina dîyarkirin wê hebin. Minaq Mezdek wê di wê temenê de wê bi zêdeyî wê rêgezên civaknasî wê di awayekê de wê, di temenê hizirkirinên xwe de wê bicih bikê û wê

di awayekê de wê weke ku wê bi wê re wê bihizirê û wê hizrên xwe wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê werênê ser ziman ku wê mijara civaketiyê wê, di wê temenê de wê derkeve li pêş. Li ser temeneê bi zaneyî bi aqilane wê çawa xwe di rengekê de wê bête ser ziman wê navende hizirkirinên wan bi temenekê civakî wê biafirênê. Ber vê yekê wê di hizirkirinên wan de wê ev wê weke aliyekê wan ê giirng wê xwe di wê temenê de wê bi wan re wê bide nîşandin. Hizrên zane, oldar û filosofê kurd şêx Avdulqadierê geylanî wê, wê dema ku mirov wê li wê dihizirê wê, di awayekê de wê li ser temenekê derûnî bi çerçoveyek bawerî û civakî re wê xwediyê çerçoveyek hizirkirinê bê. Ji hizrên wî yên li ser hallacê mansur û hwd mirov fahmdikê ku ew wê, di wê temenê de wê lêpîrsîn û hizirkirinên weke yên ku wê çawa wê rêyên hizirkirinê wê biafirênin ku wê civak wê di awayekê de wê bi wê re wê xwe bide pêşxistin wê li wê bihizirê.

Hizirkirinên geylanî wê di awayekê de wê, li ser temenekê civakî û civaknasî wê keseyetê bi têtî û çerçoveyek derûnî a ku wê bi rengê hizirkirinên baweriyê re wê tevli hev bikê re wê bihizirê wê bête ser ziman. Di wê warê de wê, dema ku mirov li hizrên wê dihizirê wê weke ku ew hê bi hizrên xwe û rengê hizirkirinên xwe re wê weke ku ew li bendî kifşkirinê a li ser temenekê rast bê. Tenê li ser temenekê baweriyê û bi gotinên baweriyê ên zûwa hewldanên fahmkirina wî wê, di serî de wê, nikaribin wî di çerçoveyek baş de bidina fahmkirin. Ber vê yekê wê di wê temenê de wê ji aliyekê giring ve wê di wê temenê de wê di awayekê de wê bi wî ji aliyê têtî civaknasî û derûnî ve têtî wî hilde li dest û ew di nava wê çerçoveya wî ya civaknasî de dîmenekê çawa ê keseyetiyê dixwezê wê biafirênê wê di wê rengê de wê giring bê ku mirov wê di wê temenê de wê fahmbikê bê.

Felsefeya keseyetê a geylanî wê, ji aliyekê civaknasî ve wê temenekê hizirkirinê û fahmkirinê wê di wê temenê de wê biafirênê. Wê di nava hizrên wî de wê, dema ku mirov dihizirê wê, li ser temenê ku ew dihizirê û çavkaniyêmn civakî ku ew dihizirê bi wan ku em li wan dinerin wê di wê rengekê de wê, awayekê teybet ê ku ew bi wê dihênê ser ziman wê hebê. Di rengê de wê gotina wî ya gîyanê û têtîna bi rûhiyetê ku ew çerçoveya wê dikê xêz bikê û wê werênê ser ziman wê di wê rengê de wê, xwediyê şêwa û regnekê fahmkirinê bin.

Lê di wê temenê de wê, çerçoveya bicihkirina têtîneke civaknasî di nava têtîna baweriyê de wê di serdemên navîn de wê bi zêdeyî wê, ji

destpêka Mezdek û heta hallac-Suhrewerdî wê di wê rengê de wê dîmenekê xort wê di çerçoveya pêşîya a duyem a klasik û ankû kevneşop de wê, xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê demê de wê, têgihên ku wê bèn bicihkirin wê çendî ku wê di awayekê de wê zêde berfirehkirina wan û di wan de wê di temenekê civakî de wê zêde kûrbûn wê ne weke ku wê were xwestin jî bê lê wê weke ku mirov wê bi hizrên Şehrezorî û hwd re wê bibînê kju ew wê di wê de wê di awayekê de wê çerçoveyek kûrbûnê wê were dîtin.

Mezdek wê di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê weke destpêkek giring bê ku mirov wê li herêmê di hizran civaknasîya baweriyê de wî bi giringî binxatbikê û werênê ser ziman. Wê hizrên wî, kirpendinên wî û şêwayên wî yên hizirkirinê û hildana mijaran li dest û herî dawî bi şîrovekirina reng û rolên zayendî û hwd re wê, di wê temenê de wê, karibê giringîya xwe di wê warê de bide dîyarkirin.

Di mijara hizirkirina civaknasîya bawerî a kurdistanî de wî ev wê, weke dem û temenek giring wê bihizirê. Wê di wê rengê de wê, di nava hizrên wî de wê, derxistina li pêş a têgînên civakî li pêş û di wê temenê de wê, ne girtina yekê li ser ya din re li ser cihêtiyên wan re wê, weke xosletê civaknasîya bawerîya wî xwe bidina dîyarkirin bê.

Wê, di wê temenê de wê, ev şêwayê civaknasîya baweriyê a herêmê ku wî temenê wê avêtiya wê hê jî li bendî di temenekê rast de di nava civaknasîya civakî a herêmê de ku ew were fahmkirin û bê hildan li dest bê. Di aslê xwe de wê di rengên hildana li dest a bi awayekê di çerçoveya bawerî de wê, heta roja me ku wê bûna wê piştî wê re wê bi navende desthilatdarî ku wê weke refarans wê were girtin re wê, çendî ku wê di wê temenê de wê, weke di hin waran de wê kirpendin wê bèn kirin jî lê wê ji gihiştina wê fahmkirinê wê pirr zêde wê dûr bin. Wekî din wê gelek têgihên ku wê di demên hemdem de wê, bi awayekê barkirina li herêmê di wê temenê de wê, bèn kirin jî wê di awayekê de wê, dûr ji wê bin ku ew karibin encamak weke ku wê bê xwestin ew bidina çêkirin.

Ber vê yekê wê di serî de wê ya ku wê nûha weke aliyekê rastînî ku wê li pêşîya me bê wê di çerçoveya civaknasîya bawerîya herêmê de wê, di wê temenê de wê dîyarde û fenomenên wê yên dîrokî ew li ser wê temenê wê di awayekê rast de werina kifşkirin, şîrovekirin û bèn fahmkirin bin. Wê hingî wê karibin di awayekê rast de wê encamê wê bi xwe re wê di rengekê de wê karibê bide nîşandin. Redkirin, pêşxistinên li ser têgihan re bi zanebûnê û ankû ne bizanebûnê 'dijberî' û hwd wê, tenê û tenê wê xismetî pêşxistina tundrewiyekê ku wê dijberî wê civaknasîya

baweriyê wê li wê were hizirkirin wê bikê. Ji wê û pê de wê ti pêşveçûnên din wê bi wê re wê nebin. Ev jî wê di awayekê de wê, dema ku wê ew civaknasî wê bi wê rengê wê were manipulakirin û bi gelek awayan astengî li pêşîya pêşketina wê werina çêkirin û hwd wê, ev wê, bandûrê li pêşveçûnên jîyane wê ya civakî jî wê bikin.

Wekî din wê di wê temenê de wê ne tenê wê şêwayekê bawerîyî ê acêb ku wê bi tememî ji jîyanê û temenê wê qût wê bi xwe re wê werênê li holê. Wê di dewama wê de wê di awayekê de wê çerçoveyek pêşketinê a ku wê bi civakî wê li gorî demê wê pêwîst bê ku ew bê kirin û çêkirin jî wê di rengê de wê ew wê ji holê rabikê.

Li kurdistanê wê xosletên wê civaknasiya bawerîya wê giring bê ku mirov wê bi gelek aliyan ve wê kifşbikê. Wê zêde ti minaqên wê li herêmê ne li tirkiya û ne li îran û ne jî li welatên arab wê werê dîtîn. Ber vê yekê wê, di wê temenê de wê, aliyekê ku wê zêde çûyina bi ser wê de û wê, di awayekê de wê pêşlêgirtinên wê bi xwe pêşxistinê wê di zane min de wê aliyek jî wê xwe bi wê ve girêdayî wê karibê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê, dema ku wê civaknasiya bawerîyên kurdistanî wê li ser temenê wê yê civakî newê fahmkirin wê nikaribê weke di demên berê de ku wê di demên kevnera û piştê di serdemên navîn û hwd de wê bi bandûr û rola xwe re wê rabê jî wê nebê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê bê temenê bandûrek neyînî li herêmê.

Ez di wê baweriyê de me ku wê ne tenê wê têgihên bawerî wê, di awayekê de wê, wê, bi serê xwe karibin bandûrê wê bikin. Bi temenê wan ên civakî, meju û derûnîya ku ew di nava wê de ew bi wê dihên hanîn lî ser ziman jî wê di wê temenê de wê weke aliyna din ên bandûrbar bin ku em di wê temenê de wê di awayekê de wê xwe bidina dîyarkirin. Hin reng û şêwayên wê di nava alawitiya demên hemdem de xwest ku ew xwe bidina dîyarkirin û ew bînina ser ziman. Lê ew jî li bendên bişavtinê aliqîn û ew di wê temenê de wê, pêşde neçûn. Pêşneketina wan di wê temenê de wê, di awayekê de wê, di wê rengê de wê, aliyekê ve wê ji temenê wan ên civakî dûr hizirkirin û bi wê derûnîyê xwe ne hanîna ser ziman wê hinekê wê bi wê ve jî wê wek eku wê bi wê ve wê girêdayî bê. Nexwe wê, di wê temenê de ku ew li ser temenê xwe yê civakî û bi zimanê xwe yê civakî bi bingihê xwe hizirî ba û xwe pêşxistiba wê di zane min de wê, alawîtiya kurdistanê wê di wê temenê de wê karibî weynek dîrokî ne tenê li kurdistanê wê li giştîya herêmê wê derfeta wê heba ku wê leyistiba. Gelek paşbexçeyên wê yên civakî weke şebekî, feyliyî û êzdayî û hwd wê, ji wan qûtbûna wê jî û nebûna

têkiliyek wê jî wê di awayekê de wê, ew wê pêvajoya tengezerîya wê bixwe jî wê zêdetirî wê mazintir bikê.

Di dewama wê de wê di awayekê din de jî wê, êdî wê têkçûna ku wê bibê wê li ser temenê xwe bi temenê xwe ne pêşxistinê re wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê weke ku bide dîyarkirin.

Di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê ez dikarim wê werênima ser ziman ku wê, di nava hevdû de wê, di nava baweriyên gelemperî ên serdest de wê bi şewayên bişavtinê xwe jîyankirin û ankû weke wan di awayekê rewîzeyî de jîyankirin û hanîna ser ziman jî wê di wê temenê de wê, aliyekê din ê bi wan ve girêdayî bi xirabî ku mirov wê karibê werênê ser ziman bê. Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê werênê ser ziman ku wê mijara civaknasîya civakî û ankû civaknasîya bawerîyî ku mirov wê bi wê bihizirê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê bi temenê wê yê civakî bi wê derûnî û civaknasîya wê ya civakî re wê bi pêvajoyên wê yên pêşketinê re wê kifşbikê û wê werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê di wê rengê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê biafirênê ku wê mijara civaknasîya baweriyê a herêmê wê di wê temenê de wê di serî de wê bi temenê wê yê civakî wê ji holê rakirina wê re wê di wê temenê de wê temenê tengezerîyên wê yên bi civakî û hwd re jî wê di awayekê de wê weke ku wê biafirênê.

Di wê temenê de wê, weke dagera wê zêdetirî bi ramyarî wê kirina wê di awayekê de wê dikarê wê bikirpênê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê jî mirov dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijara civaknasîyê wê, di wê temenê de wê xwe bi awayekê baş ê fahmkirinê wê karibê bide dîyarkirin.

Civaknasîya baweriyê li herêmê wê di wê temenê de ew gelek çavkaniyên wê yên giring ên dîrokî wê hebin ku ew bi wan were kifşkirin û werê hanîn li ser ziman. Ev alî wê di awayekê de wê di gelek waran de wê çareyên pêşveçûnê ên bi civakî li herêmê jî wê di xwe de wê biafirênin. Girtina wan wê, di awayekê de wê, weke pêşlêgirtina pêşketina herêmê jî wê di awayekê de wê weke ku wê bi xwe re wê, di rengekê de wê weke ku wê biafirênê û wê werênê li holê jî.

Suhrewerdî û Şehrezorî jî wê di dewama hevdû de wê, dema ku wê li wê hizirin wan çare di felsefeyê de dît ku ew bi wê derxistina li pêş. Di wê temenê de wê bi temenekê felsefeya kevnera ên ber bahra reş û ya mesopotamiya ji minaqên wê yên weke mitra û zerdeşt kifşbikin û wê

werênina ser ziman. Qûdat hemedênî wê çareyê di têgînek hebûnîfî û ankû “eksistensialist” de didît. Di aslê xwe de wê, dema ku em, bi awayekê di çerçoveya têgîna civaknasiya baweriyî de bi wê bihizirin wê, hizrên qûdat hemedênî jî, yên Suhrewerdî jî û yên şehrezorî jî wê di temenekê de wê bi têgînek rexnegirî a baweriyî de wê karibê **fahmbikê**. Ber vê yekê wê di wê temenê de wê li ser temenekê wê bixwezê ku ew bi zimanekê civaknasîya baweriyê û civakê di zikhevdû de wê kifşbikê û wê di reng û awayekê de wê bênê ser ziman. Ev element, dîyarde û fenomenên civaknasiya bawerîya kurdistanî li herêmê wê di awayekê de wê, xabatên wan wê di awayekê de wê, di wê temenê de wê çerçoveyek aqilane a bihizrî wê derxistina li pêş wê bi wê bihizirin bin. Li ser wê temenê re wê, mirov dikarê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijara têgîna civaknasiya bawerîya herêmê de wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê di wê temenê de wê bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê xosletê wê civaknasiya baweriyê wê bi wê rengê wê were dîtin ku wê baştirkirina jîyankirinê li ser temenekê jîyanî wê bi wê armancê wê çerçoveyek hizirkirinê wê di xwe de wê bide rûnandin. Ber vê yekê wê, bersivdana pirsên demê di wê çerçoveyê de û bi wê re temenekê baş ê pêşketinê bi civakî ku wê karibê di çerçoveyek ‘rasyonal’ ku wê wee suhrewerdî wê çerçoveya wê bide çêkirin û hwd re wê reng û awayê wê were dîtin.

Di wê rengê de wê giring bê ku mirov wê jî wê kifşbikê û wê werênê ser ziman ku wê çerçoveya civaknasiya herêmê wê di wê temenê de wê, di wê demê de wê li herêmê wê li ser temenekê baweriyî wê zêde bibê mijara nîqaşên li ser gotina baweriyê re. Di wê temenê de wê, minaq nîqaşên li ser bi mirinê cezakirina hallacê mansur ku wê hema beja wê pirranîya zaneyên olî ên piştî wê tevli wê bibin wê di nava hizirkirin û şêwayên salixkirinê ên li ser mijarê re wê di wê rengê de wê karibin rengê fahmkirinê ê zelal bidina me.

Nîqaşên li ser bimirinê cezakirina hallac û pêkhanîna wê, di aslê xwe de wê weke ku wê li herêmê bi gotinên şêx avdulqadirê geylanî bê, teymiyê harranî bê, Alîyê êsir bê û hwd ku ev her sê zane jî wê bi aslê xwe û çavkaniyên xwe yên hizirkirinê wê kurd in wê di awayekê de wê li ser wê temenê wê, çawa wê şiroveyekê wê bînina ser ziman wê di mejiyê wan de wê weke pirsgirêkekê wê xwe bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê nîqaşên ku wê di çerçoveya baweriyê de wê bi hişkî û hwd wê di wê temenê de wê werina kirin wê li ser wê temenê civaknasiya

baweriya herêmê a kurdistanê re wê bibê. Ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di serî de wê bikê û wê werênê ser ziman bê.

Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê werênê ser ziman ku wê mijara fahmkirinê wê di wê temenê de wê xwe di reng û awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijara hizirkirinê wê xwe di awayekê de wê weke ku wê mirov wê kifşbikê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Mijare baweriyê wê di nava jîyanê de wê li wer rewşên rû didin re wê di wê temenê de wê hin bi hin wê bi awayê wê re wê wê rexgirtinên li wê di rengê de wê bên kirin. Ev wê çendî ku wê rast, di cih de û di awayekê de wê bo pêşketina herêmê jî wê rast û bê jî lê wê, di awayekê de wê têrê nekê ku wê di awayekê de wê, pêvajoyek pêşketinê wê di awayekê de wê bi xwe re wê werênê.

Di awayekê de wê, li ser rewşên civakî û jîyanî re ew lêpîrsînên ku ew dihên kirin wê di wê temenê de wê gring bin ku mirov di awayekê de wan lê berçav bigirê bo pêvajoyek fahmkirinê a li herêmê wê temenê wê bê afirandin. Aqilekê rexnegir wê di wê temenê de wê, karibê temenê pêşketinê wê biafirênê. Çendî ku wê serdemên navîn wê weke demna 'fêrbûnê' û hwd wê werina ser ziman û heta ku wê weke 'demna reş' wê werina ser ziman jî lê di çerçoveya herêmê de wê, ji ya roja me xwediyê hinek xosletên pêşketitir jî bê. Wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê di awayekê de wê mirov dikarê wê li ser wê bisekinê.

Pêşveçûnên demên hemdem de wê di awayekê de wê li herêmê ku wê bibin wê hê jî di awayekê de wê di çerçoveya awayekê hizirkirinê ê serdemên navîn de wê bibê û wê bi wan wê were hizirkirin. Di wê temenê de wê di awa û aliyekê de wê ya ku wê li herêmê wê temenê tengezeriyan bi zêhnî wê biafirênê jî wê di awayekê de wê weke ku wê ev bê.

Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, pêvajoyên hizirkirinê wê di wê rengê de wê, dema ku mirov wê di demên hemdem de wê, li wê bihizirê wê di wê temenê de wê li ser çî esas û temenê hizirkirinê wê dikarê bi temenekê perspektîfî bi wê bihizirê? Wê dema ku mirov wê bihizirê wê mijare civaknasiyê wê di awayeyê de wê di temenekê xwezayîya jîyanê a hizirkirina wê de ku mirov bi wan rêgezên wê bihizirê wê di wê temenê de wê, karibê temen û awayekê hizirkirinê wê di mejî de biafirênê.

Li vir ya ku mirov wê ji wê gav bigavêkê wê, têgînên weke yên jîyane mirov, destlêdaneyên jîyanî ên mirovî weke maf û azadîyê, azadîya ramanê û hwd re wê dikarê wê di awayekê de wê werênê ser ziman. Mijarên bi rehetî û di awayekê bi wêre de hizirkirinê li ser wan temenan û bi wê re wê temen û çerçoveyek hizirkirinê wê di wê temenê de wê bi wê re wê werênê li holê wê weke aliyekê ku wê li herêmê wê pêwîstîya wê di rengekê de wê weke ku wê bê dîtîna bê.

Ez li vir wê jî wê di rengekê de wê divê ku wê werênîma ser ziman ku wê li herêmê wê di wê temenê de wê pirsgirêka civakî û çandî wê di wê temenê de wê dema ku mirov wê bi wê bihizirê wê li ser temenekê mejuyî a herêmê re wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di nava hizirkirinê de wê têgîna civaknasiyê wê di awayekê de wê li ser wê temenê wê weke aliyekê zêde giring wê xwe di wê temenê de wê, werênê ser ziman. Şiroveyên ku wê heta roja me wê li ser temenekê baweriyî û teolojikî ku wê tenê di çerçoveya têgînek baweriyê û sînorê wê de wê were kirin wê ji wê têgînek civaknasî a ku wê li ser wê re wê di awayekê de wê xwe bi giştîya fahmkirinê a herêmê re wê biafirênê wê weke ku wê pêwîst bê. Di wê temenê de wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Di çerçoveya mijara bawerîya civaknasiyê de wê li ser wê hizirkirin wê di wê temenê de wê li gorî min wê zêdetirî wê di awayekê de wê çerçoveyek firehî wê ya têgîna civaknasiya baweriyê wê weke ku wê bide me. Ber vê yekê wê di wê temenê de wê, têgîna bawerîya civaknasiyê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke ku mirov wê dikarê wê fahmbikê wê weke aliyekê wê yê giirng wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Wê di wê çerçoveyê de wê, dema ku me gotina baweriyê danî li şûn ya civaknasiyê wê di wê temenê de wê weke ku wê civaknasîya wê hundirê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Li vir em dema ku wê qastî têgîna civaknasiyê bi wê re dikin em li ser temenekê tenê ê ku em tenê bi baweriyekê re wê bi wê bihizirin re wê te fikir nakin û bi wê nahizirin. Ji wê zêdetirî wê di nava têgîn û çerçoveyek civaknasî de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê, li wê hizirkirin wê di awayekê de wê, ew wê hingî wê baweriyê wê bikê weke yek ji wan hizrên ku wê di nava wê de wê di awayekê de wê karibin werê ser ziman bê.

Di çerçoveya têtîna 'civaknasiya bawerîyê' de wê pirsgirêka fahmkirinê wê, di sserî de wê weke ku wê xwe di wê temenê de wê, ji aliyekê ve wê di serî de wê li ser şêwayê fahmkirinê re wê karibê di rengekê xwe de bide dîyarkirin. Ber vê yekê wê weke aliyekê wê yê giirng bê ku mirmov wê di serî de wê, dervî wê di awayekê de wê fahmbikê bê.

Ber vê yekê wê mijare têtîliya baweriyê wê di nava wê de wê, dikarê wê ji gelek aliyan ve wê bi wê bihizirê û wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Gotina ku wê di nava kurdan de wê were ser ziman li ser baweriyê a weke 'bawerîya herkesekê wê têtîliya wî û xwûdayî wî re bê, hewce nakê ku kesekê din bikeve navê û alaqa ya xwe ji wê werênê' wê, di wê temenê de wê karibê weke têtînek referansî a ku wê di wê çerçoveya civaknasiyê de wê weke rêgezê wê mirov wê derxê li pêş.

Ber ku wê dema ku wê di wê temenê de wê, bahsa têtînek civaknasî di nava sînorên baweriyekê de wê were kirin wê di wê temenê de wê, mirov nikaribê bahsa vegûharînekê di wê temenê de wê di wê gotinê de wê bi wê re wê zêde bikê. Wê di wê rengê de wê ji xwe wê pêvajoyên derbasbûna wê di awayekê de wê bi rengên hizirkirin û pêvajoyên wê yên pêşketinê ên ku wê karibin di wê temenê de wê, bên fahmkirin jî wê di wê rengê de wê ev rewşê wê weke ku wê di rengekê de wê bi xwe re wê piştrast jî bikin. Ber vê yekê wê di wê temenê de wê, li şûna civaknasiyek di nava baweriyek de wê, bawerîyek di nava civaknasiyekê de wê zêdetirî wê temenê pêşketinê wê bi têtîni wê temenê wê di wê rengê û awayê de wê weke ku wê di reng û awayekê de wê biafirênê.

Di awayekê de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê bihizirê ku wê kifşkirina civaknasiyekê di nava jîyane olî de wê, di nava sînorê de wê heta kûderê me bi xwe re wê bide birin? Wê sînorê wê di awayekê de wê weke ku mirov wê di rengekê de wê dikarê wê kifşbikê wê di wê rengê de wê, çiqasî wê me ji pêvajoyên fahmkirinê ên jîyanên cihêyî re wê bide vekirin? Ev jî wê weke aliyna ku wê li ser wan wê pirs wê bên pêşxistin û pirsîn jî bin. Di her rewşê de ku ew rast jî were dîtîn û xirab jî were dîtîn mirov, bi wê têtîni li ser wê re wê pirsê hertimî û demê biafirênê û wê bipirsê wê weke aliyekê wê yê giring wê biafirênê. Wê her timî wê karibê me bi ast û pîvanên zanînê ên ji kesên cihê û demên cihê wê karibê bersivên cihê jî bi wê rengê bi xwe re wê di rengekê de bi me re di mejiyê me de bide çêkirin û afirandin.

Di wê temenê de wê, awayekê de wê aqil û zanîn wê di wê temenê de wê, têngîna civaknasiyê de wê bi şêwayekê felsefeyî û hwd re wê weke temenekê lêpîrsîner wê, di wê temenê de wê bi şêwayên aqilmeşandinê re wê weke ku wê karibê rengên fahmkirinê ên nû me bi aqilî û zanîni bigirênê li wê. Di wê temenê de wê, çi sînore wê di wê temenê de wê, karibê derkeve hemberî me? Bêgûman wê, hinek qalibên tabûyî ku ew berî di nava baweriyê û hwd de afirîna wê di wê temenê de wê, li gorî rengna fahmkirinê wê karibin ên derxistin li holê. Lê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê têkiliya nirov û jîyane mirov bi demê û aqilê demê re wê gihandina li ast û pîvanek fahmkirinê wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê din ku mirov wê karibê bi wê re wê bihizirê jî bê.

Li vir pîvanên me 'rasttî', 'dûrûsttî' û 'objektivîtî' bê. Di dewama wê de wê, bi wê re wê, di awayekê de wê, çawa wê di çerçoveya hizirkirinê de wê bi wê re wê bê hizirkirin wê ew wê bi wê re wê di wê temenê de wê, bi wê re wê karibê were hizirkirin. Di nava jîyanê de wê, weke tabûyekê wê, dema ku wê were hizirkirin wê rewşek wusa wê were û bi afirê ku wê dema ku wê bi wê rengê wê were hizirkirin wê weke ku wê 'hizra derketina dervî bawerîya xwe' wê karibê biafirê. Lê ev hizir wê tenê wê weke têngîna dîtbar bin û wê di wê temenê de wê, jî tabûyên me wê xwe di awayekê de wê biafirin. Vegûharîna tabûyan bi wê re wê, bi temenê fahmkiriinê re wê gihiştina hizrên cûr bi cûr û rengên fahmkirinê ên cihê û di wan de bi kifşkirina rastiyan û hwd re wê weke ku wê bi derfet bê.

Civaknasî wê çerçoveya wê ne çerçoveyek **bawerî** bê. Wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê mirov divê ku wê kifşbikê ku wê çerçoveya wê civak û jîyankirina di nava xwezayê de bê. Di wê rengê de wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê fahmbikê civaknasî wê weke çerçoveyek bingihî wê xwe bide dîyarkirin.

Di nava jîyane de wê, dema ku mirov wê têngîna civaknasiyê wê jî wê vê aliyê ve wê hilde li dest wê, di serî de wê karibê temenekê fahmkirinê wê bide me. Wekî din bo ku mirov navaroka wê fahmbikê ne tenê bawerî û her wusa têngînen weke bi çerçoveyên çandî û hwd re jî wê di awayekê de wê weke ku wê nava wê de wê têngînek çawa a civaknasî wê pêşbibînê di çerçoveya jîyankirinê de wê karibê bi wê li wê were nerîn. Di wê temenê de mirov dikarê wê jî wê weke aliyekê wê yê din wê kifşbikê ku wê di nava çand, bawerî û hwd de wê, şêwayên rol nîşandinê û sînore wê hertimî wê di awayekê de wê b derfet bê ku ew bên xêzkirin. Wê di wê

rengê de wê ev wê weke sînorekê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Lê di aslê xwe de wê mirov dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijara civaknasîyê wê di nava rewşê de wê, di wê temenê de wê, dema ku mirov wê di nava mijare civaknasîyê de wê hilde li dest wê aliyekê din jî wê xwe bi wê re w di reng û awayekê de wê bide dîyarkirin.

Çendî ku em çerçoveya civaknasî wê bi şêwayî wê weke çerçoveyek giştî û temenî wê fahmdikin jî wê di nava wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê mijara civaknasîyê wê, li vir wê navaroka wê weke aliyekê din ku wê çawa wê bê kifşkirin wê li wê bihizirê.

An jî mirov dikarê wê li wê bihizirê ku wê pêwîstîya kifşkirinekê wê di nava wê de wê hebê ku mirov wê bikê wê mirov dikarê wê bipirsê.

Li vir di aslê xwe de wê, ji aliyê têgînek ve kifşkirin wê di serî de wê divê ku mirov li şûn têgîna maf û azadiyan û raman û aqil wê hilde li dest. Di wê temenê de wê, di demên aqil û zanînê de wê têgînen bi wê rengê wê di serî de wê, çawa wê pêşîya mirov di jîyanê de vekin ku mirov zêdetirî bi awayekê pirralî pêşkeve û pêde herê wê, çawa wê temenekê wê bi wê rengê wê biafirênê wê, di wê rengê de wê, giring bê ku mirov bi nerînek bi wê rengê wê li wê bihizirê. Di demek aqil û zanînê de wê pirralîtî di pêşketin û fahmkirinê wê weke xosletekê pêşketinê bê. Wê dema ku wê rewş ev bê wê demê wê di wê temenê de wê pêwîstîya şêwayekê pêşketinê ê bi çerçoveyî ku wê di wê temenê de wê biafirênê jî bê.

Minaq em di çerçoveya baweriyê de ku wê hildina li dest wê, di çerçoveya têgîna baweriyê û gotina wê de wê, mirov wê ji gelek aliyan ve wê xwe bi zanîn bê. Ev wê were wê wateyê ku wê di mejiyê xwe de wê ne xwediyê awayekê tenê ê fahmkirinê û ankû têgîna baweriyek tenê ku ew tenê wê dizanê bê. Wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giirng wê wê ev wê bi wê re wê xwe di renekê de wê bizanibê.

Li vir wê dema ku wê mijara pirzaniyê ji aliyê têgîna baweriyê ve wê hilde li dest wê di wê temenê de wê çawa wê awayekê û encamekê wê di nava jîyanê de wê bi xwe re wê werênê wê ew jî wê di wê temenê de ew weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di sserî de wê fahmbikê bê.

Di mijara zanîna baweriyê de wê, di wê temenê de wê, wê demê wê ev wê bi wê re wê xwe di renekê de wê bide dîyarkirin wê zanîna baweriyê wê di awayekê de wê weke ku wê bi awayekê pirralî û ankû pirr baweriyî ku wê di wê de wê bê zanîn wê hebê. Wê di wê rengê de wê, demê wê di serî de wê di civaknasîya zanînê de wê, ew sînore bi baweriyekê re wê

fahmkirin wê di awayekê de wê weke ku ew bi xwezayî wê di temenekê zanînê de wê weke ku wê bê derbaskirin. Di wê temenê de wê, civaknasiya zanînê wê di awayekê de wê, di nava wê de wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, gotina 'baweriyê' wê di wê temenê de wê, di temenekê razber de wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin û nîşandin. Wê di wê temenê de wê, ji wê zêdetirî wê dema ku wê bi wê re wê were hizirkirin wê temenê wê, sînorê gotina baaweriyê wê dema ku mirov wê minaq wê bi baweriyekê re wê dihênê ser ziman wê ew ne bi temeneî û giştîya wê ya bi fahmkirinê a ku em bi gotina baweriyê re wê fahmbikin bê. Wê ji wê zêdetirî wê di awayekê de wê di wê çerçoveya wê têtîna civaknasiya zanînê de wê, weke ku ew wê tenê wê bê aliyekê, têtînek, beşek û ankû regek fahmkirinê a ku wê bi wê û di wê temenê de wê bi wê re wê were fahmkirin wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara zanînê wê di wê temenê de wê, weke temen, çavkanî, kirde û çerçoveyek fahmkirinê a bê sînor wê di nava jîyanê de wê bi temenekê civaknasîyî û hwd re wê weke ku wê xwe bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê mijara zanîna civaknasîyê wê di wê temenê de wê, dema ku mirov wê li wê bihizirê wê dema ku em di çerçoveya civaknasiya zanînê re wê li wê dihizirin wê aheng û denkbûnê wê çawa wê di nava wê de wê çêbikê ku ew bi wê re wê weke temenekê fahmkirinê wê bikê wê di wê rengê û rewşê de wê xwe bi wê re wê, di regekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin bê. Wê demê wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare zanîna civaknasîyê û civaknasiya zanînê di levekîrînek di wekhevîdûbûnekê de bi hebûnek fahmkirinê ku wê bi çerçoveyî wê bê gihiştin li wê di aslê xwe de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov bi wê re xwe bigihênê li wê bê. Em çendî ku em dikin ku em zanîna xwe ya civaknasîyê zêdetir bikin em di wê temenê de em, dikin wê sînorê bi zanebûnê wê berfirehtir bikin û zêdetirî bi têtîna, zanîn, fahm, hiş, derk û hwd re wê li ser temenên fahmkirinê ên reng bi reng re wê berfireh bikin û wê werênina ser ziman.

Di wê temenê de wê, mijare têtîliya civaknasîyê û baweriyê wê dema ku mirov wê hilde li dest wê, ji du aliyan ve wê di wê têtîna û çerçoveyê de wê karibê wê fahmbikê. Yek wê, çerçoveya sîniorê fahmkirina baweriyê berfirehtir bikê. Ya din jî wê di nava gelek zanînen din de wê

weke yek ji wan û ji wan ne cûdatir û ne zêdetir û ne kêmtir wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê ev wê di serî de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê fahmbikê ku wê mijara zanînê wê di wê temenê de wê bi zêdeyî wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê karibê wê bi wê rengê wê bide dîyarkirin bê. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê çerçoveya zanînê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di wê rengê de wê fahmbikê bê.

Di mijara civaknasiyê û zanînê de wê, di wê temenê de êw kombinasiona ku wê di nava wan de wê bibê û wê xwe bide dîyarkirin wê di çerçoveyek jîyanî û xwezayî a berfireh de bê. Wê sînorê jîyankirînê wê di awayekê de wê, weke ku wê xwe bi sînorê re wê wê di çerçoveya fahmkirinê de wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê, di awayekê de wê çendî ku wê di demên kevnera û piştre wê di demên hemdem de wê bi hinek şîroveyên weke 'bi nakokiya nava bawerî û zanînê' re wê were ser ziman jî wê, di awayekê de wê, hinek pêvajoyên fahmkirinê ên di derbarê baweriyê û çerçoveya wê de wê, bi gihiştina rengên din ên fahmkirinê 'di wê çerçoveya wê de' ku wê bi wê were ser ziman wê bide nîşandin ku wê ew jî wê di awayekê de ku ew bihêdîka bê û ankû ne zêde jî bê wê pêvajoya bi zanînkirinê wê di xwe de wê weke xwe di ahengekê de wê weke ku wê hilde li nava xwe. Di wê temenê de wê, di temenê gihiştina li zanînen din wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê bide nîşandin ku wê tîkiliyek fahmkirinê a bi baweriyê re wê bi zanînê re wê hebê. Bi demê re wê pêşketina rengên baweriyê ên ji hev cihê wê di awayekê de wê karibin weke birhan û çavkaniya wê têgihiştinê werina dîtin.

Di dewama wê de wê di mijara zanînê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê tîgînên weke 'weke xwe mayinê' wê di wê temenê de wê weke gotinek dîtbar wê di awayekê de wê di wê rewşê de wê weke ku wê bimênê. Di wê rengê de wê di awayekê de wê pêvajoya vegûharînê a bi baweriyê re wê di awayekê de wê, bi awayekê li ser tîgînên peresendinên bi baweriyên re wê dikarê wê werênê ser ziman. Baweriyên destpêka demên şariştaniyê wê karibin bi şibihina yên berî xwe ên weke yên demên anamismê û hwd. Ne baweriyên demên kevnera wê bişibihina demên mitolojîyê ên berî xwe. Ne jî wê baweriyên demên serdemên navîn wê di nava şertûmercên xwe yên bawerkirinê û rengên pêşketinê wê karibin di wê temenê û awayê de bînin dîtin, ku ew çendî ji hevdû re

weke çavkanî hebin û bên dîtin jî. Di awayekê din de jî wê mmirov dikarê wê di awayekê de wê bi wê re wê di rengê de wê fahmbikê ku wê mijara fahmkirinê wê di wê temenê de wê, weke ku mirov wê bi wê re wê dibînê wê di nava civaknasiya zanînê û jîyankirinê de wê regekê goitna 'pêşketinê' wê di xwe de wê weke kirdeyek fahmkirinê a bi rengê fahmkirinên li ser baweriyê û hwd re wê bi hawênê. Di nava têngînek civaknasî de wê di serî de wê kifşkirina wê gotinê û wê bi rengên din salixkirin û fahmkirin jî wê karibê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê girîng wê temenekê fahmkirinê wê karibê wê bi afirênê bê.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê di mijara têngînen civaknasiyê de wê, di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, dema ku mirov wê bahsa têngînen baweriyê di nava rewşek civaknasî de wê, ji nivîsandina dîrokek teolojikî zêdetirî wê çawa wê di wê temenê de wê, di temenekê fahmkirinê de wê, wan cihêyiyên jîyanî wê li wan binerê û wê fahmbikê û hwd re wê bîrê ser ziman wê di wê temenê de wê, zêdetirî wê karibê temenekê fahmkirinê wê bi wê re wê di wê rengê de ew biafirênê.

Mînaq wê dema ku em têngînen Karl Marks binerin wê zêdetirî wê mijarên baweriyê wê cih bi cih bi hin gotinna wê hilde li **dest**. Wê di çerçoveyek bi sazûman de wê ew wê di awayekê de wê, ne hilde li dest. Lê di çerçoveyek dîrokî û civakî û xate poêşketinê de bi têngîliya nava qatmana jor û jêr de ku wê li ser têngîliyên aborî û hwd re wê bîrê ser ziman re wê awayekê civakî bi temenê destûrî û hwd re wê çawa wê pêşbibîbînê wê bi wê re wê temenekê fahmkirinê wê bi wê re wê ji aliyê xwe ve wê biafirênê. Yanî di wê temenê de wê, ne bi awayekê dîrekt lê bi awayekê indirekt ku wê, mijara civakê bi awayekê di çerçoveyek weke bi pêşdîtina regekê pêşketinê a ji wê re wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê weke ku wê ew wê werênê ser ziman . Di wê temenê de wê, di regekê de wê dema ku ew wê werênê ser ziman wê êdî wê di wê temenê û di nava wê çerçoveyê de wê regekê çawa ê fahmkirinê bi têngîna baweriyê wê li wê were û ankû wê li gorî wê rast bê wê bi xwezayî wê mirov karibê wê di wê rengê de wê, êdî wê di regekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Ev wê di awayekê de wê di nava xate pêşketinê de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê bi fahmkirinê û hwd re wê di wê temenê de wê, werênê ser ziman. Di awayekê de wê Emile durkheim wê dema ku ew têngînen baweriyê ên ji demên berî dîrokê di xabate xwe ya bi navê 'rengên jîyanên baweriyî' de wê li wê bihizirê wê di wê temenê de wê ji

aliyê xwe ve wê çerçoveyek dîrekt wê di awayekê de wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê, bi hizirkirina li têtikiliyên nava civaknasiyê û rengên jîyankirina bi jîyane baweriyê û hwd re wê di wê temenê de wê, bi wê re wê, di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Şêwayê hizirkirina durkheim wê di awayekê de wê, di temenekê hesan de ku mirov wê ji vê aliyê ve wê fahmbikê wê çawa wê, di renekê teolojikî de wê bi têtînek civaknasî wê ji demên berî xwe wê bihizirê wê di awayekê de wê dîmenekê hizirkiriinê wê bi xwe re wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, ev wê di renekê de wê, çendî ku wê çerçoveyek fahmkirinê wê di wê rengê de wê bi xwe re wê bide çêkirin û wê bide hanîn li ser ziman jî lê wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare civaknasiyê a ku wê bi têtînen durkheim re wê di wê temenê de wê were ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê, di sînorê nava ya baweriyî û ne baweriyê de wê di awayekê bêbiryar sekinînê de wê xwe di rewşekê de wê di wê temenê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Wê dîmenekê têtîna hevbeşiyê û ankû jîyane bi komelî ku ew wê weke renekê wê di nava wê de wê bi wê bihizirê jî wê ji wê re wê weke bê weke renekê hizirkirinê û temenekê ku wê bi wê bihizirê bê. Ev jî wê ji aliyekê ve wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di nava hizrên durkheim de wê di wê temenê de wê, dema ku mirov wê bi wê bihizirê wê di aslê xwe de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê karibê di wê temenê de wê bide dîyarkirin. Civaknasiya durkheim wê zêdeyî wê bi xwe re ku wê balê bikişênê li ser rengên jîyankirina baweriyên û hwd re wê dîmenekê wê bi wê re wê bide çêkirin wê di wê temenê de wê, awayekê fahmkirinê wê bide çêkirin. Wê kes û keseyet wê di nava wê têtîna hevbeş de wê weke kirdeyekê wê bi wê bihizirê. Di dewama wê de wê, Weber wê dema ku wê bihizirê wê di dewama wê de wê, ew wê keseyetiya ku ew derdikeve li pêş wê di awa û renekê de wê weke ku wê derxê li pêş û wê bi wê re wê bixwezê ku ew li ser wê re ew, di awa û renekê de bi wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Dema ku wê Weber wê hizrên xwe wê di wê temenê de wê, werênê ser ziman wê kalwînist wê çendî ku wê di awayekê de wê, bi awayekê xwezayî wê weke li gorî xwe wê nêz bibin wê purîtanên ingilisî wê hinekî din wê bi gûman û xûf wê xwe nêz bikin. Di wê temenê de wê di awayekê de wê, di nava têtîna protestanan de wê bê sedemên nîqaşên jî hev cûda. Di wê temenê de wê, bi wê re wê çawa wê di temenekê de wê,

ew wê bikin ku wê fahmbikin wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê li wê bihizirin.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, ev teorî û têngînên weke di çerçoveya civaknasiya baweriyê a wê demê ku wê werina ser ziman wê di wê temenê de wê temenekê fahmkirinê wê di wê warê de wê weke ku wê biafirênin. Lê di aslê xwe de wê, di dewama wê de wê pêvajoyên pêşketinê ên bi jîyane civaknasî û hwd re wê bi civakî wê bidina nîşandin ku wê, ji wê zêdetirî wê di çerçoveyek civaknasî ku ew ne di temen, çerçove û rengê baweriyî de were dîtin ku ew di nava wê de weke rengna were fahmkirin wê bixwezin ku ew pêşbibinin. Ya ku wê li gorî min jî wê di awayekê de wê bi temenekê civaknasiya zanîne re ku mirov wê li ser temenekê jîyane xwezayî wê bi wê bihizirê wê di wê temenê de wê li gorî min wê rast bê.

Ber vê yekê wê, di wê temenê de wê mijara zanîna civakê wê di wê temenê de wê, dema ku mirov wê hilde li dest wê, weke ku mirov wê di nava pêvajoyên dîrokê de wê bibîne wê hemû têngihên bi wê rengê ku wê werina ev yên olî bin û ne olî bin wê di awayekê de wê sazûman û modela xwe ya fahmkirîne wê di wê temenê de wê, weke ku wê biafirênin wê, bixwezin ku ew bi wê re wê werênina ser ziman.

Di awayekê din de jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê ev di nava civaknasiya demên hemdem û pêvajoyên pêşketinê ên bi kûrbûnê de wê, di awayekê de wê zêdetirî wê, rengê baweriyê wê bixwezê ku wê ji rengê zanîne dûrbikê. Di wê temenê de wê, zanîne wê di wê temenê de wê di temenekê ku wê bi wê kifşbikê û wê fahmbikê re wê di awayekê de wê bi wê re wê bixwezê ku wê biafirêne û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê mijara baweriyê wê di nava jîyanê de wê, tenê wê weke rengê têngînî ku ew hin bi hin ji berçav windadibê û xewr dibê wê xwe di reng û awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev jî wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê di rengê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê di awayekê din de jî wê di dewama wê de wê bi wê re wê bi wê li wê bihizirê wê mijara baweriyê wê di nava civaknasiyê de wê weke têngînek rengê wê zêde ku wê were dîtin wê weke awayekê ku wê di dîmenê dîtinê de wê weke ku wê zanîne wê piştguh bikê û ankû wê ji wê dûrbikê wê bide dîyarkirin û wê bi xûf wê li wê were nêzbûn. Ber vê yekê wê di wê temenê de wê, mijara fahmkirinê a zanîne bi baweriyê wê di wê temenê de wê, di serî de wê weke aliyekê bi pirsgirêk wê xwe di wê temenê de wê bide dîyarkirin. Di zane min de

wê wê di wê temenê de wê tişteke din jî wê xwe bi dîyarî wê bide dîyarkirin. Ew jî wê ew bê ku wê li şûna bi baweriyê li zanînê nerîn bi zanînê li baweriyê nerîn û fahmkirin wê zêdetirî wê baştir bê ku ew derkeve li pêş. Civaknasîyek ku wê di nava xwe de wê bi azadî û di temenekê wekhevdu de wê temenekê fahmkirînê wê bi xwe re wê di rengekê de wê weke ku wê bide çêkirin jî wê di wê temenê de wê di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê, mijara zanînê û baweriyê wê di wê rengê de wê di dîmen de wê çawa wê nêz bibê wê hê jî wê li ser baweriyê re wê weke temenekê nêzbûnek bi xûf wê biafirênê. Di wê temenê de wê, di demên serdemên navîn de wê, zêdeyî wê fahmkirinên cihê wê weke ji baweriyê dûrkinê û weke çêkirina artarnatifê wê wê werina dîtin. Ber vê yekê wê di wê temenê de wê li dijî wê ew weke bi gûmanî wê nêzbûn wê qalibên wê yên hizirkirinê wê di demên hemdem de wê çendî ku wê di awayekê de wê weke ku wê bi aqil wê werina bi rengkirin û şîştin jî wê nikaribin temenekê fahmkirinê ê ku wê bi wê xwe bide herêkirin wê bide çêkirin. Ber vê yekê wê di wê temenê de wê mijara zanînê wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê bi xwezayî wê di wê temenê de wê xwe derxê li pêş û wê mijare baweriyê jî wê di reng û awayekê de wê weke ku wê hilde li nava xwe.

Di aslê xwe de wê di dewama wê de wê, mijare civaknasiya baweriyê û fahmkirina wê li ser çî temenê wê were fahmkirin wê bi serê xwe wê weke aliyekê din ê ku wê bi wê re wê were li wê hizirkirin bê. Max Weber wê bi temenê gotin û hêza olî wê bi qarisma û rola kesên pêşeng ên wê re wê werênê ser ziman. Wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, li ser temenekê kesî re wê bikê ku ew di wê temenê de wê, salixbikê. Beremberî wê, Durhheim wê balê bikişênê li ser gotina 'rastiyên civaknasiyî'. Di aslê xwe de wê, dema ku mirov wê, di wê temenê de wê li wê bihizirê wê di çerçoveya têgînên baweriyê de wê salixkirina civakê ku wê were kirin wê hewldanên di temenekê mantiqî, rasyonel de wê bi temenkirin wê di wê temenê de wê, bi durkheim û Weber re wê di awayekê de wê were dîtin.

Wekî din wê Durkheim wê hinekî din wê di çerçoveyek civakî de wê bixwezê ku wê bi wê bihizirê wê, têgînên weke 'di hevgirtiniya civakî de weyna olê' wê di wê temenê de wê bi wê re wê bihizirê. Di wê temenê de wê, dema ku wê durkheim wê bi wê bihizirê wê gotina 'rastiyên civaknasî' ku wê bihizirê wê, ew wê gotinê wê di temenekê de wê di rengekê bawerî de wê hilbijêrê ku wê bi wê re wê bi wê bihizirê. Ji aliyê

nerînek baweriyî ve wê bi xwezîyî ku mirov bi têngînek teolojikî bihizirê wê ol wê di dîmenê ku wê weke temenekê hevgirtinî wê çêbikê de wê di awayekê de wê, bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Lê di aslê xwe de wê, di dîmenekê din de jî wê ol wê bi wê dîmenê hevgirtî ê civakî ku ew bi xwezayî heya weke ku wê bi wê dijî jî wê di awayekê din de ku wê di zik wê de wê bide wê di awayekê de wê weke ku wê karibê were kifşkirin û dîtîn. Li vir di wê temenê de wê, mijara baweriyê û weynên wê yên di nava dîrokê de wê bi desthilatdarî ku ew leyistiya wê di wê temenê de wê, ji aliyekê ve wê temenê şîrovevên bi wê rengê wê di rengekê de wê weke ku wê biafirênê. Lê di awayekê din de jî wê mirov dikarê werênê ser ziman ku wê, civaknasî ya civakî wê di awayekê de wê bi çerçoveyek olî wê dana destpêkirinê wê di zane min de wê gotinek zêde mazin bê.

Ber vê yekê wê di wê temenê de wê, weke weynek ku wê baweri bi wê ve nerabûya wê bi wê re wê weke ku wê were salixkirin wê dîmen û têngînekê wê di mejiyê me de wê weke ku wê bide çêkirin. Em di wê temenê de wê dema ku em, li demên totemismê binerin wê di wê de wê tabû û totemên ku ew dibin wê di awayekê de wê, weke ku wê, çawa wê sînorekê wê biafirênin wê di wê temenê de wê bi dîmenekê wê di nava jîyane hevbeş de wê were dîtîn. Lê ew jîyane hevbeş wê di awayekê de wê weke ya ku ew wê bi wê temenê wê totemê û pêşketina wê jî wê çêbikê wê hew hevgirtiniya biolojikî a komî ku wê bi wê re wê di awayekê de wê bibê wê dikarê wê bi wê re wê fahmbikê. Di wê rengê de wê ew totem jî wê di awayekê de wê weke ku wê temenê bûyina xwe wê di awayekê de wê bi wê re wê weke ku wê bibînê.

Lê li vir wê jî wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, çawa wê, di awayekê de wê fahmbikê wê bi wê re wê, bi were hizirkirin. Mînaq wê Weber wê bo ku ew civaknasiya xwe di wê warê de bi temen bikê wê ji felsefeyê wê sûdwergirê. Wê di awayek de wê bixwezê ku ew li ser temenekê felsefeyî ew civaknasiya xwe bi wê re ew bi wê bihizirê. Di dewama wê de wê, di wê rengê de wê çerçoveya wî ya civaknasiyê wê di wê rengê de wê, li ser temenekê wê bi aqilzaniya felsefeyê re wê xwediyê temenekê fahmkirinê bê. Wê di wê temenê de wê temenê fahmkirinê wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Durkheim wê dema ku wê bahsa têngîna têngînên baweriyî wê bikê wê 'xoşiyên komî' ku wê ew wê bi hevdu re wê weke şabûnê wê bijîn wê di wê temenê de wê di nava rewşek civaknasî de wê bixwezê ku ew weke temenê wê fahmkirinê wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, weke ku wê durkheim jî wê felsefeyê wê di awayekê de

wê bixwezê ku ew di temenê civaknasiya xwe de bide kifşkirin bo ku ew karibê bi wê temenekê baş ê fahmkirinê wê bênê ser ziman.

Felsefe wê, di wê temenê de wê kevneşopîya wê, di wê temenê de wê dema ku wê durkheim jî û weber jî wê bixwezê ku ew di civaknasiyê de wê zawacekê bi wê (felsefeyê) re çêbikin û bi wê werênina ser ziman re wê, çawa wê temenê fahmkirina xwe wê çêbikin re wê, temenê civaknasiya xwe ya baweriyî wê bi wê werênina ser ziman. Di wê de jî wê li şûna wê bigihijina civaknasiya zanînê wê **bigihijina** civaknasiya zanîna baweriyî. Weber wê hinekî din wê, xosletê hizirkirinê wî di awayekê de wê, weke di temenekê ku wê bi wê re wê çawa wê bixwezê ku ew li ser temenekê civaknasî wê fahmbikê bê. Lê di wê temenê de wê, weke nietzsche ew jî wê di temenekê hizirkirinê ku wê di çerçoveyek nihilist de wê bîn kifşkirin wê bi şewayekê de wê bihizirin. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, di awayekê de wê, li dijî qalibên baweriyî ên ku ew heta wê demê hebûna wê helwestekê wê bidina nîşandin. Lê destpêka wê helwestê wê çendî ku wê were jî wê dawîya wê, bi gelek nedîyarî û nepenîyan re wê xwe di awayekê de wê weke ku binûxûmênê. Di wê temenê de jî wê di nava hizrên Weber ên li ser olê de wê, dema ku wê li ser ya “heyî” wê bihizirê wê di dewama wê de wê gotinek weke ya “pêwîst” ku wê biafirênê wê, di awayekê berdeyamî de wê bi wê temenekê hizirkirinê wê di wê rengê de wê weke ku wê biafirê. Ji têngîna ‘ya heyî’ û heta ‘ya pêwîst’ ku mirov wê di wê temenê de wê bihizirê wê çî bê? Wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, tenê wê di awayekê de wê li gorî wê sazûmanekê civakî wê bi rêgezên wê jinûve wê li ser temenekê kesî bê û ankû komî bê wê bi hizirkirina wê re wê, xwe di demenekê de dayina li der û pê de wê ne tiştekê din bê. Li vir wê ji ‘ya heyî’ û li ‘ya pêwîst’ wê regekê gotina pêşketinê a bi sînor wê xwe di regekê de wê weke ku wê bide nîşandin. Ya ku wê reng bide gotina civaknasiya weber û ankû civaknasiya baweriyê a Weber jî wê di awayekê de wê ev gotina bi sînor a pêşketinê bê.

Di awayekê de wê dema ku mirov wê li ser têngîna civaknasiyê re wê bi hizirê wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê di wê temenê de wê, di reng û awayekê de wê weke aliyekê wê yê din wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare civaknasîyê wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê giirng bê ku mirov wê bihizirê bê. Lê civaknasî wê weke çerçoveyek hizirkirinê a bi serê xwe bê. Wê di wê

temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Di mijara têkiliya felsefeyê û civaknasiyê de wê, ji aliyekê din ve jî wê di aslê xwe de wê rewşek din wê xwe bide dîyarkirin. Wê dema ku mirov wê mijare felsefeyê wê tevli mijarê bikê wê di awayekê de wê, di temenekê aqılmeşandinê de wê bi wê re wê li ser temenekê mantiqî wê bi dîmenekê wê çerçoveyek hizirkirinê wê xwe bi wê rew wê bide dîyarkirin. Lê ev dîmen û çerçova wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Çerçoveya hizirkirinê a ku wê Weber wê di awayekê de wê bi wê bihizirê wê, di aslê de wê di awayekê de wê têgînên Talcott Parson ên li ser têgîna 'peresendina olî' û hwd re ku wê bi hizirkirina li ser temenê 'domandina wan qaliban' û hwd re wê bi wê hizirê wê, dîmenekê wê di regekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev mantiq wê, di awayekê de wê, hertimî wê têgîna olî wê weke pêwîstîyekê ku wê civak wê bi wê were jîyankirin wê li wê biizirê.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, ev hizirên ku wê di destpêka sedsale 20an wê werina ser ziman wê, di demên dawî ên destpêka sedsale 21ê de wê bidina dîyarkirin ku wê çawa wê di wê temenê bi rengê 'reformist' jî ku wê li ser temenekê 'nerm' weke ya jî 'fundamantalismê' û ankû hişkbûna tundrewiyê dîr ku wê weke bixwezê ku wê bi wê bihizirê jî wê di awayekê de wê, bi encamên xwe re wê ji aliyekê ve wê li ser serê civakê wê ji ya nêzî tundrewiyê wê nekêm encamên wê encaman wê bi xwe re wê werênê li hiolê. Ber vê yekê wê di wê temenê de wê, mijare tundrewiyê û ya nermiya olî ku wê li ser temenekê 'civaknasi' û hwd wê weke ku wê li wê bihizirê wê, weke ku wê xêzek tenik û zirav wê weke ku wê di nava wan de wê hebê. Wê di rewşa ramyariyê û hwd de jî wê, zêdetirî wê bi dîmenekê wê di wê rengê de wê, karibê xwe bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, hewldana hizirkirina civakê di nava qan qalibên civaknasiya baweriyî û hwd de wê, di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê, bi encamên wê re wê, ev wê ji gelek aliyên ve wê bi wê rengê wê encmna bi xwe re wê di wê rengê de wê bide dîyarkirin. Li vir mijara civaknasiya baweriyê ku wê Weber û durkheim jî wê bi wê bihizirê wê, di awayekê de wê, ne dîrî civaknasiya baweriyê û rengê hizirkirina bi wê gotinê re wê encamê bi xwe re wê werênê. Di aslê xwe de wê di wê temenê de di çerçoveya jîyane civakî û sazûmana wê ya xwe jîyankirinê di nava xwezayê xwe de wê bixwezê ku ew derkeve dervî wê

jî. Ber vê yekê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, dîmenekê hizirkirinê wê bi wê re wê biafirênê.

Ya ku ez bi wê re dihizirim ez hewldidim ku ez dervî wê têtîna civaknasiya baweriyê di nava têtînek civaknasî a objektiv de wê bi wê re wê bi serê xwe wê bihizirim û wê hinek têtînen bawerî ji wê dûr bi şewayên encam û kifşkirinên wê re wê li wê bihizirim. Ev wê di serî de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê xwe bide dîyarkirin bê.

Di wê rengê de wê, dema ku em gotina baweriyê dênina pêş û ankû başîya gotina civaknasiyê wê bêgûman wê, di awayekê de wê mirov bixwezê jî û nexwezê jî wê di awayekê de wê di ahengekê de wê çawa wê bi wê re wê were hizirkirin wê dîmenek wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê, di serî de wê, pêwîst bê ku mirov derkeve dervî wê bê.

Em çendî ku wê bi gotina civaknasiya olî re wê li wê bihizirin wê weke ku wê li wê bihizirê wê di dîmenekê peressendina baweriyê de ku wê bi wê bihizirê wê di wê temenê de wê ji dîmenekê cûdatir wê bi wê re wê afirîn û hizirkirin û heta kifşkirin wê nebê. Wê dema ku em aliyê wê yê çandî jî wê bi wê bihizirin wê hingê wê dîmenek ji wê zêdetirî girantir wê bi wê re wê xwe di rengekê de wê karibê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, demê mirov weke ku wê di nava civaknasiya baweriyê de wê di wê rengê de wê, bi awayekê de wê weke ku wê bijî wê bi dîmenekê wê xwe bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê weke bîrdoziyekê wê di wê temenê de wê xwe dayina li dîyarkirinê di nava rewşek ramyarî a gelemperî de wê bi wê re wê weke ku wê bê hizirkirin. Hizrên Weber jî û durkheim jî wê di awayekê de wê, di wê rewşê de wê, di awayekê de wê ne dûrî wê peresendina qalibên baweriyê û pêşxistina nava wan bi kirinên ji hev cûda ku wê Talcott Parson wê di rengekê de wê bi têtîna 'peresendina baweriyê' wê bikirpênê wê dûr nekevê. Ev jî wê weke aliyekî ku wê di wê temenê de wê, bi wê were lê hizirkirin.

Di aslê xwe de wê, di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring jî wê mijara baweriyê wê di wê temenê de wê, di dîmenekê çawa de wê bê jînkirin wê di demên hemdem de wê hê jî wê weke mijareka ku wê li ser wê were nîqaşkirin bê. Di zane min de wê, dema ku wê çendî ku wê pêşveçûnên bi aqil wê bibin wê di dewama wê de wê, ev mijar wê zêdetirî wê xwe di çerçoveya rewşên maf û azadiyê, rolên zayendî û hwd de wê, bide dîyarkirin di rojava mirov de. Ber vê yekê wê ev mijar wê, di

wê temenê de wê, weke aliyekê din ê ku wê li ser pêşveçûn û encamên wê re wê zêdetirî wê temenekê lêpîrsînê wê karibê bi xwe re biafirênê jî bê.

Marks di zane min de wê di awayekê de wê, tiştê rast kir lê kêr kir. Zêde ne kirpendina olê wê, di awayekê de wê, çendî ku wê rast bê wê, ne kirpendina wî, di awayekê de wê li ser wê rewşa ne kirpendin û tipolojiya wî ya civakî de wê çawa wê dîmenekê bawerî wê hebê û ankû divê ku ew hebê û ankû ew nebê wê, di dewama wê de wê, bê sedema nîqaşan. Her wusa wê gotinên ku wê weke di temenê 'dijberiyê' de wê bîn şîrovekirin jî wê, ew bîn xistin temenê pêşxistina fundamantelismek ramyarî ku wê bi wê ji qalibên olî wê sûdwere girtin.

Di mijara fahmkirina têkiliya baweriyê de wê, ev wê piştre wê, di nava hizrên zaneyên ku wê mijare civakê wê di wê temenê de wê hizirkirin wê bi hinek rengên qalibî û hwd wê, bi têgînên rewîstê û hwd re wê, bê hizirkirin. Lê di warê rewîstê de wê, hemû sazûmanên wê yên hizirkirinê wê kêr zêde wê, di awayekê de wê, çawa wê ji kêlêkê ve wê bi wê re wê di awayekê de wê were hizirkirin wê di dîmenekê de wê were dîtin. Li vir wê, mijara civakê wê di wê temenê de wê dema ku wê bibê wê di nava cenderek ramyarî a fundamantalist de ku wê ji van herdû aliyên wê guhn bixwe û wê xwe hertimî wê şîr bide wê, bibê. Ev jî wê weke aliyekê din ê mijarî ku wê di wê temenê de wê, mijarê wê ji aliyê xwe ve wê bikê ber lêpîrsînê de bê. Di aslê xwe de wê, rewşên ramyariyî ku wê bi encamên wê re wê, li ser felsefeya ramyariyê û hwd re wê bê li wan hizirkirin wê di wê temenê de wê, karibê gelek encamên baş ji wê were derxistin. Ev rewş wê bi xwe re wê ber ku wê ji gelek aliyên ve wê ramyariyê jî wê weke gelek aliyên din ên zanînê û sazûmanê ên bi hizirkî û hwd wê di wê temenê de wê bi xwe re wê bide lêpîrsandin.

Gotina 'civaknasiya baweriyê' di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê weke goitneka ku mirov wê ji gelek aliyên ve wê lê bipîrsê û wê bi nerînek rexneyî wê hilde li dest bê. Di wê temenê de wê, ev wê di awayekê de wê, dema ku mirov wê li wê bihizirê gotina civaknasiyê a ku wê ne li pêş û ne jî li paş wê gotina baweriyê wê bicihkirî bê wê li wê bihizirê.

Di wê temenê de wê, dema ku wê bi çî niyetê bê ku wê gotina baweriyê wê were li rex ya civaknasiyê wê di awayekê de wê di temenekê sazkin, rengdayîn û hwd de wê, weyn û rol wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bileyizê. Di wê temenê de wê ev jî wê di awayekê de wê mijare civakê wê di temenekê de wê ji wê re wê weke rewşek serdestiyê

wê li ser serê wê weke ku wê biafirênê. Di wê rewşê de wê, rewşa civakê wê, di wê temenê de wê, di bin sazûmanek rêveberîyê de wê, di her halûkarê de wê bi wê were hizirkirin wê di awayekê de wê weke ku wê biafirênê. Di wê temenê de wê, heta roja me wê, ji kant, Hegel, û heta Weber û durkheim û hwd wê di wê temenê de wê di yelpezeyekê de wê, di wê temenê de wê bi têtînekê wê bihizirin wê di encama wê de wê, li ser serê civakên demên hemdem wê, temeneke hegomonikî ku wê di wê temenê de wê bi rengê wê yê civaknasiya baweriyê û hwd re wê bê afirandin wê di rengekê de wê, çerçoveya wê bi sazûmanî wê bê pêşxistin. Ya ku em î ro di wê de dijîn û di wê çerçoveyê de di rewşek civakî ku wê di hinek awayna de wê 'weke zêde bi bawerî' û di hinek awayna de wê weke 'kêm bi bawerî' û hwd bê wê di nava têtîna civaknasiyê de wê di awayekê de wê dîmenekê wê, bê afirandin wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin.

Di wê rewşê de wê mijare civaknasiyê wê di wê temenê de wê, di nava wê rewşê de wê, ji rewşek xwe di wê de bi serbestî hanîna ser ziman zêdetirî wê weke rewşek sererastkirinê dîzaynkirinê a di wê temenê de bi gotinî, zêhnî, têtîgînî, ramiyarî û hwd re wê, çerçoveya wê biafirênê bê. Di wê temenê de wê, civaknasî wê weke navê doktrinekê wê di rengekê de wê xwe bide dîyarkirin. Ev jî wê çendî wê karibê ji wê re wê bê gotin civaknasî û ankû mirov dikarê wê bi navê civaknasiyê wê bi rastî wê werênê ser ziman wê ew jî wê, cihê nîqaşê bê.

Gotina civaknasîyê a roja me de wê bi rengên referans, kodkirinên bi wê, mifteyên fahmkirinê ên wê yên zêhnî û hwd wê, di wê temenê de wê, giring bê ku mirov wan ji nûve di awayekê de wê di wê temenê de wê bixwênê û wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê di awayekê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê fahmbikê û wê li ser wê bisekinê. Ber ku wê temenekê hizirkirinê wê di wê warê de wê xwe bi pirsgirêk di fahmkirinê de wê bide dîyarkirin wê, di wê temenê de wê, êdî wê aramî, aşîtî, wekhevî û hwd wê di nava mirov û zayendan de wê ne afirê. Di wê temenê de wê, di wê temenê de wê di awayekê de wê divê ku mirov wê ji wê aliyê ve jî wê hinekî li wê bihizirê û wê fahmbikê.

Di wê temenê de wê mijara civaknasiyê wê ji wê aliyê ve wê, dema ku em ji aliyê têtîna baweriyê ve wê li wê dihizirin wê dîmenên wê yên ku wê werina afirandin di nava sînoran de wê were dîtin. Wê di wê temenê de wê, di nava wan sînoran de wê bi wê rengê wê têtîna civaknasiyê û çanda ku wê bi demê û ramiyariyê re wê biafirê wê çawa wê bi wê biafirê

û temenê wê biafirê wê weke encamek wê dikarê wê bi wê re jî wê fahmbikê. Di wê temenê de wê, ji wê têngîna civaknasiyê ku wê bi gelek awayan wê were şîrovekirin wê, çawa wê bê ghiştin li civaknasiyek zelal a ji rewşa zêhnan paqijkirî wê di aslê xwe de wê, weke armanca wê vê hizirkirinê û vê xabatê a me bê. Ber vê yekê wê di wê temenê de wê, li pêşîya wê çi wê weke asteng û rengên cihê ên fahmkirinê wê di wê rengê de wê, werina fahmkirin wê pêwîstîya fahmkirina wan bi nerîn û zimanekê lêpîrsîner wê di wê çerçoveyê de wê weke wê hebê û wê pêwîst bê. Di wê çerçoveyê de wê dema ku em li mijarê dihizirin em wê dibînin ku wê mijara civaknasiyê wê di aslê xwe de wê, pîrr zêde wê weke aliyekê giirng û jîyanî wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê pêwîst bê ku mirov li wê bihizirê û wê, di wê temenê de wê kûrbûnê bi wê re bijî. ..

Di pêvajoya dîrokê de têngîna civaknasiya baweriyê

Di aslê xwe de wê, dema ku mirov wê di nava pêvajoyek dîrokî de wê hilde li dest wê, di awayekê de wê, têngîna baweriyê wê, ji aliyekê ve wê li ser temenekê civakî û rewşên ku wê bi wê re wê werina fahmkirin re wê karibê were fahmkirin. Di dewama wê de wê pêvajoyên dîroka baweriyê wê dema ku mirov wê hilde li dest wê, di nava wê de wê çawa di nava rewşek hizirkî de wê, li ser temenekê hizirkirinê wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê, bijî û wê karibê werênê ser ziman wê bi wê re wê di temenekê de wê karibê were hizirkirin. Wekî din wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê têngîna baweriyê wê, di serî de wê, li ser temen, awa û şêwayê fahmkirina wê re wê di awayekê de wê cihê wê di nava jîyane me de wê xwediyê weynek çawa bê wê bi wê re wê bi zêdeyî wê xwe bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê mijara baweriyê wê, dema ku wê di wê temenê de wê li ser temen û têngînek fahmkirinê re wê fahmbikê wê, di wê temenê de wê, di nava pêvajoya dîrokê de wê, çawa wê xate pêşketinê wê li ser temenekê fahmkirinê ê jîyankirinê wê bênê ser ziman wê weke mijarek zêde giring a ku ew bi wê re wê fahmbikê bê.

Em dema ku mijarên bi fahmkirinê ên bi dîrokê re ku wê pêşkevin wan dihildina li dest wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di awayekê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di nava wê de wê, di reng û awayekê de wê xwe di reng û awayekê de wê bide nîşandin.

Dîroka hizirkirinê de wê pêvajoyên vegûharînê ku wê di temenekê peresendinê de wê çawa wê xwe bidina dîyarkirin wê di reng û awayekê de wê weke ku wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara zanînê wê di wê temenê de wê weke ku me li jor hanî ser ziman wê weke fektorek zêde giring û vegûhar wê di pêvajoya wê herîkînê de wê xwe bide dîyarkirin.

Em di nava pêvajoya jîyanê de wê, dema ku wê pêvajoya fahmkirinê wê dihildina li dest wê, dibînin ku wê çawa wê pêvajoyên wê werina jîn kirin wê di her demê de wê temen û çerçoveya fahmkirinê wê çawa xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin wê li ser wê re wê bê hizirkirin û ser ziman. Minaq wê dema ku wê bahsa têgîna civaknasiya baweriyê û hwd wê were kirin wê hizrên Durkheim ku wê werina ser ziman wê, di temenekê 'funksiyonî' de wê li ser wê temenê re wê di awa û rengekê de wê weke ku wê bîn salixkirin û wê bîn ser ziman.

Di wê temenê de wê di serî de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijara rengê fahmkirinê û çavkaniya wê di wê temenê de wê weke aliyna girng wê di wê mijarê de wê karibin xwe bidina dîyarkirin.

Minaq wê mijara fahmkirinê wê di wê temenê de ku wê bi pêvajoya herikinê re wê were li wê hizirkirin wê weke ku wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di temenê de wê, xwe di reng û awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Di mijara fahmkirinê û jîyankirinê de wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giirng wê xwe di wê çerçoveyê de wê karibê bide dîyarkirin.

Di serdemên hemdem de wê, têgînên weke yên pozitivîsmê û hwd wê pêşkevin û wê di temenê de wê bi wê mijarên bi wê rengê wê li ser temenekê wê bê hizirkirin. Wê dema ku wê di wê temenê de wê, nbahsa têgîna pozitivîsmê wê were kirin wê ji aliyekê ve wê kesên weke Auguste Comte û hwd wê derkeve li pêş. Di wê temenê de wê Di wê temenê dema ku wê Comte wê werênê ser ziman wê li ser pêvajoyên weke teolojikî, metafîzîkî û pozitivîsmê re wê li ser wê têgîna pêvajoya peresendinê a bi têgîna civaknasiya baweriyê û hwd re wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, Comte wê, di pêvajoya pêşî a teolojikî de wê weke ku wê her tişt wê li ser temenekê serxwezayî ku wê were fahmkirin û wê bi wê re wê were ser ziman wê li ser wê bisekinê. Di dewama wê de wê weke pêvajoya ku wê hin bi hin wê bi bawerî û olî wê bandûra wê xwe bide dîyarkirin û wê di wê temenê

de wê bi fahmkirin û têngînên wê re wê razberî wê di awayekê de wê pêşkeve wê weke di dewama wê de wê pêvajoya metafizikê wê bi wê were wê bîne ser ziman. Di dewama wê de wê Comte wê dema ku wê bahsa wê bikê wê di awayekê de wê pêvajoya dawî wê weke pêvajoya li wê gihîştinê wê pêvajoya pozîtivîsmê wê di dewama wê de wê şrove bikira wê wê bihanîya ser ziman. Di wê pêvajoya dawî de wê, ne nîşanak ji demên pêş a teolojîkî û ne jî ji ya metafizikê wê were dîtin. Wê di dewama wê de wê, di pêvajoya pozîtîsmê de wê, her tişt wê li ser temen û awayekê dîyardeyî a şenber re wê, di temenekê fahmkirinê û lêkolînê de wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê çavkanî, çavkanî û kirinên me wê weke temenna ku wê bi wan wê xwe bê gihandin li zanîne wê di dewama wê de wê di awayekê de wê xwe bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê ev pêvajoya pozîtîvîsmê wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di dewama wê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara salixkirinê wê di wê rengê de wê, di fahmkirinê wê bi van hersê dîyardeyan wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Wê dema ku mirov wê bahsa pêvajoyek pozîtîwîst bikê wê di wê çerçoveyê de wê weke ku wê were dîtin wê ev hersê aliyên ku min navê wan li jor hanî ser ziman ên weke çavkanî, çavdêrî û kirin wê weke temenê wê yê pêşketinê û fahmkirinê wê xwe bi wê re wê di reng û awayekê de wê bidina dîyarkirin.

Di wê temenê de wê li ser temenekê pozîtîwîst wê pêvajoya fahmkirinê a bi civaknasî wê di wê rengê de wê hin bi hin wê bi temenê xwe yê fahmkirinê wê li ser awa û temenekê şenber xwe di dewama wê de wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê giirng wê xwe di dewama wê de wê bide çêkirin. Di wê temenê wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê mijara civaknasiya civakî ku wê di wê temenê de wê li ser temenekê dîyardeyî ku mirov wê bi wê hizirê wê, di nava wê temenê wê yê dîyardeyî wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin.

Di wê çerçoveyaê de dîyaerdeya civaknasiyî û pêşketina wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di wê rengê de wê, bide dîyarkirin. Di nava wê têngîna civaknasiyî ku wê Di awayekê de wê minaq wê, Comte wê li ser wê temenê li ser wê

temenê wê minaq wê bi wê bihizirê wê ji wê di wê rengê de wê di temenekê doktrinî de wê xwe bigihênê têngînek endazyarenî a civakî. Ev jî wê bi wê re wê, di wê temenê de wê di nava jîyane wê ya civaknasî de wê salixkirin û sererastkirinên wê di wê temenê de wê di reng û awayekê de wê çawa wê bi wê were çêkirin û hizirkirin wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe bi wê re wê di wê renekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, aliyên zêhnî, restên çandî û hwd wê weke aliyana ku wê di wê xatê de wê di pêvajoya dîrokê de wê, bi pêvajoyê wê yên pêşketinê re wê weke temenne ku wê li ser wan re wê bê hizirkirin bê.

Di pêvajoyên kûrbûna bi têngîna civaknasiya baweriyî de wê, piştê wê, di aslê xwe de wê, têngîna Weber û ya durkheim wê di awayekê de wê, derkevina li pêş. Wê y durkheim wê li ser temenekê kolektifî wê xwediyê temenekê hevbeş bê. Wê ev wê wê wê aliyê wê di dewama wê de wê derxê li pêş. Wê Weber jî wê li pêşîya têngîna kolektifîtiyê wê kes û keseyetiyê wê bi pêvajoyên wê yên dîrokî û pêşketin re wê di awayekê de wê weke ku wê dênê. Di dewama wê de wê bi wê re wê, ev wê weke dû têngînen ku wê di wê warê de wê li gorî hin nerîna jî wê weke 'vajî hevdu' jî bin wê bên hanîn li ser ziman. Weber wê di awayekê de wê dema ku ew di wê temenê de wê di pêvajoya wê ya dîrokê de wê dihênê ser ziman wê di renekê de wê li ser wê temenê kolektif a zêhnî wê di awayekê de wê weke ku wê bi wê re wê bihizirê. Di aslê xwe de wê di wê temenê de wê, hizirkirinên weber wê, di wê temenê de wê, ji temen ve wê çendî ku wê kes û keseyetiyê wê derxê li pêş jî wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giirng wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê bêne ser ziman.

Di wê temenê de wê weke Weber ku ew jî temen û çerçoveyek kalwinist dihê wê bi heman rengê wê, Durkheim jî wê li ser temenekê teolojikî wê xwediyê temen û renekê fahmkirin û pêşketinê bê. Weber wê di xabate xwe ya bi navê "rewîsta protestanî û gîyane kapitalismê" de wê li ser bandûra xiristiyanîyetê a li ser rojava wê bisekinê. Di wê de wê, di awayekê de weke ku mirov dibîne wê li ser têtîliya civak û olê bi pêvajoya vegûharîna civakî re wê li ser wê bisekinê. Wê di wê temenê de wê di pêvajoya dîrokê de wê çawa wê pêvajoyek vegûharênê wê bibijî wê li ser wê bisekinê. Li gorî wî jî aliyê ve wê, weke ku ew di wê xabate xwe de wê werênê ser ziman wê, protestenî wê, gîyane kapitalismê wê **biafirênê**. Wê di wê temenê de wê ya ku wê zêde wê bandûrê li renekê hizirkirinên wan bikin jî wê di reng û awayekê de wê ev bê.

Weki din wê di mijare têkiliya civak û olê de wê, di wê temenê de wê, çawa wê pêvajoyna pêşketinê wê nbi hevdû re wê bijîn û ankû bendewariya nava civakê û olê de wê li şûna li gorî wê bihizirê wê bi temenî wê di çerçoveyek civaknasî û bendewariyên jîyanî û funksiyonalismek xwezayî bi wê bihizirê re wê karibê wê bihizirê bê. Di wê çerçoveyê de wê, di nava jîyanê de wê, mijara civaknasîyê wê di wê temenê de wê, di rengekê giring de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Lê ji aliyekê din ve jî wê bi mijare têkiliya nava baweriyên zêdetirî wê di nava civakê û pêşketinê de ku wê çawa wê xwediyê pozisyonekê bê wê di wê temenê de wê li wê **bihizirê**.

Mînaq wê xabate durkheim a bi navê 'awayên rêgezî ên jîyane bawerî' ku ew wê bi wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê bi wê di reng û awayekê de wê weke ku wê bihizirê. Di wê temenê de wê dema ku ew di dewama wê de wê pêvajoyên totem û piştire ên animismê wê şîrove bikê wê di wê temenê de wê, werênê ser ziman. Durkheim wê dema ku wê toteman wê şîrove bikê wê di awayekê de wê bi rengê weke 'totem weke ku wê komek wê bi wê ji xwe re bi dagerî manayek dayî li wê ku wê weke heywanek û ankû şînayîyek bû wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê rengê de wê, dema ku wê, li totemê wê bi wê rengê wê li wê bihizirê wê di rengekê de wê, durkheim wê ew wê weke têtînek ku ew di çerçoveya wê têtîna xwe ya teolojikî de wê weke ku ew wê bi wate dikê wê di reng û awayekê de wê weke ku wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê totemê wê weke dagerek pîroz û afirîna wê û temenê wê bibînê û wê di wê temenê de wê li ser temenekê fahmkirinê ê seretayî (pirimitive) wê di rengekê de wê werênê ser ziman.

Di awayekê de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare têtîna pêşketina pîroziyê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê ev dagerên totemî wê werina dîtin. Lê totem wê dema ku mirov li wê bihizirê wê di aslê xwe de wê di nava komê de wê dikarê wê weke dagerna zêhnî û hişmendî çendî ku mirov wê karibê fahmbikê jî lê wê di wê rengê de wê teqez wê bi wê rengê wê fahmkirin wê karibê hinekê cihê nîqaşê bê. Ber ku wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê bê.

Di aslê xwe de wê mijara têtîna pîroziyê ku mirov wê li wê bihizirê wê antropologê ingilisî Edward Tylor wê bi têtîna ku wê 'ji tirsê bûya' re wê bêtê ser ziman. Durkheim wê li ser çoşa nava komê re wê di awayekê de wê bixwezê ku wê şîrovebikê û wê werênê ser **ziman**. Wê di wê temenê

de wê, piştre wê gelek kesên ku wê di wê mijarê de wê bihizirin wê dîyardeya tirsê wê weke temen û fektorek bi wê fahmkirinê wê hilde li dest.

Di awayekê de wê, çendî ku wê weke ku wê, mirov nikaribê wê redbikê û wê werênê ser ziman jî lê wê di rengekê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin. Li gorî min wê mijare ne tenê ji tirsê wê mirov karibê wê di temenê de wê di awayekê de wê bi wê re wê fahmbikê. Hinekî jî wê di wê temenê de wê pêwîst bê ku mirov di biolojiya mirovî de kûr bibê û bi fahmkirinê re wê, di wê temenê de wê hêstê xwestina gihiştinê, xweşik dîtinê, piştre bi wan lê girêdanê û di dewama wê de ên rêz nîşandinê ku wê li ser rewşên weke dapîr û bapîran û hwd ku wê pêşkevin û hwd wê rewşên weke van wê weke rewşna ku wê di wê temenê de wê weke temenekê zêde giring ê pêşketinêr jî bê ku wê di mejî de wê di wê rengê de wê karibê bibê temenê hin afrinerîyna. Tirs wê di wê temenê de wê, tîkiliya wê ya bi mirinê û hwd re ku wê bibê wê di rengekê de wê, bi mereq û tîgînên weke li pişt wê hizirkirinê re wê di rengê de wê xwe di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Li vir wê mijarek din wê di serî de wê xwe bi wê re wê, di awayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Ew jî wê ew bê ku wê weke ku wê mirov di wê çerçoveyê de wê kifşbikê wê di awayekê de wê, mijare daketina li koka baweriyê û fahmkirina wê û hwd bê. Lê di aslê xwe de wê, di demên piştre wê, di wê temenê de wê, sazûmana wê ya hizirkirinê wê pêvajoyên wê yên fahmkirinê ji temen ve wê rengê fahmkirina wê ya jîyane me û bi wê bandûra wê ya li jîyane me wê hin bi hin wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di pêvajoyên hizirkirinê ên di wê warê de wê were dîtin ku wê weke aliyekê wê yê giirng wê salixkirinên ku wê li ser baweriyê wê re wê werina kirin û di dewama wê de wê di nava aqil û afsûnê de wê xate wê bi wê were kişandin bê.

Di aslê xwe de wê, dema ku mirov wê di temenekê dîrokî de wê bahsa tîgîna civaknasiyê baweriyê bikê wê di wê temenê de wê li ser temenekê hemdem û awayên wê yên ku wê pêşkevin mirov wê nikaribê pêvajoyên hizirkirinê ên bi felsefeyê û hwd re wê bi wê re wê înkâr bikê. Wê di wê temenê de wê lêpîrsînên li ser rewşên weke yên bi mijarên jîyanî û hwd re wê, di awayekê de wê, bandûra xwe di wê de wê bidina dîyarkirin.

Di wê temenê de wê, mirov dikarê wê bihizirê ku wê mirov wê çawa wê ji tîgîna zêde bi baxtewerî a bi bawerkirinê wê were bi ber tîgînek

bijartinê û hwd ve wê hinekî jî wê di wê temenê de wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Li gorî min di wê temenê de ez dixwezim balê bikişênima hin nîqaşên li ser têngîna idealism û metalyalismê ku wê piştî ronasansê û pê de wê rû bidin. Wê di wê temenê de wê çendî ku wê weke aliyek wê aligir û aliyek dijber wê di awayekê de wê xwe bide dîyarkirin jî lê wê di wê rewşê de wê rewşek ku wê di wê temenê de wê çawa wê bandûrê di awayekê de wê di zikhevdû de wê li rewşê wê bikin wê were dîtin. Di temenekê metalyalismê de wê şewayê bandûriya wê ku mirov wê fahmbikê wê li ser temenekê jîyanî û hwd wê bi argûmankirina dîyarde û fenomenên hizirkirinê wê di dewama wê de wê, bi wê re wê di awayekê de wê çawa wê temenekê hizirkirinê wê bi wê re wê fahmbikê wê bi wê re wê, weyn bileyizê.

Wekî din wê jî mirov dikarê wê di awayekê din de wê mijarên ku wê di nava têngîna idealismê de wê bèn hizirkirin ku wê bi nerînek metalyalismî wê di berçav de wê bèn derbaskirin û yên di nava metalyalismê de wê bi nerînek idealismî wê di berçav de wê bèn derbaskirin wê di encama wê di berçav derbaskirinê de wê, gihiştinên bi hizrî ku mirov wê bigihijiyê de wê, di awayekê de wê, renekê fahmkirinê ê nû wê hertimî wê bi xwe re wê, di renekê de wê weke ku wê biafirênê.

Di mijara hizirkirinê de wê ev wê, di renekê de wê, bibê. Wê di wê temenê de wê, weke ku mirov wê li dora sedsale 18´min û pê de wê bihizirê wê di çerçoveyekê de wê bi felsefeyî û hwd re wê mirov bi aqilê xwe wê rewşên aqilî wê di wê temenê de wê di berçav de wê derbas bikê. Wê di temenekê mantiqî de wê ji herdu aliyan ve wê, dênê li ser temenekê. Wê di wê temenê de jî wê, çerçoveyek jîyanî wê bi wê re wê bihizirê. Mirov wê dema ku wê mijarên felsefeyê ên weke pêwîstîniyê û ankû determinismê, rasyonalmê, mantiqê, eksistensialisme û hwd re wê bihizirê wê di wê temenê de wê, ev têngîna wê ji aliyekê din ve jî wê, bi fahmkirinê wê encamên wan ên ku mirov wê di renekê de wê fahmbikê wê bi wê re wê di renekê de wê bi wê re wê, xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Di mijara fahmkirina hebûnê de wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê ev têngîna wê di zikhevdû de wê temenekê fahmkirinê ku wê bi hev wê biafirênin wê were dîtin. Hebûnek ku ew heya û mirov dikarê wê destlêbide û wê çawa ew bûya û sedemên bûyîna wê çina û hwd wê, di wê temenê de wê, çerçoveyek hizirkirinê a komplika wê di wê rengê de wê bi xwe re wê biafirênê. Di wê hizrê û ankû di hevoka ser wê de wê

gotinên ku wê li dûv hevdû wê werin rêzkerin wê di wan de wê herdû alî jî wê di temenekê fahmkirinê de wê werina dîtî. Ber vê yekê wê weke ku wê hebûna heyî wê biqirina wê ya bi zanînê û hwd ku wê bibê wê ew zanîn wê bi hişmendî wê aliyê wê yê objektîv ku mirov wê dikarê wê bi wê û weke wê fahmbikê wê hebê. Aliyê din jî wê bi rengê aqilê şubjeyî ku ew di awayekê de wê weke li ser wê re wê bi aqilekê darazî wê mirov wê li wê bihizirê wê di reng û awayekê de wê xwe bide dîyarkirin.

Ev wê, di rengê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin ku wê mijara fahmkirinê wê çawa ku wê hebûn navenda bi wê biafirênê wê navenda wê fahmkirina hebûnê jî wê di wê temenê de wê bi dualîteya fahmkirinê a obje û şubjeyê re wê di rengê de wê bi wê re wê di wê rengê de wê xwe bide dîyarkirin.

Di nava aqilê hemdem de wê, pêvajoya lêpîrsîna hemû argûmanên hizirkirinê ên serdemên navîn ên bi baweriyî û hwd ku wê werina ser ziman wê li ser wê temenê têgînên weke rasyonîzîsmê, mantiqê, eksistensialîzme û hwd re wê di rengê de wê bibin. Ev têgîn wê di awayekê de wê, awayên xwe yê bi hizirkirinê û hwd re wê di wê rengê de wê bi wê re wê temenekê fahmkirinê wê bi wê re wê di rengê de wê biafirênê.

Pêvajoya gûharînê wê di rengên aqilê şubjeyî û rengê bi dîtina wê de wê, di wê temenê de wê, di awa û rengê de wê weke ku wê bibê. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê, bide dîyarkirin.

Ku em pêvajoyên hizirkirinê wê ji demên totem û xwezayîya wê bidina destpêkirin wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, karibê ji wê destpêkek hizirkirinê bi berdewamî wê bikê. Xweza wê hertimî û wê her demê wê di awayekê de wê, li gorî aqilê demê ku wê li wê were nerîn wê di wê temenê de wê, temenekê vegûhar wê di derkên me de wê bi xwe re wê bide çêkirin. Di demên toteman de wê, rengê ku mirov wê digihijiyê de wê, çawa bê û wê piştre wê didemên felsefeyê de wê bi gihîştina têgînên weke bi rengên fahmkirîna felsefeyî ên xwezayî û hwd re ku mirov li wê bihizirê wê di wê temenê de wê, karibê weke pêvajoyek fahmkirinê a argûmanî wê bibînê û wê werênê ser ziman.

Hizirkirinên bi baweriyî wê ji sê aliyan ve wê dikarê wê fahmbikê ku mirov wê ji aliyê keseyetiyê ve wê fahmbikê. Yek wê ji aliyê nezanî û ankû wê di wê temenê de wê li aliyê din a k uew dibînê wê nizanibê ku wê çî hebê. Wê di wê temenê de wê, yan wê weke xwe wê bi tiştêkê wê bihizirê û yan jî wê ji wê gavê bi avêjê û wê bihizirê. Aliyê din jî wê

keseyetiya derûnî bê. Wê di wê temenê de wê, di nava derûnîyek ku ew xwe dibînê de wê bi wê bihizirê û wê di wê temenê de wê pêwîstîya jîyankirina bi awayekê ku wê di xwe de wê hîsbikê wê bi wê re wê, bibê. Di roja me de wê di wê temenê de wê, dema ku wê bi wê were hizirkirin wê gotina ‘pêwîstîyên gîyanî’ ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê di wê temenê de wê, bi wê re wê li wê bihizirê. Ev pêvajoyên ku mirov wê bi wan wê bijî wê di wê de wê mirov wê pêwîstîya fahmkirinê û bi hişmendî xwe rehet hîskirinê wê hertimî wê bikê.. Piştî ku mirov bû û pê de wê, li ser temenekê rakendî û çandî wê xwe bi awayekê wê bikê ku ew bide nîşandin. Wê, di wê temenê de wê bi wê re wê, xwe bijî. Pêwîstîniya xwe jîyankirinê wê aliyekê wê yê civaknasî û derûnî wê di zikhevdû de wê bide nîşandin.

Mijare gîyanê ku wê li wê were hizirkirin wê dema ku wê bi şewayekê derûnî wê li wê bihizirê wê, di wê temenê de wê, xwe çawa hîskirin, dîtî, hişkirin, bi wîn dîtî û hwd wê bi wê ve girêdayî wê weke mijarna ku wê xwe bidina dîyarkirin bin. Di wê temenê de wê li ser temenekê kirinê ku wê tenê bi kirinê newê fahmkirin wê, weke aliyekê bi fahmkirina derûnî û ankû temenê wê yê fahmkirinê gîyanî wê were bê xwestin ku ew were fahmkirin. Mijare rewşa hiş û hwd wê çawa wê were fahmkirin wê di wê temenê de wê, hê jî wê weke mijarek ku wê di wê temenê de wê li wê were hizirkirin bê. Derûnî wê di wê temenê de wê, bi têkiliyên nava hiş û tiştê, tişt û fahmkirinê û hwd de wê, di rengekê de wê bi wê re wê, çerçoveyek fahmkirinê wê biafirênê. Di nava hiş de wê rewşên weke hêrsbûnê, tirsê û hwd wê, weke rewşna ku wê bi wê re wê werina fahmkirin û wê li wan wê were hizirkirin bê. Ev rewş wê çendî ku wê weke rengna bi hiş wê karibin werina salixkirin jî lê wê di rewşekê de wê weke rewşna wê bi hiş şubjeyî wê mirov wê li wê bi fahmkirinê wê serwer bibê. Dîtina xewnan wê di wê temenê de wê li ser temenekê fîzîkî û gîyanî wê fahmbikê. Di rewşa mijara gîyanê de wê, di wê temenê de wê li ser temenê jîyankirinê û elementa jîyankirinê re wê weke rewşek hiş û ankû rewşek ku wê bi wê were fahmkirin wê li wê were hizirkirin. Hiş û jîyan wê çawa wê hevdû fahmbikin û ankû werina fahmkirin. Wê di wê temenê de wê jîyan û gîyan wê bi hevdû wê werina fahmkirin. Wê carna wê gîyan weke jîyanê û carna jî wê jîyan weke gîyanê wê werina hildan li dest û fahmkirin. Lê wê di her awayekê de wê ew têkili wê weke têkiliyek bihiş ku ew were fahmkirin jî bê. Ber vê yekê Zerdeşt wê, aqil û ankû hiş wê weke beşek şeyem a dervî a fahmkirin wê şîrove bikê û wê werênê ser ziman.

Di nava jîyanê de bawergeh û “girêdana” bi wan ve

Di nava jîyanê de wê, cihê baweriyê ku mirov li wê bihizirê wê cihê bawergehan wê bi wê re wê di rengekê de wê, mirov divê ku wê di nava wê de wê li wê bihizirê bê. Di aslê xwe de wê, bawergeh wê, di awayekê de wê, ji aliyekê ve wê, weke temenekê sazûmanî ê serdestîyî wê biafirênê. Di nava islamê de camî, xiristiyanîyan de dêr, cihûyan de kinîşt, êzdayîyan de laleş, hinduiyan de nirwana û hwd wê, hebin ku wê bi bawergehî wê bi wan wê werina hizirkirin bin. Wê mirov nikarê wê di temenekê xwezayî a jîyane mirov de wê fahmbikê.

Mirov wê dema ku ew di awayekê de wê, di wê temenê de ew bi rehetî were hiştin wê di wê temenê de wê bixwezê ku ew dervî wê bijî. Di awayekê de wê çendî ku wê, di awayekê de wê, weke wê di demên hemdem de wê, weke bi bijartina mirov ve girêdayî ku mirov wê, herê bawergehekê û ankû neçê jî lê wê di awayekê de wê di çerçoveya wê de wê weke bi wûcan kirin.

Di wê temenê de wê bi intîba û rewşên weke ‘dervî wê’ weke ‘bêbawer’ û di encama wê de wê, rewşên ku wê, weke dervî ‘rêgezên civakê ên olî’ wê were dîtîn wê di wê temenê de wê, bê sedema gelek rewşên ne baş ên derûnî jî ku mirov wê bi wê re wê bijî. Di wê rengê de wê, dema ku wê, gotina ‘ma tu bawer dikê!’ ku wê ji kes re wê were gotin wê, ew jî wê pêwîst bibînê ku ew bibêjê ku ew bawer dikê ku ew di awayekê de ji wê dûr û ne bi temenî bi bawerîya wê jî bê. Di wê rengê de wê, di aslê xwe de wê, di nava çerçoveyekê de wê, weke ‘mirovek ji jê derketî’ wê li mirov wê were di nava wê rewşa jîyane xwe ya civakî de.

Di awayekê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di wê temenê de wê, gotinên weke ‘civakek bi bawer’, ‘kesek xwedî rewîst’ û hwd wê di wê temenê de wê weke gotinên ku wê, werina ser ziman bin. Wê cendermetiya rewîstî û olî wê di wê temenê de wê li ser mirov wê di awayekê de wê, weke ku wê çawa wê were pêşxistin wê di reng û awayekê de wê were dîtîn.

Di wê rewşê de wê, gotina civaknasiyê wê çendî di nava wê de wê cihê wê hebê ku mirov wê karibê di awayekê de wê bahsa wê were kirin. Di watayên ku ew bi wê dihê şîrovekirin ên weke di çerçoveya wê baweriyê û ankû baweriyekê de bûna xwediyê jîyanekê û ankû rengekê jîyanî wê di awayekê de wê, di wê temenê de wê bi wê re wê xwedî rengekê de wê bide dîyarkirin. Di rengekê de wê, kesek ku ew jin bê weke servekirîbûn,

li xwe kirina hinekê cilên sivik weke yê vekiî û hwd wê, di wê temenê de wê karibê weke bê temenekê ku wê ew wê lêpîrsîn bi wê re.

Di aslê xwe de wê mijara bawergehan wê di wê temenê de wê zêdekirina di nava jîyanê de û di rewşa ku wê rêveberî û ankû desthilatdar wê xwe weke berpîrsîyariyê ji rê derketin û ankû ji rê derneketinê mirov xwe bibînê wê di wê temenê de wê weke dîmenekê serdemên navîn ku wê bi temenê wê bawergeh wê li nava jîyanê serwer bê û wê xwediyê kifşkariyekê wê xwediyê dîmenekê bê.

Wekî din wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, dîmenên weke ku wê di bawergehê de wê gelek kes wê bi hevdû re wê weke hevdû wê bawer bikin û wê di bawergehekê de wê lev ciivin ku qast ji wê bê hebûna jîyane civaknasî di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê, ew wê bi wê re wê xwediyê dîmenekê heyînê bê. Lê wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare baergehan wê di wê temenê de wê, çerçoveyek civaknasiya baweriyê wê di wê rengê de wê biafirênê. Lê, di nava wê rewşê de wê rewşa kes û wîna kes wê çawa wê were dîtin û mirov çawa dikarê wê fahmbikê wê ew wê bi serê xwe wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê din ku mirov wê li ser wê bisekinê bê.

Di awayekê de wê, weke aliyekê ku wê dema ku wê bahsa kifşkirinê li ser rewşa baweriyê a di nava jîyane mirov de wê bahsa wê bikê wê di wê temenê de wê mirov dikarê bi dîmenekê wê bi wê re wê kifşbikê. Çendî ku wê dem bi dem wê bahsa xwe vekişendina baweriyê ji nava têkiliyên civaknasi bi şûn ve û hindiktir bûyîna xwediyê kifşkirinê di nava jîyane mirov de wê, dema ku mirov di wê temenê de wê, li rengê pergêl û sazûmanên ramyarî û hwd binerê wê di rengê wan de wê ev wê, di rengê de wê, newê piştastkirin, çendî ku ew bi gotinên xwe wê vajî wê jî wê werênina ser ziman.

Di wê temenê de wê gotinên weke li rojhilat cihanê islamê, li rojava cihane xiristiyani, li asya dîr cihane bûdîst, li indiya cihane hindûist û hwd wê, di wê temenê de wê, van gotinan wê zêde piştrast nekin. Di wê temenê de wê vajî wê bide nîşandin ku wê bawerî û bawergeh wê çendî wê ji temen ve wê bîn xistin temenê kifşkirinê jîyanî û wê bi wê re wê xûyên jîyanî û hwd ên mirmov wê bîn dayîn kifşkirin. Di wê temenê de wê di reng û awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giirng wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Ji aliyê derûnî ve jî ku mirov gotinekê bibêjê wê çawa wê derûnîyek li wê hoyandî û mirov bi wê xwe weke 'pêwîsta aîdî devereke' û têgînek bi

wê rengê bibînê ku wê were afirandin wê weke rewşna ku wê di wê temenê de wê, karibê werina fahmkirin bin.

Di wê temenê de wê, hoyandin û girêdanên di wê temenê de ku wê di nava jîyane mirov de wê bi wê re wê bîn çêkirin û wê jîyane mirov wê bi wê ve wê were girêdan û çêkirin wê di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê, ji temenê ve wê girêdanekê wê bi wê re wê, weke ku wê bide çêkirin. Di mejî de wê, hevnasînek ku wê li ser 'weke hevdu bi bawerîyî' wê were çêkirin wê, di wê rengê de wê weke derûniya bi hevdu re jîyanê wê di wê temenê de wê, were pênasîn.

Di rewşa derûnî de wê girêdan û rewşên bi wê ve girêdayî ên bawerîyî ku wê werina afirandin wê di awayekê de wê di zikhevdu de wê rewşekê wê biafirênin. Wê di wê temenê de wê, di rewşa weke fahmkirina bi têngîna gîyanî, rewşên weke yên xwe bi wê re wê rehet dîtin û hewldanên bi wê gihîştina aramiyê di xwe de û hwd wê weke aliyna derûnî ku wê bi wê re wê, di wê temenê de wê, têkiliyek bawerîyî ku wê çawa bi derûnî wê bê xwestin were pêşxistin wê bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê, nûqtaya ku wê di nava wê lêgerîna aramiya di nava gotinên bawerîyê û ya di nava gotinên derûnîyê de wê, şewayê bawerkirinê a bi gîyanekê bê. Wê, di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, di rengê de wê, dikarê wê fahmbikê ku wê mijara girêdanên bawerîyî wê di wê temenê de wê, weke ku wê bi wê re wê, li wê were hizirkirin. Derûnî wê di rengê de wê weke ku mirov wê bi xwe wînekê bide nîşandin ku ew bi kirinên xwe re ew bi xwe rabê û karibê bixwe başkirinê pêşbixê û di wê temenê de ew di pozisyonekê de bê. Di rewşa bawerîyî de wê ev wê ne ji xwe lê wê ji gîyanek xwûdayî wê weke ku wê were hevî kirin ku ew were çêkirin. Wê di wê temenê de wê mirov wê bi wî û hwd wê bixwe wê weke nebê wê di dîmenekê de wê bê dîtin. Di mijara keseiyetiya mirov û baweriyê de wê mijare herî giring wê di wê temenê de wê li ser bawerîyê re wê di rengê de wê xwe bide dîyarkirin. Bwer vê yekê wê gotinên xwe 'radestkirinê' wê di rengê de wê weke ji wîna xwe feregetkirinê wê ku wê bikina armanc wê di wê temenê de wê derkevina li pêş. Wê dema ku mirov wê ji wîna xwe fereget kirin wê ew wê demê wê wînekê wê ser xwe re wê herê bikê. Wê demê wê xwe radest bikê.

Ev têngîna radestkirinê wê mirov dikarê wê ji gelek aliyan ve wê di awayekê de wê, fahm bikê û wê werênê ser ziman. Lê pêşî wê weke aliyekê wê yê giring wê mijare 'mîrovê bi wî' û bawerîya ku ew weke xwediyê gîyanek bi wî li ser re wê di wê temenê de wê dema ku mirov

wê di xwe de nebînê jî ku ew wê bide nîşandin jî lê wê di rengekê de wê, pirr zêde wê werine beremberî hevdu wê bi hevdu re wê bikevina nakokiyê jî.

Di wê temenê de wê, dema ku wê weke ku em di demên hemdem de dibînin wê deverên weke bawergeh wê di wê temenê de wê, ne tenê wê weke dagerna baweriyê wê werina dîtin. Wê bi wê re wê weke deverna ku wê li gorî wê gelek pîrozî wê di wê de wê werina berhevkerin û wê bi wan re wê jîyane mirov wê werina sehêtkirin jî bin. Wê di wê rengê de wê ev wê weke aliyekê wan ê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Dema ku wê, emile durkheim wê bahsa baweriyê li çerçoveyek kirinî a bi komî û hwd de wê bikê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê bixwezê ku ew salixkirinekê bi wê re wê di rengekê de wê bi xwe re wê werênê li holê.

Di wê rewşê de wê dema ku wê têngîna 'komê' wê di wê çerçoveya baweriyê de wê were ser ziman wê di çerçoveyek derûnî de wê, weke ku wê **Gustave** Le Bon wê bi têngîna 'derûnîya girseyan' de wê, li ser wê bisekinê wê di awayekê de wê, dîmenek wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, mirov dikarê wê di awayekê de wê, bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare derûnî û baweriyê wê di wê temenê de wê, di awayekê hoyandî û hevdu di wê temenê de wê bi hevdu girtinê wê di wê temenê de wê, dîmenekê bi wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, çerçoveya komî wê ji kes re wê weke weke temeneê zorê wê bi wê re wê di wê rengê de wê biafirênê. Kes wê weke bi serê xwe zor bê ku ew xwe bide dîyarkirin û bêtê ser ziman. Wek din wê zor bê ku ew bi serê xwe ew xwe weke wênekê bibînê. Wê dervî komê wê xwe wê weke 'neyî' wê bibînê.

Di wê temenê de wê derûnîya girseyê wê, di nava wê baweriyê de wê weke dîyarker bê di bawerîya kes bixwe de. Wê di wê rengê de wê kes wê bi wê re wê di awa û rengekê de wê weke ku wê hebê û wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bijê.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê di awayekê de wê bi wê bihizirê ku wê kes wê, di nava komê de wê, weke ku wê xwe bihêz, xort, bi hebûn û hwd wê weke ku wê bibînê. Wê di temenekê şa de wê bibîmnê. Lê wê dema ku ew bi tenê, hindik û hwd bê wê weke kêma û hwd wê bi wê re wê hîsbikê. Di wê temenê de wê weke ku wê bi derûnî wê hîskirin û hwd wê bi wê re wê weke aliyna ku wê di wê temenê de wê bi wê re wê xwe bidina dîyarkirin.

Deverên weke bawergeh wê di wê temenê de wê weke deverna dîyarker bin di derûnîya mirov de. Wê weke ku wê çawa wê bi girseyî wê xwe bi wê bi hêz wê hîsbikê û wê di wê temenê de wê weke serdest bibînê wê di wê temenê û derûnîyê de wê di awayekê de wê wateyek wê ya giştîyî wê hebê. Cihê bawergehan wê li ser wê temenê di derûnîya mirov de wê di awayekê de wê ji ya ku em dizanin û dikarin bi wê fahmbikin wê zêdetir di hebûna mirov û li ser mirov bi dîmenek derûnî.

Di nava komê de wê, mirov wê bi hinek sedeman wê xwe li wê girêbibê û wê di nava wê de wê weke wê bijî. Ev jî wê di temenê wê de wê derûnîyek bi lêgeîrna aramiyê û aşîtyê a di xwe de bê. Ev ne tenê wê di temen û awayekê derûnî a baweriyê de bê. Her wusa wê dema ku ew vajî komê tevbigirihê û bertekê bide nîşandin wê bertekên ji endamên komê weke di temenê dij olî, ji rê derketinê, weke ne ji wan û hwd ku wê bidina nîşandin û ew marûzî wan were wê di wê temenê de wê, karibê bibê temenê derûnîyek pirr zêde xirab. Yan jî di awayekê civaknasî de were izolekirin. Wê ber ku wê mirov wê nexwezê wê di awayekê de ku ew bawer jî nekê wê weke komê û di rengê ku ew bawer dikê de wê weke wê tevbigirikê. Wê di dîmen, dîtînê û hwd de wê bikê weke yek ji komê. Çendî ku wê bi dîmenî û dîtînî wê bikê yek ji wan wê karibê bi nerînê û bawerî di xwe de xwediyê rengna hizirkirinê ên ji wan cûdatir bê ku ew di nava wan nadê nîşandin û yan jî nikaribê bide nîşandin bê.

Di wê temenê de wê, di heman helwestê, weke wan hizirkirin û hanîna ser ziman, wusa di awayekê de danîşandina rengêkê hişmendî û hwd wê bi wê re wê bikê ku ew bide nîşandin. Di wê temenê de wê ya ku wê hebûna hişmendîya bawerîyî wê bi giştî wê li ser lingan wê bigirê wê ne kes bê. Wê derûnîya girseyî û wê kontrasyona ku ew bi wê re ew hatî çêkirin û ku ew di nava wê de weke wê dijî bê. Di wê demê de wê dema ku mirov awayê xûynîşandinê, nêzikatiya olî û ankû ya di wê temenê de wê li wê dihizirê û wê dikê ku wê fahmbikê wê di wê temenê de wê, gelek aliyên ku wê bi wê rengê wê karibin werina fahmkirin wê bi wê re wê karibin werina dîtîn wê hebin.

Di wê temenê de wê dema ku mirov wê bahsa têgîna derûnî bi çerçoveya baweriyê re wê bikê wê du alî wê weke ku mirov dibînê wê xwe bi wê re wê bidina dîyarkirin. Yek wê hişmendîya baweriyî bê. Ev wê ji hundir wê di temenekê zêhnî de wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin. Aliyê din jî wê kirinîya bawerî û ankû pîretika bawerîyî bê. Wê di wê rengê de wê, ev jî wê wekke aliyekê wê yê yî din ku ew wê ew wê temem bikê wê xwe bi wê re wê di reng û şewayekê de

wê bide nîşandin. Di nava aliyê hişmendî û kirinîya baweriyî de wê hevdû temem kirin levkirin wê weke ku wê çawa wê di derûniyê de wê di nava hizirkirin û rewşên kirinê û ankû rewşên kirinî ku wê di çerçoveyek mantiqiya derûnîyî de wê bi wê were hizirkirin ku ew di temenek levkirî de bê dayin nîşandin de wê li wê were lê hizirkirin.

Lê li van herdû aliyan wê aliyekê din jî wê hebê ku mirov wê di awayekê de wê, li ser temenê dîrok û çanda wê re ku wê, di awayekê de wê xwe bi wê re wê bide nîşandin bê. Di aslê xwe de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê di wê temenê de wê, di reng û awayekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di rewşa têgîna derûnîyê û baweriyê de wê temenê dîrokî û dirêjehiya wê di awayekê de wê bandûra wê ne kêma herdû aliyên pêşî û ahenge nava wan wê giring bê. Wê weke temenekê ku wî çawa wê bi wê were hizirkirin wê di wê temenê de wê rehetiyekê ku wê di awayekê de wê weke ku wê temenê wê çêbikê wê di reng û awayekê de wê weke ku wê bi dîmenekê wê bide çêkirin. Di aslê xwe de wê, dema ku mirov li wê aliyê sêyem dihizirê wê, di wê temenê de wê bê dîtin ku wê azmûn, jîyankirin û hwd wê çawa wê, weke temenna giring ên ku wê di temenê kirinên me de wê xwediyê şewayna dîyarker bin.

Gotina 'xwûdê' û ya 'olê' û cihêyîyên nava wan

Her çendî ku wê bi teolojikî û morfolojikî wê weke du gotinên hevdû diafirênin jî wê werina dîtin wê di dewama têgînêmn bawergeh û hwd de ku mirov wê li wan wê bihizirê wê gitinên xwûdê û olê bin. Wê di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, di kirinê de wê, du gotinên ku wê karibin ji hev cûda du hêstên cihê bidina me jî bin. Ber vê yekê wê di wê temenê de wê, ev wê çawa wê werina fahmkirin wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê giring bê ku mirov di wê rengê de van gotinan di awayekê de li wan bihizirê bê.

Gotina olê wê ne weke ya xwûdê wê kevn bê. Wê di wê temenê de wê dema ku mirov li ser temenekê dîrokî bihizirê wê di wê temenê de wê, gotina xwûdê wê di awayekê de wê, bi morfolojikî jî wê di awayekê de wê, weke ji ya olê wê kevntir bê wê têgîn û temenekê ku wê bi wê were hizirkirin wê were dîtin. Gotinên weke 'xwûdê ol şand' jî ku mirov bi morfolojiya gotinê û rengê bi intibayî ku wê ji wê gotinê wê were fahmkirin wê di wê temenê de bê ku wê weke ku wê 'xwûdê bo ku ew wê olê ew bişênê wê pêwîst bê ku ew berî wê hebê û ew xwediyê wê zanîna wê bê.' Di wê temenê de wê, ev herdû alî wê di fahmkirinê de wê

bi wê re wê di renekê de wê weke aliyna wê yên ji hev cihê wê xwe bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê bidina dîyarkirin wê hebin.

Di awayekê din de jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare xwûdê wê di aslê xwe de wê dema ku mirov wê çerçoveya demên mîtolojiyê wê di wê temenê de wê, li wê bihizirê wê di wê temneê de wê, di awa û renekê de wê, xwûdayê weke bêol wê di awayekê de wê were dîtîn. Di wê temenê de wê, ev dîtina 'xwûdayê bêol' wê di awayekê de wê karibê gelek wateyên weke 'xwediyê ku ew ola wî nîn a' û ankû wê weke ku wê di demên hemdem de wê di temenekê ateîst' de wê were fahmkirin wê were lê hizirkirin jî wê karibê têgînekê ji wê were derxistin ku wê çendî wê bi intibayî wê weke têgînek vajî wê wateyekê bide me jî bê. Weki din gotinên weke 'hemû pêxemberan re ol ne hatiya' jî wê li ser wê temenê wê bê bikarhanîn. Pêxemberên bêol wê di wê temenê de wê, di nava dîroka hizirkirinên têgîna baweriyê de wê, di wê çerçoveyekê de wê, bi têgînî û gotinî wê cih bigirin.

Di wê temenê de wê di rengê de wê dikarê wê di dewama wê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijara têgîna baweriyê wê di wê rengê de wê, di reng û awayekê de wê, bi wê re wê, xwe di renekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê çerçoveya têkiliya ol û xwûdê û ankû xwûdê û olê de wê, di awayekê de wê, weke têkiliyek ku wê li wê were lê hizirkirin bê.

Di wê çerçoveyê de wê, têkiliya nava ol û xwûdê û ankû mirov û olê jî wê di wê temenê de wê, weke rengna têkiliyî ên teybet ku wê xwe di renekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bidina dîyarkirin bin. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, di dîmenê ku wê di demên hemdem de wê di nava jîyane civakê de wê li ser bawergehan re wê li wê were hizirkirin di nava civakê de wê weke ku wê zêdetirî wê li rewşa nava xwûdê û olê wê li wê were li wê were hizirkirin bê. Wê di dîmenê baweriyî û temenê wê de wê zêdetirî wê di wê rengê de wê, dîmenê olî wê derkeve li pêş.

Ev wê di pêvajoyên dîrokê de wê di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di dîmenekê de wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di mijara têgîna xwûdayî de wê minaq wê di demên mîtolojiyê û şewayên demên aqil ên piştî wê de jî wê şewayna şîroveyî û teolojikî ên xwûdayî wê hebin. Wê weke ku mirov wê di kurdî de wê bi cihêyîya gotinî wê bibînê wê xwûdayên demên mîtolojiyê wê bi gotina yazdanî wê werina şîrovekirin. Yên piştî wê bi gotina 'xwûdayî'

wê werina şîrovekirin. Di nava têtîna yazdanî de wê karibê hem bi bawerî û olî jî wê bijî û hem jî wê karibê bê wan jî bijî wê di dîmenekê de wê bi renekê fahmkirinê wê xwe bide dîyarkirin. Yan jî wê bi têtînek baş û ne baş wê karibê were ser ziman. Lê di demên piştre wê bi gotina xwûdê re wê ew zêde nebê. Wê di wê temenê de wê di renekê weke yê bi darazî ku wê tenê wê bi mecbûrî wê tenê wê 'bibaşî' mecbûr bê ku ew li wê bihizirê wê were dîtin û ser ziman.

Di wê rengê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, di wê rengê de wê, xwûdayê demên hemdem û aqil wê ji yazdanên demên mîtolojiyê û berî wan ên demên şariştaniyê wê zêdetirî wê di temenekê morfolojikî de wê bi çerçoveyek girantir, bi têtîntir, 'baştir' û hwd wê li wê were hizirkirin û wê were ser ziman. Lê wê ew jî wê bi serê xwe wê 'bi tenê' wê lê were lê hizirkirin. Wê ew wê bi tenê wê were dîtin û wê weke 'yek' wê were dîtin. Di wê çerçoveyê de wê ew têtîna yekitiyê ku wê bi wê were lê hizirkirin wê di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê bi têtînek fahmkirinê a bi gotinî û hwd wê weke ku wê ser olê û ji wê cihê ku wê li wê were lê hizirkirin wê di awa, dîmen û întîbayekê de wê were fahmkirin û dîtin.

Di wê temenê de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijara hebûna xwûdê û olê wê di wê temenê de wê, weke mijarek ku ew zêde di zikhevdû de derbas dibê lê ku wê pîr zêde wê, ji hev cihê jî wê xwediyê renekê fahmkirinê ê ji hevdû cûda bê. Wê di wê temenê de wê, di awa û dîmenekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê weke ku wê bide dîyarkirin bê.

Di dewama wê de wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giirng wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê mijara fahmkirinê wê bi wê re wê xwe di renekê de wê bide dîyarkirin. Di nava têtîna xwûdê û olê de wê hizirkiriina li baweriyê wê bi heman rengê wê bi têtînek morfolojiyî a cihêyî wê di dîmenekê de wê weke ku wê were dîtin. Di wê temenê de wê ew wê weke hişmendîyekê bi serê xwe wê di awayekê de wê bide dîyarkirin. Di nava rengên hizirkirinên baweriyê bi aqil û ankû di nava felsefeyê de wê bi hizirkirinên bi zanînê û baweriyê û hwd re ku wê li wan wê were hizirkirin wê di wê temenê de wê di awayekê de wê ew wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê, bi serê xwe wê gotina baweriyê weke têtînek ku ew bi serê xwe weke ya xwûdê û olê were fahmkirin wê di dîmenekê de wê were fahmkirinê bê. Bi hizirkirinên wê bi goitnên

weke 'kesekê bi bawer' û hwd ku wê li wer mirov rew wê bê gotin wê di wê temenê de wê bi di aslê xwe de wê pêşîya wê gotinê wê bi têtîni wê zêde razber bê. Wê ber vê yekê wê, bawerî li çî bê û çawa bê wê ew wê bi serê xwe wê weke aliyekê din ê ku ew pêwîst bê ku ew were fahmkirin û salixkirin bê.

Gotina baweriyê wê di wê temenê de wê, dema ku mirov wê li wê bihizirê wê di dewama wê de wê çawa wê weke gotinek zanîni wê regekê wê bistênê wê dîmenekê wê bi xwe re wê, bi wê dîmenê re wê bide dîyarkirin. Di dîroka wê de wê, di wê temenê de wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê bawerî wê çî bê û bi serê xwe wê xwediyê temen û çerçoveyek fahmkirinê a çawa bê wê di serî de wê pêwîstîya wê fahmkirina wê hebê. Di wê temenê de wê, dema ku mirov li baweriyê dihizirê wê bi wê re wê, ya ku wê were dîtin wê di serî de wê 'yaqinkirin', 'rast dîtin', 'fahmkirin', 'têgihiştin' û hwd wê weke hinek gotinên aqilî ku ew bi wan re wê di awayekê de wê dîmenekê fahmkirinê wê bistênê bê. Gotina 'baweriyê' di kurdî de wê dema ku mirov li wê dihizirê wê ji xwe wê van wate û salixkirinan wê karibê bide me.

Wê dema ku em wan salixkirin û wateyan esas bigirin bi wan fahmbikin wê demê wê bawerî wê bi têtînek hişmendî û zanîni û rengê wê re wê di dîmenekê de wê weke ku mirov wê dibîni wê xwe bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê di mijara fahmkirinê de wê, ev wê bi wê re wê di reng û awayekê fahmkirinê de wê xwe bide nîşandin.

Bawerî wê, dema ku wê di demên felsefeyê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin wê di wê temenê de wê, li rex zanîni wê weke têtînek zanîni û ankû weke regek zanîni wê bê fahmkirin û wê were hildan li dest. Lê ev rengê zanîni ku wê çendî wê weke li rengên din ên zanîni wê girtî bê û ankû vekirî bê wê ew wê weke aliyekê din ê fahmkirinê wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê biafirênê. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara zanîni wê di wê temenê de wê di awayekê de wê xwe bi wê re wê di awa û regekê de wê bide dîyarkirin.

Di mijara fahmkirinê de wê di wê temenê de wê, ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin ku wê bawerî wê di temenekê fahmkirinê de wê xwe bide dîyarkirin bê. Bawerî wê di awayekê morfolojikî de wê li ser hinek rengên bi salixkirinên bi wê re wê weke 'girêdana bi awayekê hişmendî ve wê were ser ziman. Wê ev wê weke aliyekê din ê fahmkirinê wê bi wê re wê karibê bi xwe re bide

dîyarkirin bê. Di dewama wê de wê ev alî wê hinekî wê pêwîst bê ku mirov wê li ser wê bisekinê bê.

Di mijara baweriyê de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê bi wê bihizirê ku wê, bi salixkirinên bi wê re wê, di awayekê de wê, di nava sêkika ol, xwûdê û baweriyê de wê, bi rengê bi têkiliya fahmkirinê re wê xwe bide dîyarkirin.

Li ser temenekê sazûmanî wê têgîna ol û xwûdê wê di rengê de wê di ahengekê de wê çawa wê di çerçoveya sazûmana xwûdê de wê bê jînkirin wê oldar wê şîrovebikin. BI rengê din ê salixkirinek li ser xwezayê re ku mirov bi wê bikê wê weke levkirinek bi têgînî di nava hêzên li pişt dîyarkirina xwezayê û jîyanê de ku wê, were çekirin re wê were ser ziman. Weke ku mirov hebûna xwûdê bi rêgezekê wê dikarê wê şîrovebikê wê mirov nikaribê ya olê wê di wê temenê de wê bi hesanî wê şîrove bikê. Ol wê pêşketina wê bi sazûmanî wê taqabûlî demek ku wê di nava wê de wê, jîyane komî û di dewama wê de jîyane civakî wê bi aliyên wê yên çandî û hwd re wê pêşkeve û wê di nava wê de wê bi rêgezî wê bê jînkirin re wê were dîtin. Lê di wê rewşê de wê, têkiliya nava sazûmana olî û têgîna xwûdê de wê, ji sererastkirineka bi fahmkirinê zêdetirî wê xwûdê wê weke destpêkekê wê di wê de wê, bê dîtin. Wê di wê temenê de wê êdî wê ol wê di dewama wê de wê bi serê xwe wê di dewama wê de wê bi temenekê baweriyî wê bèn jînkirin. Ahenge nava olê wê di wê temenê de wê li girêdane bi xwûdê zêdetirî wê bi sazûmana civakî di çerçoveyek yekîtî de jîyankirinê ve girêdayî bê. Li ser wê yekitiyê wê xwûdayek ku wê were bicihkirin û ankû wê weke di demên hemdem de wê di qalib û darêjka xwûdê de wê desthilatdarek ku wê xwe bicih bikê wê di wê temenê de wê, weke temenekê bi sazûman ku wê bi wê rengê wê were jînkirin wê were dîtin. Ber vê yekê wê, di wê temenê de wê, sazûmana olî wê di wê rengê de wê hertimî wê rê li pêşîya pêşketina serdestiyên otorite, tîran û hwd wê, vekê. Demên olan de wê ev zêdetirî wê li ser serê civakan wê bi zordaran re wê di awayekê de wê bi wê rengê wê xwe bide dîyarkirin. Ev wê weke aliyekê din ku mirov wê di serî de wê bi wê re wê fahmbikê bê.

Sazûmana olê wê di wê temenê de wê çawa wê di temeneke hîyararşikî di temenê têgînek birdozî de bê û ankû rengê din ê hizirkirina bi desthilatdarî û girêdana bi wê ve a di wê temenê de ku wê bi wê were hizirkirin wê di dewama wê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Mijare olê wê di wê temenê de wê di demên civakan de wê ji sazûmanak baweriyê zêdetirî wê di wê temenê de wê weke sazûneka ku

wê di wê çerçoveyê de wê çawa wê di gotinekê de wê bê dayîn jîyankirin wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê, di şewayekê de wê bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê, dema ku wê di wê temenê de wê mijare sazûmana olî wê di nava civakê de wê li wê were hizirkirin wê mijare wînê wê hertimî wê weke aliyekê giring ku wê hertimî wê bê temenê dijberî, berxwedan û hwd wê were dîtin. Wê di wê temenê de wê, gotinên weke 'xwe radestkirinê' û hwd ku wê werina li ser ziman wê çawa wê, radest bigirê wê li ser wê re wê bîn bilêvkirin. Di awayekê de wê, wînek û gelek girêdanên bi wê ve ku wê bi wê were lê hizirkirin wê di wê temenê de wê ev sazûmana olî wê bi wê li wê were hizirkirin. Ya ku wê di aslê xwe de wê, temenê nakokiya bi olê bixwe re a kesên nava civakê jî wê di wê temenê de wê wîn û hwd wê biafirênê.

Di wê temenê de wê, li ser têtînan wînê re wê, gotinên weke 'ola aktiv' û ankû 'ola ne aktiv' wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê di awayekê de wê weke aliyekê di awayekê bi girêdana derûnî a bi wê ve wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê li ser rengekê qalibî û ankû di rengê têtînek tabûyî de wê fahmbikê wê xwe bi wê re wê bide nîşandin. N. Söderblom wê di xabate xwe ya bi navê "Das Werden des Gottesglauben" wê bînê ser ziman ku wê "mijar ne awayekê dîtbarî ê bawerkirinê û ne jî bergkirinek bi rêkûpêk bê(r.211)." Wê di dewama wê de wê li ser esasê temenekê ku wê çawa wê, bersivê bide wê têtîna pîroz wê di wê temenê de wê li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman. Wê jî wê li ser temenekê derûnî wê li wê bihizirê û wê bînê ser ziman.

Li ser temenekê dîrokî û ankû antropolojikî wê pêvajoyên fahmkirinê wê di dewama wê de wê karibin gelek tiştan ji me re bi bêjin. Wê di wê temenê de wê ev wê temenekê fahmkirinê ê pirr alî jî wê bi xwe re wê di reng û awayekê de wê weke ku wê biafirênê. Di aslê xwe de wê, di dewama wê de wê, di aslê xwe de wê, di dewama wê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara fahmkirinê wê di wê temenê de wê bide dîyarkirin.

Di pêvajoyên dîrokê de wê, di wê rengê de wê, bi rengê jîyankirinê re wê bawerî wê çawa wê di awayekê de wê pêşkeve wê, dema ku mirov dinerê wê, di nava wê de wê, di ahengekê de wê çawa wê dîmenekê wê bi jîyanê re wê biafirênê wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov di dewama wê de wê karibê li wê bihizirê bê.

Di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê, mijara civaknasiyê wê, di wê temenê de wê li ser temenê rengê fahmkirinê û çawa girtina li dest re wê

di regekê de wê, di temenekê kifşkirina nêzîkatîya mirov de wê xwe bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê çawa wê were dîtin lê nerîn û hwd wê were û pêşkeve.

Rêgezên rewîstî ku wê wê pêşkevin wê bi wê re wê, weke regekê ku wê çawa wê bê jînkirin li ser temen û esasê restên rastî û ne rastîtiyê ku wê bi wê re wê were kifşkirin û fahmkirinê bê. Di aslê xwe de wê, di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, fahmkiirinê wê di awayekê de wê dîmenê jîyankirinê wê li ser aliyên weke çandî û hwd re wê di awayekê de wê bi wê re wê were dîtin. Di wê rengê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, werênê ser ziman ku wê, di pêvajoyên herîkirinê dîrokê de wê, bi wê temenê çandî re wê ol û bawerî wê, xwe bi şewayekê wê weke wê bigihênê temenekê felsefeyê jî. Di wê çerçoveyêde wê pêvajoyên wê yên berê ên weke yên bi rengên weke yên afsûnê û hwd re wê, di nava jîyanê de wê piştre wê bi aqil wê çawa wê werina fahmkirin û li ser temenekê xwezayî wê bîrînê rûniştandin wê bi wê re wê, bigihijê li regekê fahmkirinê.

Afsûn wê, di wê temenê de wê wateye wê, di rastiye de wê çî bê? Di aslê xwe de wê, çendî ku wê weke tîgînek serxwezayî jî bê lê wê di wê çerçoveya hizirkirinê a xwe de wê weke ku wê, bi temenekê xwezayî jî wê xwediyê temenekê fahmkirinê bê. Wê her tişt wê li ser temenekê jî wê biriqînê ku wê ev wê bi tîgînek gîyanî wê were fahmkiirn û ankû wê weke bi kirinê wê weke encama wê ya bûyîna wê weke biriqîna wê were dîtin û fahmkirin û hwd wê bi wê re wê, were dîtin.

Her tişt wê, di wê temenê de wê, bi du awayan di zikhevdû de wê bi wê re wê karibê fahmbikê. Yek wê bi pêvajoyên pêşketinê ê bi hişmendî ku wê bibê di regekê de wê li ser wê biriqîna wê ya bi hişmendî û hwd re wê bibê bê. Aliyê din jî wê minaq wê ji şîniyekê û ankû çend şîniyan bi kimyewî weke tevli hev kirinê û ji wê derhanîna awayekê wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Ew awayê ku wê di encama wê de wê derkeve li holê wê di wê çerçoveyê de wê weke cewher û heta ku wê weke 'gîyanê' jî wê di awayekê de wê were dîtin û ser ziman.

Derûniya olî û ankû ola derûnî

Di aslê xwe de wê mijara ol û derûniyê wê bi hevdu re wê hildana li dest wê weke ku wê heta roja me wê ji gelek aliyên ve wê li wê were hizirkirin wê bi gelek aliyên wê bi wê were lê hizirkirin wê di wê temenê de wê, mijara olê wê li wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê, di

awayekê de wê, têkiliya baweriyê bi derûnîya mirov re girêdayî wê weke mijareka ku wê ji sedsalên 18'min û pê de wê gelek zaneyên olî û hwd wê di wê temenê de wê, li wê bihizirin.

Wekî din wê di dewama wê de wê mijara baweriyê ku wê çawa wê, di mirov de wê bi baweriyê wê encaman wê bi keseyetiya mirov re wê biafirênê û di dewama wê de wê keseyetiyek çawa wê derxê li holê wê, di wê temenê de wê, li ser wê bê hizirkirin. Freud wê di xabate xwe ya bi navê 'totem û tabûyê' de li ser 'kompleksa oedipus' wê bisekinê û wê di wê temenê de wê bixwezê ku ew bigihijê têtînekê. Weki din wê Freud wê di xabate xwe ya bi navê 'musa û yekxwûdayîtiyê' de wê mijare hizirkirinê navxweyî û têkiliya wan a bi gihiştina mirov re wê çawa wê hebê wê li ser wê bisekinê.

Di wê temenê de wê li ser têtîna xwûdê re wê bi wê re wê çawa wê mirov wê karibê bigihijê têtînek xwûdê wê di wê temenê de wê li ser wê bê sekin in. Carl jung Weke psikanalistekê swisreyî wê di mijare têtîna derûnîyê û olê de wê li ser wê bisekinê û wê di wê temenê de wê wê bê gihiştin li hebûna xwûdê wê li ser wê bisekinê. Ew wê di wê temenê de wê, di encama wê de wê li wê bihizirê ku wê bi metafîzîkî wê ne bi derfet bê ku mirov bigihijiyê û wê di wê rewşê de wê di awayekê agnostismî de wê bi hizrên xwe re wê bêtê ser ziman.

Ku wê di dema Freud de wê bijî û wê demekê wê weke ku wê rêya wan wê bigihijê hevdû û di demên xwe yê dawî de wê rêya wî ya ji freud wê cihê bibê Alfred Adler wê mijare motivasyonê û kêzanzanînê wê di temenê wê hoyandinê a baweriyê de wê lêbigerihê û wê, di wê temenê de wê ew wê bi wê re wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, tiştêkê din wê bi hizrên Adler re wê were dîtin. Ew jî wê ew bê ku wê zanînên me yê di derbarê xwûdê de ku wê zanînên me yê di derbarê dînyayê de wê têtîna û çerçoveyek fahmkirinê wê bi wê re wê biafirênin û wê bidina dîyarkirin wê di wê temenê de wê bi wê re wê bihizirê. Di aslê xwe de wê zanîna dînyayî wê çawa wê were fahmkirin wê di awayekê de wê di her demê de wê, weke mijareka ku wê li wê were lê hizirkirin. Kurd di nava xwe de wê mijare 'zanîna axiretî' û 'zanîna dînyayî' wê ji hev cihê wê derxina li pêş. Di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirin.

Di aslê xwe de wê zanîna me ya di derbarê xwûdê de wê di wê temenê de wê çawa wê li ser rûyê ardê wê rengekê çawa ê zanînê wê bistênê wê

di wê temenê de wê, di şêwayekê de wê, li wê bihizirin. Li gorî wan di wê temenê de wê hinek mijarên ne fahmkirinê wê di nava wê de wê bi pêvajoyî wê hebin. Her ku me ew pêvajoyên fahmkirinê derbaskirin emê bi ber ya tamîya zanîna giştî a xwûdê ve herin û wê di wê temenê de wê ev wê di di temenê zanîna me ya 'tam' de wê xwe di rengekê de wê bi awayekê wê bide dîyarkirin.

Di dewama wê de wê jî wê mirov dikarê wê bi wê bihizirê ku wê ev wê mijara fahmkirinê a 'bi kêm fahmkirinê' û 'têr fahmkirinê' re wê di wê temenê de wê weke mijareka ku wê di nava xwe de wê bi pêvajoyên fahmkirinê re jî wê di awayekê de wê li wê were lê hizirkirin. Ev wê di awayekê de wê di nava gelek filosofên kurd ên herêmê de wê li ser temenê di kîjan asta zanînê de wê mirov karibê bigihijê rastteqîniyê û ankû wê asta zanînê wê sînorê wê yê tam wê li kûderê wê xwe bide dîyarkirin û hwd wê li wê bihizirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê bê.

Gordon Allport wê, di xabate xwe ya bi navê "The Individual and His Religion'da (1950)" de wê balê bikişênê li ser awayên cihê ku mirov wê çawa wê olê wê bikarbênê. Di awayekê de wê li ser temenekê rewîstî ku wê bihizirê wê aliyên ku wê hevdû negirin jî wê çawa wê di nava wan de wê bendek ahengî û hevgirtî wê bi wan wê bide çêkirin wê li ser wê re wê, di çerçoveyek sazûmanî û girêdanîya bi hevdû ve a li ser temenekê 'sedem û encamê' re wê bikê ku ew bi wê bihizirê.

Lê em wê dibînin ku wê çendî wê dem wê bi ber demên sedsale 20an ve dihên wê weke ku wê freud, Erik Erikson û hwd wê bikin wê di temenê wê de wê bi têgînek derûnî wê mijare keseyetiyê wê bi zêdeyî wê derxina li pêş û li ser wê re wê teorize bikin. Erikson wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê çawa wê keseyet wê di pêvajoyek de wê biafirê û wê bandûra ol û baweriyê wê di wê de wê çawa wê bi dîyarî wê hebê wê, li ser wê bisekinê. Di hundirê keseyetiyê de wê, bandûra baweriyê wê weke fektorekê wê li ser wê bisekinê û wê bixwezê ku ew wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê teoriyên Erich Fromm wê li ser esasê bi temenê motivasyonê hinek têgînên freud ku ew digiharênê wê di awayekê de wê werênê ser ziman. Di awayekê de wê mijara li ser têgînên kûrrehiyên bi xwestekî û hwd zêdetirî wê li ser têgînên dagerî û hwd re wê bixwezê di dîmenekê de ew şîrovebikê û ew wê bîne ser ziman. Bi teybetî wê di pirtûka xwe ya bi navê "psikanalîzm û ol'ê de wê di wê temenê de wê,

bixwezê hinek vegûharan di çerçoveya hizrên freud de jî werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê fromm wê li wê bihizirê ku wê mirov wê pêwîstiya wan bi aramî û aşîfîyek navxweyî û derveyî li dora xwe wê hebê û wê, di wê temenê de wê ol wê çawa wê ji aliyê xwe ve wê bixwezê bi derûnî wê bersivê bide wê xwestekê û wê di wê de wê mirov wê hîsbikê ve alaquadarî wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di wê temenê de wê aliyekê din jî wê di nava şîroveyên fromm de wê were fahmkirin wê ew bê ku wê bo ku bi awayekê baş dîtbariya olî û bawerî were dîtîn wê çawa wê kirpendina wîna azad wê bi gotinê wê were kirin wê li ser wê bisekinê. Fromm wê şîroveyên xwe yên li ser azadiyê û ankû wîna azad ku wê pêşbixê wê di wê temenê de wê di reng û awayekê de wê bi temen bikê û wê werênê ser ziman.

Fromm di awayekê de wê, li ser asta zanîna kes û wê di wê de wê çawa wê ol wê di temenekê newrotikî de wê xwe bide dîyarkirin wê li ser wê bisekinê. Di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê hizirkirinên xwe wê bi temen bikê û wê werênê ser ziman. Lê li vir wê têkiliya keseyetê û zanênê a bi hevdû re ku wê bibê û di dewama wê de wê çawa wê.renekê pêşketinê wê biafirê û wê bi wê re wê çawa wê, weyn wê bileyizîê û di dewama wê de wê bi wê zanîne keseyet û bawerî wê çawa wê hevdû pêşwazî bikin û wê têkiliya wan ya li ser esasê fahmkirinê wê çawa wê xwe bide dîyarkirin wê li ser wê bisekinê.

Di aslê xwe de wê, bi derûnî wê piştî salên 1900 û pê de wê çawa wê di terapiyan de wê, ol wê weke têtînek fahmkirinê a li ser danûstandinên wê were bicihkirin û fahmkirin wê di awayekê de wê li ser wê were sekin in. Wekî din wê bi wê re wê rengên fahmkirinê ên çandî wê di rengên fahmkirinên me yên pirsgerêkan de wê weke aliyekê din ê ku wê bi wan re wê xwe di renekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê di nava wê de wê, lêgerînên li ser fahmkirinê de ku wê weke 'hewldanên giyanî' ku wê werina dîtîn wê bi wê re wê, di awayekê de wê, li ser wê were sekin in. Robert A. Emmons di pirtûka xwe ya 1999-an de nivîsî wê, 'di derûnîya xemgîniyên Dawîn de' wê, teoriyek "hewldanên giyanî" pêşkêş bikê. Wê li ser wê temenê wê weke xabatek ku wê balê bikişênê li ser rengên fahmkirinê ên bi wê rengê ku wê bi têtînen weke 'xwe dîtînê' û ankû 'lêgerînên bi giyanî' û hwd re wê ji xwe re wê bikê mijar di rewşên lêgerînên bi fahmkirinê re.

Ji salên 1980'yî û pê de wê hin bi hin wê li şûna gotinên ol û baweriyê wê di nava têtînen derûnîyê de wê gotinên çandên cihêyî wê cih bigirê û

wê li ser wan re wê, di awayekê de wê ew wê were hanîn li ser ziman. Wekî din wê bi zêdeyî wê, kirpendinên li ser baweriyê re jî wê di temenekê tundrewî de wê, ji wê cûpda wê di rengê de wê weke ku wê werina dîtî û ser ziman.

Oî û bawerî wê di awayekê de wê, dema ku mirov wê li ser temenekê pêşketina mirov re wê li wê bihizirê wê di awayekê de wê dikarê wê heta demên berî dîrokê wê bi wê re wê li ser temenekê wê bi wê re wê li wê bisekinê. Di awayekê de wê rewşên weke yên xewn dîtî û ankû pêşketina xiyal û ankû halisinasyanan ku wê di wê rengê de wê pêşkevin wê, di rengê de wê, têkiliyek di wê rengê de wê di zikhevdû de wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, derma ku wê mirov wê di nava rengên hiş û fahmkirinan de wê bidest bijartinan wê bikê wê ev wê, taqabûlî rewşek hişkirinê a ku mirov wê di wê temenê de wê, bi wê re wê fahmbikê. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijara dîtî û me yên weke 'hiş' wê xwe bidina dîyarkirin de wê, ev weke temenekê wê yê fahmkirinê wê xwe bi wê re wê bide nîşandin.

Di awayekê de wê mirov wê di nava jîyanê de wê bijî û wê di wê jîyanê de wê ji bav û kalên xwe, dê û kalên xwe wê, gotinên weke rênîşandinê, refarans û hwd wê bihîzê. Ev jî wê weke aliyekê ku wê di wê rewşa xiyalkirinê de wê, temenekê bijartinê wê bi mirov re wê, biafirênê.

Mirov wê dema ku wê li ser têgînan re wê bijartinê wê bikê wê li ser rewş û awayekê xwestek, hîskirinê, rewşên weke yên tirs, bi teluke û kifşkar ên bi gelek rengên din ên weke wan re wê ew wê bikê.

Di awayekê de wê mijare baweriyê wê di awayekê de wê, xwe bide dîyarkirin. Lê mijare baweriyê wê di demên hemdem de wê, dema ku wê, di awayekê de wê, li ser temenekê bijartinê serbest re wê bê xwestin ku wê were fahmkirin wê li ser bijartinê bi zorê û ankû pêwîstî û an jî 'determîmîst' re wê were hemberî hevdu. Wê di wê temenê de wê, çawa wê, rewşekê biafirênê. Wê têgîna layiqîtiyê ku wê derkeve li pêş wê, di wê temenê de wê, li ser temenekê bijartina bi dil re wê, di awayekê de wê çerçoveyek fahmkirinê wê bide dîyarkirin. Di mijare baweriyê de wê, rewşên weke bi mecbûrîya hanîna li cih a pêwîstîniyên ku wê bîn xwestin ankû ew bi wan xwe hoyandîya re ku wê xwe di bin zorekê de wê hîsbikê wê di wê çerçoveyê de wê rewşek çawa wê biafirênê wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê weke ku wê biafirênê bê. Têgînan weke 'bi girêdanê' û ankû 'ne girêdanê' û hwd re wê di wê temenê de wê werina ser ziman wê mirov wê di wê temenê olî û bawerî

de wê di nava wan de wê herê û were. Ev wê, di awayekê de wê rûhiyetek çawa wê di wê demê de wê bi mirov re wê çêbikê wê weke aliyekê wê yê din ê teybet bê ku mirov wê fahmbikê bê.

Di aslê xwe de wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê wê mijare baweriyê wê, di wê temenê de wê mirov wê bikeê rewşek çawa wê psikozî de wê bi wê rewşê re wê karibê ji gelek aliyan ve bê kifşkirin. Li ser wê temenê wê mirov wê li ser temenê rasyonel wê herê û were. Wê ew çûn û hatin wê di awayekê de wê minaqe wê ya herî baş ku mirov wê bi temenekê rûhiyetê re wê fahmbikê wê weke kesekê ku ew bawer dikê xwûdê heya û yek bawer nekê ku ew wê xwûdê wê hebê. Wê ew nakokiya hişmendî a nava wan wê di wê rengê de wê di awayekê de wê, xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di çerçoveya kesekê de dilwaswasîyên bi gotina 'xwûdê heya' û ankû 'xwûdê nîn a' re ku wê bibin wê, di temenekê derûnî de wê, ne tenê wê bê sedema bêahengiyên ku mirov wê bijî wê di dewama wê de wê, çawa wê, rewşek derûnî wê bi xwe re wê biafirênê jî wê karibê li ser wê bisekinê. Di wê temenê de wê mijare ji rewşek bawerî û ne baweriyê zêdetirî wê weke rewşek derûnî wê xwe di hebûnê de wê bi encamên xwe re wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê bîrê ser ziman ku wê gotina li vir a 'li gorî xwe bawerkirinê' wê di serî de wê dixwezim wê derxima li pêş. Ber ku ev gotin wê ne gotinek vala bê. Wê di wê temenê de wê kes wê dema ku wê bawer dikê wê di awayekê de wê li gorî xwe wê bihizirê û wê di wê temenê de wê bi hebûna xwe re wê xwe bigihênê awayekê fahmkirinê ê xwemal. Lê bi zore derûnîya girseyê wê li gorî rengê 'bawerkirina hevbeş' wê, deforme dikê û bi wê re dihênî ser ziman. Wê dema ku ew wê dikê wê li ser wê temenê wê ew wê, xwe bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Bandûra derûnîya girseyê a gûherîner wê di awayekê de wê çawa wê 'weke xwe' lê kirinê wê bikê wê di wê şêwayê de wê xwe bi mirov re wê di awayekê de wê, bide dîyarkirin. Ev wê şêwayekê vegûhar ê di rengê fahmkirinê de bê. Di wê temenê de wê mirov wê aqilê xwe û hişmendiya xwe wê di temenekê afrîner de wê bikarbênê û wê çawa wê awayê ku ew bi wê pêşî gihiştîyê û yê ku ew piştê di wê temenê de li gorî gelemper di mejî de diafirênê wê dîsa wê di awayekê de wê, çendî ku wê ji hev cihê jî bin lê wê, di rengekê de wê, xwemaliyek wê jî wê hebê. Ew afrînerîya ku ew dikê û ankû ew wê bi wê dikê wê temenê wê çerçoveya xwemalî wê biafirênê. Di wê temenê de wê, mirov dikarê bahsa sê rengên fahmkirinê ê xwe didina dîyarkirin bikê. Yek wê weke

ya pêşî a xwemal ku wê mirov wê di mejiyê xwe de wê bigihijiyê de bê. Ya din wê bi derûniya girseyî û dîtbarî ku wê bê dîtî û mirov wê bigihijiyê de bê. Aliyê din ê sêyem jî wê 'weke ya aliyê diuyem' ankû 'weke ya aliyê gelemper ku ew dihizirê' ku ew bihizir diafirênê wê di wê temenê de wê dikarê wê bênê ser ziman bê.

Di wê şewayekê hizirkirinê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare têngîna baweriyê wê di wê temenê de wê, çendî ku wê weke 'xwediyê baweriyekê' jî bê wê di wê temneê de lê wê mirov wê di aslê xwe de wê di mejiyê xwe de wê ne xwediyê tenê renekê fahmkirina bi renekê baweriyekê bê. Wê di wê temenê de wê, di wê rengê de wê awayên wê yên ku ew bi wan dihizirê wê çawa wê rengna hizirkirinê bin wê ew wê wan jî wê di renekê de wê bibînê û wê xwediyê wan bê. Ber vê yekê wê bawerîya mirov wê gotina wê di aslê xwe de wê weke gotinek bi temen bê di çerçoveya wê kesê bi xwe de. Wê ew ne di çerçoveyek gelemper de bê. Wê weke ya gelemper lê kirinê jî wê weke awayekê wê yê deformeyî bê. Di wê temenê de wê di temenê wê kirinê de wê gelek fektorên derûnî ên weke xwe baş hîskirinê, xwe bi tenê hîskirinê, hatina herêkirinê, lê baş nerînê û hwd wê hebin.

Her çendî ku wê dema ku em bi derûnî ji aliyê kes bi xwe ve li mijarê binerin wê weke hevnegirtinê kes werê dîtî jî lê wan hevnegirtinan bi têtikilîyek girêdanî a bi hevdû re ku mirov wê fahmbikê wê çawa wê pêvajoyek vegûhar û ankû peresendinî a bi hizir wê di wê çerçoveyê de wê di herîkîna wê hizirkirinê de wê were dîtî wê karibê were kifşkirin. Di dewama wê de wê dikarê wê fahmbikê ku wê mijara hevgtirînê wê di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê, di nava ya derve û ya hundir de wê bi temenê di nava ya bawerîya mirov û ya gelemperiyê de wê di dîmenekê de wê weke ku wê xwe bide dîyarkirin. Di nava herdû aliyan de wê bi têngîna derûniyê re wê li wê hizirkirin wê di temenekê fahmkirinê a bi fahmkirinên keseyetê ve girêdayî wê di dîmenekê de wê xwe bide dîyarkirin. Gotina 'fahmkirinên keseyetê' wê, pirralî û di xwe de wê xwediyê têngînek pirranî a ku ew bi wê were fahmkirin bê. Wê di wê çerçoveyê de wê weke têngînek fahmkirinê wê xwe bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di çerçoveya pêvajoyên pêşketina kes û peresendinê ên bi baweriyê û hwd re wê, dema ku mirov wê li wê bihizirê wê ji herdû aliyan ve jî wê, encamên ku mirov wan jî wan fahmbikê wê hebin. Ku em di temenê pêvajoyên hizra baweriyê de wê bi wê bihizirin wê were dîtî ku wê pêvajoyên derûnî wê di awayekê de wê di temenê wê de wê werina dîtî.

Ev jî wê xwe bi pêvajoyên pêşketina keseyetê û pêşveçûnên wê, rengên wê yên fahmkirinê, xwestek û hwd re wê xwe bide dîyarkirin.

Di çerçoveya têgîna fahmkirina baweriyê de wê di nava pêvajoyekê de wê fahmkirina wê bi derfet bê. Wê di wê pêvajoyê de jî wê mirov wê çî bijî wê di awayekê de wê, bi awayekê pîrr dîmenî wê bê dîtî ku wê were fahmkirin. Di aslê xwe de wê, ya ku wê hinekî wê di mijare fahmkirinê a di zikhevdû de ku wê bibê ku mirov wê dikê ku wê ji hevdû derxê wê çendî wê bi tevliheviyek fahmkirinê a ku wê pêwîst bê ku ew were fahmkirin wê bi wê re wê di rengekê de wê were dîtî. Her aliyên wê yên ku ew werina ji hevdû derxistin wê têkiliyên wê yên ku ew dihên dîtî û yên ku ew bi fahmkirinê diafirin wê werina dîtî.

Wê dema ku mirov mijare fahmkirinê wê hilde li dest wê, di wê temenê de wê di awa û rengekê de wê çawa wê xwediyê awayekê pêşketinê bê. Di awayên ku em di rengekê tabûyî de wê dibînin wê hinek aliyên wê yên bi fîzîkî ku mirov wê biafirênê. Dema ku mirov di meji de wê xwe bijidênê wê, karibê destê xwe miçbikê ku wê, zor bê bo kesekê din wê vekê. Di wê temenê de wê, rewşa newrolojîkî ku wê bê sedema miç û balkirina çav wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirî. Ev alî wê li ser temenekê fîzîkî wê bale mirov wê bikişênina li ser xwe.

Lê di aslê xwe de wê, di awa û rengekê din jî wê mijara baweriyê wê di awayekê de wê ji têgînekê zêdetirî wê weke ku wê dema ku ew salixkirin bi fîzîkî bû wê, di temenekê derûnî de wê, bi têkiliyek weke ya nava fîzîk û rewşa nefîzîkê a weke bi hiş û hwd.

Di pêvajoyên ku em di wê de dijîn wê, çendî wê di awayekê de wê, werina jîyankirin wê di temenekê de wê di xêva me de wê, cih bigirin. Ev jî wê bi temenekê fîzîkî wê bê sedem ku mirov wê, di wê rengê de wê, fahmbikê bê. Ber vê yekê van aliyên weke di dîmenekê de wê fîzîk û aliyê hiş wê di zikhevdû de wê derbas bibin wê, Pascal Boyer wê, dema ku wê pêvajoyên hizra olî û ankû baweriyê wê şîrove bikê wê li ser temenekê derûnî re wê bixwezê ku ew bi temenekê 'biolojîkî' re wê fahm bikê. Wê di wê temenê de wê, di reng û awayekê de wê xwediyê wê temenê fahmbikê bê.

Di wê pêvajoya zêhnî de wê çawa wê di temenê de wê, temenekê fîzîkî-xêvî wê hebê wê di wê temenê de wê, ji aliyekê ve wê di rewşa fahmkirina bi derûnîyê de wê weke ku wê dînenekê fahmkirinê wê bide me. Fîzîk bixwe hebûna wê ya heyî û dîtbar ê bi hiş re wê karibê xwe di temenekê kodkirinê û hwd de di xêvê û hwd de bikê miftiyên bîrkirinê. Wê dema ku wê têgînekê hişmendî û ankû bi gîyanî wê were lê hizirkirin

wê, di wê temenê de wê bê xwestin ku ew bi xosletên fîzîkî ew bê kifşkirin. Minaq di kirde û morfolojiya gotina ‘xwûdê heya’ û ankû ‘xwûdê nîn a’ de wê, ev wê weke rêgezêkê’ li ser têngîna ‘hebûn’ û ‘nebûnê’ re wê bi wê temenê fîzîkî wê were lê hizirkirin. Fîzîka heyî wê bi azmûnên me yên bi hişmendî û hwd re wê karibê bibê temenê biqirînên cihê di mejî de bi zanîn, aqil û hişmendî. Ber vê yekê wê hebûna fîzîkî wê di nava aqil de wê weke fenomenek giring ku wê bi wê re wê di aqil dewê kûrbûn û hwd bibê wê di wê rengê de jî wê xwe di şêwayekê de wê bide **dîyarkirin**. Di wê rewşê de wê, dema ku mirov wê tiştêkê wê bijî wê, jînkir û derbaskir wê, mirov dikarê wê bi wê rengê wê bêjê? Di aslê xwe de wê zor bê ku mirov wê di wê rengê û awayê de wê bêjê. Ber ku wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di renekê de wê karibê bide dîyarkirin.

Di rewşa têngîna zêhnî-bawerî de wê, dîmenekê ku wê di hizirkirinê û di xwe de wê bi fahmkirinê ê bi rewşên jîyankirinê re wê kifşbikê wê ne zor bê. Lê li vir wê weke aliyekê wê yê giiring wê ew wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bê dîtin wê di wê temenê de wê, rewşa baweriyê wê, di temenekê de wê, di xwe de wê, di awayekê de wê, bi wê re wê weke ku wê di dîmen û çermê keseyetiyek din a weke ya ‘gîyanê’ de wê bijî wê dîmenekê derûnî wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Mijare baweriyê wê, di gelek awayan de wê, di aslê xwe de wê pêwîst bê ku wê, di temenekê derûnî de wê hilde li dest û wê fahmbikê bê. Aliyên wê yên weke yên bi fahmkirinên rewşa gîyanê û hwd re wê, fahmbikê wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê bi wê re wê fahmbikê wê biafirênê.

Dema ku wê bahsa têkiliya bawerî û derûniyê wê bi hevdu re wê bê kirin wê di dîmenekê de wê weke ku wê aliyê wê yê menewî û hwd wê bi wê re wê li ser rewşa jîyanê û têkiliyên wê yên bi fahmkirinê re wê bê hildan li dest. Weki din wê di nava wê de wê, rengê fahmkirinê, nerîna mirov a li hevdu, xwezayê, armancên mirov ên di jîyanê û jîyankirinê de û hwd wê tenê wê hinek ji aliyên ku wê di wê çerçoveyê de wê bîn hildan li dest bin.

Derûnî wê, di wê temenê de wê, têngînek ku wê di temenê aqilmeşandinê de wê, li ser sedem û encamê jî wê bi awayekê wê bixwezê ku wê fahmbikê û wê derxê li têngiştinê. Lê mijare derûnî û baweriyê wê, di pêvajoyek dîrokî de li ser têngînên baweriyê û nerînên olî û hwd re wê fahmbikê wê, bi derfet bê. Her dem wê rengê fahmkirin û jîyane wê ya bi baweriyê, girêdan û rewşên di dewama wê de ên bvi

rengê fahmkirina têngîn û nirxên pîroz û pozisyona mirov a li hemberî wan wê di wê rengê de wê bi wê re wê were fahmkirin.

Minaq ku em î ro bahsa baweriyê bikin wê bi wê re wê gelek rengên baweriyê ên ji hev cûda û ku wê xwediyê nirxên pîroz û awayên fahmkirinê ên ji hev cihê bin. Di wê temenê de wê, di nêzîkatîya wan de wê ew wê weke aliyna ku wê mirov dikarê di çerçoveya fahmkirina derûnîya wan de wê hilde li dest bê.

Mijare derûnîyê wê di awayekê de wê bi baweriyê re wê mijare keseyetiyê û rengê fahmkirin û pêşketinê wê bi gelek awayan wê ji xwe re wê bikê mijar. Di wê temenê de wê ji wê bigihijê rengê regekê fahmkirinê ê ji wê. Mirovê xwe radestkirî bi baweri ku wê weke hemû tiştê wê di temenekê baxtewarî de wê, nêz bibê wê çawa wê, bigihijê encamekê bi pêşketinê û mirovê bi bawer ku ew bawer dikê ku wê baxtê mirov wê di destê mirov de bê wê, çawa wê encamekê bixwe re wê werênê wê tenê wê weke du aliyên ku wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin bê.

Dema ku wê bahsa mijare bawerî û derûnîyê wê were kirin wê ji aliyekê ve wê rewşên weke yên jîyankirinê, gîyanê, têkiliya mirov a bi jîyanê û hwd re ku ew werina bi gotinkirin jî wê di wê temenê de wê bibê.

Di aslê xwe de wê di demên dawî de wê mijara baweriyê ji aliyê derûnîyê ve wê weke mijarek zêde kûr hem wê li ser temenekê dîrokê, antropolojîkî û pêvajoyên peresendinê ên bi pêşketina mirov re wê were hildan li dest û hem jî wê di awayekê din de jî wê, ji aliyê têkiliya mirov bi jîyanê, armancên me yên jîyanî, rengên fahmkirinê, rewşên weke yên rasyonalmê, hûmanismê, û hwd re wê, bi gelek aliyên din ve wê bê hildan li dest. Di wê temenê de wê, bi têngînên olî wê keseyetek çawa diafirê û ankû bi wê derdikeve li holê wê, ji aliyekê hişmendî û teorîkî ve wê ew jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê bi wê re wê bikê ku wê fahmbikê bê. Mijarên weke di jîyane baweriyî de cihê hêstan û hwd wê çî bê wê, weke mijarek ku wê di wê temenê de wê bi wê re wê li ser wê re wê bê lê hizirkirin. Hêst wê aliyekê mirov ê giring û temenê xwe berdan û ankû girêdanên me yên bi jîyanê, armancê û hwd ve jî wê biafirênin.

Ji aliyê têngîna hêstî ve wê ji vê aliyê ve wê ku mirov wê hilde li dest wê ji aliyekê ve wê têngîna çand û kevneşopî wê weke aliyekê hem sazûmankar û hem jî temençêker wê xwe bide dîyarkirin. Hêstên weke yên tirs, gûnahdîtî û hwd wê, di wê temenê de wê bèn bi temen çêker.

Hizirkirinên li ser têtînan gîyanê û bi wê re bi hizirkirinên li ser menewiyetê û hwd re jî wê di rengekê de wê, bèn fahmkirin. Di rewşên weke têtînan hêstî ên di nava têtînan baweriyê de wê, di awayekê de wê, minaq wê, weke aliyekê giirng wê di temenê fahmkirinên têtînan baweriyên bi derûnî wê were dîtin. Minaq têtîna sehêtkirina hêstan di xwe de wê, weke aliyekê wê yê din ê di pêşketina bi gihiştina mirovî de wê weynek wê ya giring wê hebê. Di wê warê de wê hêstê wê çawa wê were salixkirin û bi rengên hanîna ser ziman û encamên wê re wê, azmûnên ku wê biafirin wê di wê temenê de wê di temenê gihiştina mirov de wê cih bigirin. Di wê temenê de wê, hêst wê, di awayekê de wê, jî aliyê temenê girêdanê, lê xwe girtinê, têtînan parastina pîroziyan û hwd re wê, di awayekê de wê, temen biafirênê.

Di wê temenê de wê, di demên dawî de wê di aslê xwe de wê jî aliyê felsefeyî ve wê, bi zêhnî wê hizirkirin û lêkolînên ku wê werina kirin wê di wê temenê de wê hêst wê weke temenekê azmûnkirinê a çawa bi têtîna pîroz re jîyankirinê wê bide çêkirin. Ev jî wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê, bê temenê azmûnkirina ya pîroz jî. Li ser têtînan weke bi navê 'xwûdê' û hwd re wê hizirkirinên ku ew dihên kirin wê di wê temenê de wê çawa wê ew wê bèn jînkirin wê ew wê weke aliyekê ku wê temenê wê di reng û awayekê de wê bide çêkirin jî bê.

Di mijara hêst, bawerî, pîroz, azmûn û hwd de wê, li hevdû hûnandinna giring wê bi wê re wê bi wê rengê wê li ser temenekê hêstî wê bide çêkirin. Li ser temenekê hêstî wê di wê rengê de wê, di awayekê de wê karibê bi wê re wê, hizirkirin. Ev alî wê di demên dawî de wê li ser temenê hêst û azmûnkirina pîrozkirin û hwd re wê bi temenekê newrolojikî jî wê hin bi hin wê bê hildan li dest.

Di temenekê azmûnî, çandî û kevneşopî de wê li ser hizirkirinên bi felsefeyî û teorikî de wê, kifşkirinên bi hêstî ên baweriyê re ku wê çawa wê jînkirin û wê xwe bide domandin wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê, di awayekê de wê, karibê wê fahmbikê bê. Minaq di nava kurdan de wê jî demên mîtra û zerdeşt û heta demên weke yên Ahmedê xanî dijî de wê weke ku mirov di berhema wê ya bi navê 'mem û zînê' de dibîne wê çawa wê domandina bi hêstî a wê temenê pîrozî wê bi mînaqên wê re wê xwe bide dîyarkirin. Ev wê, bi Manî û piştire bi Mezdek re jî wê bê dîtin. Di wê temenê de wê, di çerçoveya têtîna baweriyê de wê, 'pîrozkirina jinê' weke bi kevneşopîya hemawîyê' û paşdîroka wê ya di

wê temenê de li ser temenekê wê hêstî ku mirov bi wê bihizirê wê karibê têgînek hêstî, azmûnê û hwd wê, di temenekê fahmkirinê de bide me.

Di wê temenê de wê ev têgînên pîrozî wê di nava baweriyê û bi wê re wê, di nava têgînên rewîstî de jî wê xwe di rengekê de wê bidina dîyarkirin wê weke temenekê bi girêdanê ên bi hêstî û bi jîyanî ve jî wê bidina çêkirin. Minaq ku em bi têgînên felsefeyê mijaq rewîsta sîyanê (in:virtue) wê hilde li dest wê, karibê wê bi hinek aliyên re wê di wê çerçoveyê de wê çawa di nava jîyane mirov re wê bi rêgezî wê cih bigirê wê kifşbikê. Wê di awayekê de wê, li ser temenekê çandî wê di nava civakê de wê, bi nêzîkatîyên li hevdû re wê xwe bide dîyarkirin, bi karakterê wê xwe bide dîyarkirin, wîn û hêza mirovî wê xwe bide dîyarkirin, bi watelêkirinê û gihandina li armancên jîyanî û hwd re wê xwe bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê mijarên weke sîyanî, dilnizmî, hêsta afûkirinê û hwd re wê, di rengekê de wê di nava jîyane mirov de wê li ser wan rêgezan re wê di awayekê de wê mirov wê bê xwediyê şewayek fahmkirinê. Di nava wê de wê ev rêgezên ku me weke di temenê têgîna sîyanê de hanîna ser ziman wê ew jî wê ji aliyekê ve wê çawa wê bandûra wan li bûyîna hevdû wê bibê wê karibê wê werênê ser ziman. Minaq afûkirin wê bi hêstek xwe bi hêz dîtinê û hwd re ku wê di temen de wê were fahmkirin wê karibê were fahmkirin.

Di temenekê keseyeti de wê ev rewş wê li ser temenekê azmûnkirinê re jî wê werina dîtin û fahmkirin. Minaq em dikarin mijare gîyanê wê di wê temenê de wê, bibîrbikin. D inava têgînek demkî û mekanî de wê, têgîna gîyanê wê sînorê wê yê fahmkirinê wê bi azmûn û pîvajoyên jîyankirinê wê biafirênin. Wê di wê temenê de wê, dema ku wê mirov wê bihiş wê li wê bihizirê wê di awayekê de wê xwe û ankû kesek din wê bi têgînî wê bi wê re wê bihizirê û wê di temenekê fenomenî de wê bi wê re wê kûrbûna bi têgîna gîyanî wê bikê. Gîyan wê di wê temenekê gelemperî de wê, xwediyê temen û çerçoveyek fahmkirinê a bi hişmendî bê di wê rewşê de. Wê hemû xosletên hişkirinê û jîyankirinê wê bi azmûnî wê karibin xwe di wê de wê bi çerçoveyek darêjkî ku mirov wê bi xwe û ankû tiştekê din tefkir dikê wê bi wê re wê were di wê de bicihkirin. Di wê temenê de wê dema ku mirov wê bahsa keseyetîya bi menewiyetê jinkirinê dikê wê çawa wê fahmdikê? Wê di wê temenê de wê bi wan xosletan û di wê çerçoveya gelemper a bi gîyanê dihê hizirkirin re wê bi wê bihizirê. Ev jî wê di awayekê de wê weke ku wê bi hizrên Suhrewerdî û şehrezorî û hwd re wê dibîne wê di temenekê 'derketina dervî hebûna

fîzîkî' de wê, bi wê re wê çawa wê bê hizirkirin ku wê ew wê bixwezin bi wê bihizirin re wê di temenekê de wê bê xwestin ku ew li wê were hizirkirin û fahmkirin.

Di mijara giyanê de wê, dema ku wê bi wê re wê were hizirkirin wê bi temenekê derûnî wê bi azmûnkirinê û jîyankirinên bi azmûnî re jî wê xwediyê çerçoveyek ku mirov wê bi gotina gûharinê wê fahmbikê bê. Wê tişt wê çawa wê bê jînkirin û ankû çawa dihê jînkirin wê di wê temenê de wê ew azmûnkirin wê bi xwe re wê, dema ku ew ya me ya azmûnkirî hat lêzêdekirin wê di dewama wê de wê bi wê re wê, êdî wê awayekê nû wê bi xwe re wê bidiyê de. Di temenê vegûhariyên gîyanî de jî ku mirov wê karibê wê rewşê fahmbikê wê, bi têngînek fahmkirinê a nû re wê, di dîmenekê de wê xwe di fahmkirina me û nava hişkirinên me de wê bide dîyarkirin. Azmûn wê temenê li awayekê hoyandinê û bi wê tenê jîyankirinê wê ji holê wê rabikê. Ber vê yekê wê weke aliyekê wê yê giring ê pêşketinê wê azmûn wê biafirênê.

B1 gîyanî azmûnkirin wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê li ser pêvajoyên jîyankirinê re wê biafirênê. Ya ku wê dema ku em pêvajoyên fahmkirina bi têngîna gîyanê û dem bi dem wê dema ku em li wan dihizirin û heta roja me wê li ser temenekê dîrokî wê li wê dihizirin wê ev wê bi wê re wê xwe di renekê de wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê bi azmûnkirinê wê li ser du temenan wê dikarê wê fahmbikê. Yek wê di wê temenê de wê bi pêvajoyên jîyanê û pêşveçûnên bi aqil û hwd re bê. Aliyê din jî wê her dem wê di nava xwe de wê, çawa wê fahmkirinekê bi hevdû re bi rengên cihê li rex hevdû wê bijî û wê, di wê temenê de wê, dema ku wê bi mejiyê hevdû re hevnasîn bi wê temenê hat kirin wê çawa wê bandûrê li hevdû wê bikê wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê li ser wê temenê wê bi wê re wê fahmbikê bê.

Minaq di roja me de wê, em ku em li ser temenê baweriyên xiristiyani, islamê, cihûtî, bûdismê, êzdayî, hinduismê û hwd re wê li wê bihizirê wê, di wê temenê de wê, her yekê wê di nava xwe de wê xwediyê pêvajoyên xwe yên azmûnî bê. Lê weke din jî wê di pêvajoyên dîrokî de jî wê, pêvajoyên wan ên fahmkirinê wê hebin. Ev wê di çerçoveya wan û azmûnên wan de bê. wekî din wê li rex hevdû wê her bawerî wê ji wan ku ew dihên jînkirin wê di awayekê de wê, her yekê wê di çerçoveya xwe de jî wê ew azmûn wê hebê. Wê demê wê, têkiliya wan wê bi wan re jî wê ew wê, temenê wê bi wan re wê di renekê de wê weke ku wê bide çêkirin. Azmûnên wan wê bi pîrozi û jîyankirinên wan ên bi wê re wê, hêstên cihê wê afrînerîyên wan wê bi wan re wê biafirênê.

Derûnî, keseyet û bawerî

Di pirranîya lêkolînên ku wê di wê warê de wê werina kirin wê weke ku mirov di xabatên freud û hwd jî wê bibînê wê keseyet wê, di awayekê de wê weke ku wê derkeve li pêş. Minaq bi têtîgînên weke bi 'egoya kesî' û hwd re wê, di wê temenê de wê, li ser wê bisekinê. Wê têtîgînên weke kompleksî ku wê çawa wê kes wê di xwe de wê bijî û awayên jîyanî ên tefisandinê û hwd wê çawa wê bijî wê weke aliyna ku wê di çerçoveya mijara derûnîyê de wê li ser temenekê fahmkirinê ê bawerî, çandî û hwd re wê li wê were lê hizirkirin. Minaq rewşên kompleksî ên weke 'kompleksa oedipus' dikarê bi nav bikê.

Di dewama wê de wê, mijare kes û keseyetê wê di awayekê de wê, bi zêdeyî wê di wê temenê de wê, dema ku mirov ji aliyê têtîgîna derûnîyê ve mijarê hilde li dest wê weke ku wê navend wê biafirênê. Ber vê yekê wê kes wê çawa bijî, hîsbikê, hêstên ku ew di xwe de dijî û hwd wê, weke aliyna ku wê di dewama wê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke aliyna wê yên ku ew di dewama wê de wê bi wê re wê bijî bê.

Di wê temenê de wê di demên hemdem de wê bi felsefeyî wê mijarên weke humanismê, fenomenoloji, eksistensialisme û hwd wê weke aliyna ku wê di dewama wê de wê bîn li wan hizirkirin bin. Di wan rewşan de wê, bi zêhnî û hişmendî wê mijare kes û jîyanê û jîyankirinê wê li ser temenekê fahmkirinê wê bê esas girtin û hildan li dest.

Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê li wê bihizirê ku wê mijara hebûnê, kes, jîyankirinê, şêwayên fahmkirinê û bandûra wan a li jîyankirinên mirov û serbestî û sînorên mirov ku wê bi wan wê biafirê û hwd re wê, bi wan wê bihizirê wê li ser wan re wê bê li wan hizirkirin. Di aslê xwe de wê mijare fahmkirinê wê di wê temenê de wê di demên hemdem de wê, bi wê re wê di temenekê pirralî wê li ser şêwayekê fahmkirinê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di temenekê civaknasî de wê çawa wê mirov wê di awayekê de wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin û wê bînê ser ziman wê bi wê re wê xwe bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare rengên fahmkirinê ku wê çawa wê, mirov wê ji temen ve di jîyankirinê de wê bidina dîyarkirin wê weke aliyna ku mirov wê bi wê re wê, bide dîyarkirin.

Derûnî wê di wê temenê de wê di temenekê cerbî de wê rewşa xûyan û rengên nîşandina xûyan wê bi wê re wê, ji hinek aliyan ve wê bikê mijara

fahmkirinê. Wê li ser wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê bixwezê ku wê di temenekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê keseyetiya çandî, derûnî, civaknasî û bi wê re wê ya olî ku wê bîafirê wê çawa wê di wê temenê de wê xwe bide nîşandin û wê bandûr û kifşkirinên wê çawa wê xwe bidina dîyarkirin wê li wê bê hizirkirin.

Li ser temenekê fahmkirinê wê bi derûniyê re wê dema ku mirov wê bahsa 'dermankirina rewşa xirab' wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê temen û awayekê fahmkirinê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Wê di wê temenê de wê, çawa wê bi derfet bê ku wê rewşek xirab bi morfolojikî wê were başkirin? Ev wê, ji aliyên weke yên di çerçoveya derûniyê de wê, bi rewşên azmûnî, fahmkirinê û hwd re wê ji aliyekê ve wê xwe bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê, dema ku wê bahsa têtîngên derûnî bi wê çerçoveyê re wê were kirin wê di demên dawî de wê weke danûstandinên derûnîyî û ankû teolojikî ên li ser wê temenê wê bi awayekê wê li ser şewayê jîyanê, pîrsgirêkên jîyanî, şewayên fahmkirinê û hwd re wê di awayekê de wê xwe bidina dîyarkirin. Ev jî wê, di awayekê de wê, weke aliyekê ku wê ji çawa wê karibê ji temen ve ji aliyê ve wê kirpendina li rewşên fahmkirinê ên jîyanî di çerçoveya mijarê de bikê wê bi xwe re wê werênê li holê. Di wê temenê de wê, minaq têtîngên weke yên bi mijara keseyetiyê ve girêdayî û di nava hewldanên fahmkirinê re wê, bandûra pêvajoyên pêşketina hizirkirinê ên biderûniyê û hwd ve jî wê di wê de wê bi dîyarî wê hebê.

Di mijara derûniya baweriyê de wê ji aliyê pêşketinên di jîyanê de ve wê, mijar wê hin bi hin wê bi wan pêşxistina şîroveyan wê weke aliyekê din ê ku wê xwe bide dîyarkirin. Minaq rexneyên li ser temenê zayendî û hwd wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, karibê were kirpendin.

Wekî din wê di wê temenê de wê mijara li ser rengên fahmkirina rolên zayendî û hwd re jî wê dikarê ji aliyekê ve wê mijarê wê bi wê hilde li dest û wê werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê dema ku wê mijarên hizirkirinê ên derûnî, teoloji û hwd wê, di nava jîyane civaknasî û hwd de wê rastarast wê jîyane me wê alaquadar bikê ku mirov wê çawa bikê û ankû çawa bijî û hwd re wê demê wê di wan aliyan de wê gotin bi lêvkirin wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov bi wê bihizirê bê.

Di wê temenê de wê, bi zêhnî wê ev alî wê ji gelek aliyan ve wê di temenê rengên fahmkirinê ku wê di encamê de wê bi wan aliyan re wê

hem bê temenê pêşveçûnan û hem jî dem bi dem rengên pirsgirêkên jîyanî ên bi hevdû re.

Weke aliyekê wê yê din jî wê mijare têgîna derûnî a teorikî ku wê mijarên fenomenolojikî li ser temenekê dîrokî, antropolojikî û çandî û hwd re wê, bi rengên fahmkirina wan re wê hilde li dest. Di nava wê de wê, çawa wê bandûrek wê ya di nava pêvajoyên fahmkirinê û çandê û hwd de wê bibê wê weke aliyekê din ê ku wê bê mijare lêkolînê. Ji aliyê derûnî ve jî wê bandûra wê ya li pêvajoyên pêşketinê û wê çawa awayekê pêşketinê wê bide çêkirin wê xwe bide dîyarkirin. Dema ku wê bahsa gotina derûniyê bi olê re wê were kirin wê, li rex dahûrkirina rewş û pêvajoyên olî wê, pêvajoyên wê yên jîyankirinê, encamên wê yên bi jîyankirinê, rewşên ku ew diafirin û nerîna li wan, bi wê re rewşên fahmkirinê ên bi kes û keseyetê û hwd re wê weke aliyna ku wê bi wê re wê, bên hildan li dest. Di wê temenê de wê, weke aliyekê wê giring wê mijare rengên jîyankirinê û awayên ku ew diafirin wê weke mijare derûniyê bi çerçoveyek çandî re bin. Wê di wê temenê de wê li ser wê temenê re wê têkiliyek bi rewşên jîyankirî re wê, bi derûnî û çandê û hwd re jî mirov wê karibê dênê.

Derûniya çandî wê lêkolîn dikê ku çand çawa pêvajoyên derûnî yên bi çandê nîşandide û şêkil dide li ser wê disekinê. Hizra sereke ew e ku hişê mirovan û çand çawa bandûrê li hev dikin. Mirov bi çanda xwe, çand jî bi derûniya xwe çêdibe. Ji ber vê yekê derûniya çandî lêkolîna awayê ku kevneşopiyên çandî û pratîkên civakî bi rêkûpêk, îfadedikin û veguheztina derûniya mirovan dike ya, bê. Di nav tiştên din de, mijar li ser cûdahiyên koma mirovan di raman, xwe-têgihîştinê û hestan û hwd de jî wê bikê ku wê temenekê fahmkirinê çêbikê.

Digel ku di navbera rewşên çandên cihêreng de cûdahiyên berbiçav hena, ku wê pîrr derûnnvanên çandî dê bipejirînin ku em bi çandên din re jî yên ku cûda ne hevpar in jî hena, hevpariyên weha gerdûnî di raman, hest û tevgerê de jî mijara fahmkirinê re bingehîn dibin in. Bidestxistina zanyariyên zêdetir di derbarê çandên din de di heman demê de pîrr caran hay ji çanda xwe dizivîrê, ji ya ku em bi gelemperî ji xwe re esas digirin.

Di nava têgînên derûniyê û rewşên hizirkirinên bi wê ên bi pirsgirêk û hwd de wê, êdî wê hin bi hin wê bê bi lêvkirin ku wê çendî wê cihêyîyên çandî wê, di fahmkirinê de wê giring bê ku mirov zêdetirî karibê xwediyê têgihîştin û fahmkirina wan bê. Di wê temenê de wê ev jî wê weke aliyna din ên ku mirov wê di rewşa fahmkirinê de wê dikarê bi wê bihizirê bê.

Di nava rewşên zanistên civakî de wê, çand wê weke rewşek giring a ku wê bi wê re wê weke rengê keseyetê jî wê di rengekê de wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Kes di nava kîjan çandê û çandek çawa de mazin û jîya ya wê bi wê re wê di rewşên weke bi dîtin, nerîn û hwd re jî wê bide dîyarkirin. Çand wê, dema ku mirov wê ji wê aliyê ve wê hilde li dest wê, demê wê di awayekê de wê, di rewşên fahmkirinên derûnî de jî wê, di awayekê de wê, di şewayekê de wê di temenên fahmkiirinê de xwe bide nîşandin.

Mijare çandê di wê temenê de wê weke ku wê ji ya ku em ji wê dihizirin wê zêdetirî wê kûr bê û wê xwediyê aliyna ku em di wê temenê de bi wê bihizirin û fahmbikin bin. Wê di wê temenê de wê bi zêhnî û hwd re wê, çerçoveyek fahmkirinê wê biafirênê. Pêvajoyên me yên jîyankirinê ku em dijîn wê çawa wê di xêva me de wê cih bigirin di dewama hev de wê bi wê re wê, dîmenekê wê yê fîzîkî bi hebûna me û hişmendîya me ya fîzîkî re jî wê, bê xwediyê rengekê fahmkirinê. Ber vê yekê li ser wê temenê de wê, bi wê re wê li ser temenekê fîzîkî ku em bi navbenkarîya wê ya bi hizirkirina bi hişmendiye re wê biafirênin re wê fahmbikê.

Derûnîya çandî, derûnîya olî, derûnîya civaknasi û hwd wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, di zikhevdû de wê di wê temenê de wê karibin weke aliyna ku em bi wan bi serê xwe û hem jî bi têkiliyên wan ên pirralî ên bi hevdû re ku em wan fahmbikin jî bin. Di wê temenê de wê mijare çandê û olê wê dema ku mirov wê di temenê wê de wê bi zêhnî wê li ser ya jînkirî û jîyankirî û hwd re wê li wê bihizirê wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê bide çêkirin. Derûnîya çandî wê di wê temenê de wê, bi reng wê yê biriqîna ji wê bi awayên pêşketinê û keseyetê û hwd re wê mirov dibînê ku ew xwediyê rengekê çawa ê fahmkirinê û jîyanê ya. Wê di wê temenê de wê, restên herêkirin û redkirinê wê di wê rengê de wê, darêjk (form) kirina wê di awayekê de wê bi xwe re wê bide çêkirin. Çand wê di wê temenê de wê dîmenekê fahmkirinê ê li ser têgîna aîdîyetê zêdetirî wê bi temenekê fahmkirinê ê rengê pêşketinê re jî wê bi xwe re wê di awayekê de wê bide çêkirin û nîşandin.

Li ser wê temenê wê keseyeta çandî wê bi derûnîya ku ew dijî û fahmdikê wê xwediyê derûnîyek têgihîştinê û fahmkirinê a çawa bê wê bi wê re wê mirov karibê wê di reng û awayekê de wê fahmbikê bê. Di wê temenê de wê mirov çî weke mîrete digirê di hebûna xwe de û çawa dijî

bi wê weke aliyna wê yê din bin ku mirov wê di dewama wê de wê fahmbikê bê.

.

Çavkan:

*Fingarrette, Herber(1965)t. The Self in Transformation. New York.

*Fowler, James(1962). Stages of Faith. New York, 1981.Frankl, Victor. Man's Search for Meaning. New York.

*Freud, Sigmund(1813). Totem and Taboo. New York.

*Eliade, Mircea(1960). Myths, Dreams, and Mysteries. New York.

- *Engler, Jack(1986). Transformations of Consciousness. Boston.
- *Fromm, Erich(1960). Zen Buddhism and Psychoanalysis. New York,
- *Gomez, Luis(1995). Curators of the Buddha. Chicago
- *Burger, Jerry (2007). Personality. Stamford, CT, US: Cengage Learning. p. 120–1230
- *Richards, P. S., & Bergin, A. (1997). A spiritual strategy for counseling and psychotherapy. Washington, DC: American Psychological Association
- *Oden, Thomas C. (1984). Care of souls in the classic tradition. Philadelphia: Fortress Press
- *Nelson, J. M (2009). Psychology, Religion, and Spirituality. New York: Springe
- *Hervieu-Leger, D. (2001). "Individualism, the validation of faith, and the social nature of religion in modernity". In R. K. Fenn (ed.). The Blackwell companion to sociology of religion. Oxford: Blackwell
- *Roof, W. C. (1993). A generation of seekers: The spiritual journeys of the baby boom generation. San Francisco: HaperSanFrancisco
- *Wulff, D. M. (2010). Psychology of Religion. In D. A. Leeming, K. Madden, & S. Marian (Eds.), Encyclopedia of Psychology and Religion, New York; London: Springer
- *Fuller, A. R. (1994). Psychology & religion: Eight points of view (3rd ed.). Lanham, MD: Littlefield Adams
- *Paloutzian, R. (1996). Invitation to the Psychology of Religion, 2nd Ed. New York: Allyn and Bacon
- *Rubin, Jeffrey(1996). Psychotherapy and Buddhism. New York.
- *Starbuck, E. D(1899). The Psychology of Religion. London
- *Zock, Heddy(1990). A Psychology of Ultimate Concern: Erik H. Erikson's Contribution to thePsychology of Religion. Amsterdam
- *Geels, Antoon(2001), introduktion til religionspsykologi; det religiøse menneske
- *Schjelderup, Harald û Schjelderup, Kristian(1972), Religion og Psykologi
- *Gomez, Luis(1995). Curators of the Buddha. Chicago

•
Abdusamet Yigit, kurdistan, cizirabota, salên 2011-12